

Елена Георгиевска
Фросина Милошевска

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА УЧЕНИЦИТЕ ОД ДРУГИТЕ ЗАЕДНИЦИ

МОДУЛАРНО ДИЗАЈНИРАНА

За I година

СИТЕ ОБРАЗОВНИ ПРОФИЛИ / КВАЛИФИКАЦИИ

СИТЕ СТРУКИ / СЕКТОРИ

Елена Георгиевска
Фросина Милошевска

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА УЧЕНИЦИТЕ ОД ДРУГИТЕ ЗАЕДНИЦИ

МОДУЛАРНО ДИЗАЈНИРАНА

За I година

СИТЕ ОБРАЗОВНИ ПРОФИЛИ / КВАЛИФИКАЦИИ
СИТЕ СТРУКИ / СЕКТОРИ

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА УЧЕНИЦИТЕ ОД ДРУГИТЕ ЗАЕДНИЦИ
МОДУЛАРНО ДИЗАЈНИРАНА

За I година

СИТЕ ОБРАЗОВНИ ПРОФИЛИ / КВАЛИФИКАЦИИ

СИТЕ СТРУКИ / СЕКТОРИ

Автори: Елена Георгиевска и Фросина Милошевска

Рецензенти: Људмил Спасов

Анита Цветковска, Соња З. Андоновиќ

Илустратор: Николина Милиќ

Јазичен лектор: Сашо Костовски

Стручна редакција: Билјана Радевска

Уредник: Билјана Радевска

Графичко и техничко уредување: Леон Џинго, Евгенија Павлова – APC СТУДИО

Место и година на издавање на учебникот: Скопје, 2022 година

Издавач: Министерство за образование и наука на Република Северна Македонија, Ул. „Св. Кирил и Методиј“ бр. 54, 1000 Скопје

Со одлука за одобрување на учебникот по предметот Македонски јазик и литература за учениците од другите заедници, модуларно дизајнирана, за I година, за сите образовни профили/квалификации, за сите струки/сектори бр. 26-96/1 од 15.4.2022 година донесена од Националната комисија за учебници ЦИП каталогизација во публикација на Народната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“-Скопје

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

811.163.3(075.3)
82(075.3)

ГЕОРГИЕВСКА, Елена

Македонски јазик и литература за учениците од другите заедници [Електронски извор] : модуларно дизајнирана : за I година : сите образовни профили / квалификации сите струки / сектори / Елена Георгиевска, Фросина Милошевска ; [илустратор Николина Милиќ]. - Скопје: Министерство за образование и наука на Република Северна Македонија, 2022

Начин на пристапување (URL):

https://www.e-ucebnici.mon.gov.mk/pdf/Mak_jaz_drz_1.pdf. - Текст во PDF формат, содржи [160] стр., илустр. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 09.11.2022. - Речник: стр. [152-156]. - Библиографија: стр. [157-160]

ISBN 978-608-273-116-2

1. Милошевска, Фросина [автор]

COBISS.MK-ID 58579717

Драги ученици,

Учебниците се место каде се чува знаењето и убавината. Пред вас стои еден учебник по Македонски јазик и литература во кој се потрудивме да ви ги претставиме знаењата и убавината на македонскиот јазик, македонската литература и знаењата од областа на комуникацијата во практично-професионалниот живот.

Во овој учебник има прашања и задачи. Тие ќе ви помогнат да ги читате лекциите со разбирање, да учите со размислување и да ги запаметите клучните работи. Учебниците се скапоцени учители од кои вистинските читатели може многу да научат.

Се надеваме дека овој учебник ќе ви помогне полесно да ги совладате содржините од наставната програма по предметот Македонски јазик и литература за заедниците. Ќе придонесе полесно да ги научите содржините од историскиот развој на македонскиот јазик, фонетика и фонологија, правопис и правоговор, морфологија и синтакса. Ќе ве запознае со средновековната македонска литература и со македонското просветителство.

Во овој учебник ќе прочитате како да ги развиете вашите способности да зборувате и да пишувате на македонски јазик. Пишувајќи ги содржините од комуникација, пред сè сакавме да ви воочиме колку е важно да бидете пристојни, учтиви и позитивни ако сакате да оставите добар впечаток и да остварите успешна комуникација.

На крајот на учебникот има речник на поими, на непознати зборови, на дијалектизми и други туѓи зборови кои се јавуваат во јазикот на македонските просветители од 19. век и се неразбирливи за современиот читател.

Учебниците се за учениците. Затоа, ние како автори сме отворени за соработка и би сакале да ги слушнеме вашите прашања и предлози.

Авторките

Фросина Милошевска frosinakrstevska@yahoo.com

Елена Георгиевска georgievskaelena81@gmail.com

Содржина

I.МОДУЛАРНА ЕДИНИЦА: ЈАЗИК	8
I.ИСТОРИСКИ РАЗВИТОК НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	11
Македонскиот јазик во групата на словенските јазици	11
Македонскиот јазик меѓу балканските јазици	15
II. ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА	20
Глас и буква	20
Поделба на гласовите: самогласки и согласки	23
Самогласки (вокали)	23
Вокално р	26
Согласки (консонанти)	28
Изговор и пишување на гласовите: л, љ, њ, ј, ф, х, ц, ќ, ѓ, ж, ч	30
Правоговор и правопис на согласките л и љ	30
Правоговор и правопис на согласката њ	31
Правоговор и правопис на согласката ј	32
Правоговор и правопис на согласката ф	32
Правоговор и правопис на согласката х	33
Правоговор и правопис на согласката ц	33
Правоговор и правопис на согласките ќ и ѓ	34
Правоговор и правопис на согласката ж	35
Правоговор и правопис на согласката ч	35
Акцентот во македонскиот стандарден јазик	40
Отстапувања од третосложното акцентирање	40
III. МОРФОЛОГИЈА	44
Именки	44
Видови именки	44
Граматички категории кај именките	48
Категоријата род кај именките	48
Категоријата број кај именките	49
Функции на именките во реченицата	52
Глаголи	54
Граматички категории кај глаголите	54

Категоријата лице и категоријата број кај глаголите	54
Категоријата време кај глаголите	55
Категоријата вид кај глаголите	55
Прости глаголски форми	58
Сегашно време (презент)	58
Минато определено несвршено време (имперфект)	62
Минато определено свршено време (аорист)	63
IV.СИНТАКСА	67
Видови реченици според содржината	67
Видови реченици според составот	71
Главни реченични членови: подмет и прирок	73
Прирок	75
Подмет	77
II. МОДУЛАРНА ЕДИНИЦА: МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА	79
Појава на словенската писменост	80
I.СЛОВЕНСКА ПИСМЕНОСТ	80
„Панонски легенди“	83
Житие на св. Кирил	83
Житие на св. Методиј	84
Извадок од житието на св. Кирил	87
Извадок од житието на св. Методиј	88
Охридска книжевна школа	91
Св. Климент Охридски	95
„Пофално слово за свети Кирил“	97
Извадок од „Пофално слово за св. Кирил Филозоф“	98
Црноризец Храбар	102
Извадок од „За буквите“ од Црноризец Храбар	104
II.МАКЕДОНСКО ПРОСВЕТИТЕЛСТВО	108
Појава и особености на македонското просветителство	108
Јоаким Крчовски	111
„Слово заради завист“	112
Извадок: „Слово заради завист“	114
Кирил Пејчиновиќ	117

„Слово за празниците“	119
Извадок од „Огледало“ („Слово за празниците“)	121
Епитаф	122
Теодосиј Синаитски	124
III. МОДУЛАРНА ЕДИНИЦА: КОМУНИКАЦИЈА	128
I. СЛУШАЊЕ	129
Правоговор	129
II. РАЗГОВОР	133
Разговор	133
Монолог	135
Дијалог	136
III. ЧИТАЊЕ	139
Читање со разбирање	139
IV. ПИШУВАЊЕ	143
Есеј	143
Честитка	146
Покана	148
Лично писмо	150
РЕЧНИК	152
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	157

I.МОДУЛАРНА ЕДИНИЦА: ЈАЗИК

Историски развiток на македонскиот јазик

- Македонскиот јазик во групата на словенските, јужнословенските и балканските јазици
- Македонскиот јазик меѓу балканските јазици

Фонетика и фонологија

- Глас и буква
- Поделба на гласовите: самогласки и согласки
- Самогласки
- Поделба на самогласките
- Вокално *p*
- Согласки
- Поделба на согласките
- Изговор и пишување на гласовите: л, љ, ј, њ, х, ќ, ѓ, ф, ц, ч, ж
- Акцентот во македонскиот стандарден јазик

Морфологија

- Именки
- Поделба на именките
- Граматички категории кај именките
- Функции на именките во реченицата
- Глаголи
- Граматички категории кај глаголите
- Сегашно време
- Минато определено несвршено време
- Минато определено свршено време

Синтакса

- Видови реченици според содржината
- Видови реченици според составот
- Граматичка структура на реченицата
- Прирок
- Подмет

**А а, Б б, В в, Г г, Д д, Ѓ ѓ, Е е,
Ж ж, З з, С с, И и, Ј ј, К к, Л л,
Љ љ, М м, Н н, Њ њ, О о, П п,
Р р, С с, Т т, Ќ ќ, У у, Ф ф, Х х,
Ц ц, Ч ч, Џ џ, Ш ш.**

Македонска азбука

I. ИСТОРИСКИ РАЗВИТОК НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Македонскиот јазик во групата на словенските јазици

Денес, во светот се зборуваат околу 3000 јазици. Заради нивно полесно проучување, откривање на сличностите и разликите, како и меѓусебните врски, во науката за јазикот постојат повеќе класификации.

Јазиците се групирани во јазични семејства врз основа на нивното заедничко потекло и меѓусебната сродност.

Според историскиот развој, македонскиот јазик припаѓа на семејството на словенските јазици. Значи, македонскиот јазик е словенски јазик. Сите словенски јазици формираат едно семејство и како членови на тоа семејство покажуваат заеднички карактеристики. Овие заеднички црти и сличности укажуваат на тоа дека тие јазици имаат заедничко потекло.

Јазиците што припаѓаат на исто јазично семејство водат потекло од еден заеднички прајазик, а тоа е **прасловенскиот јазик**. Тоа е јазикот на којшто зборувале Словените пред нивното доселување на Балканскиот Полуостров. Прасловенскиот јазик е јазик - предок, јазик - основа, од којшто се развиле сите словенски јазици. Тој се надврзува на еден постар заеднички прајазик, а тоа е праиндоевропскиот јазик.

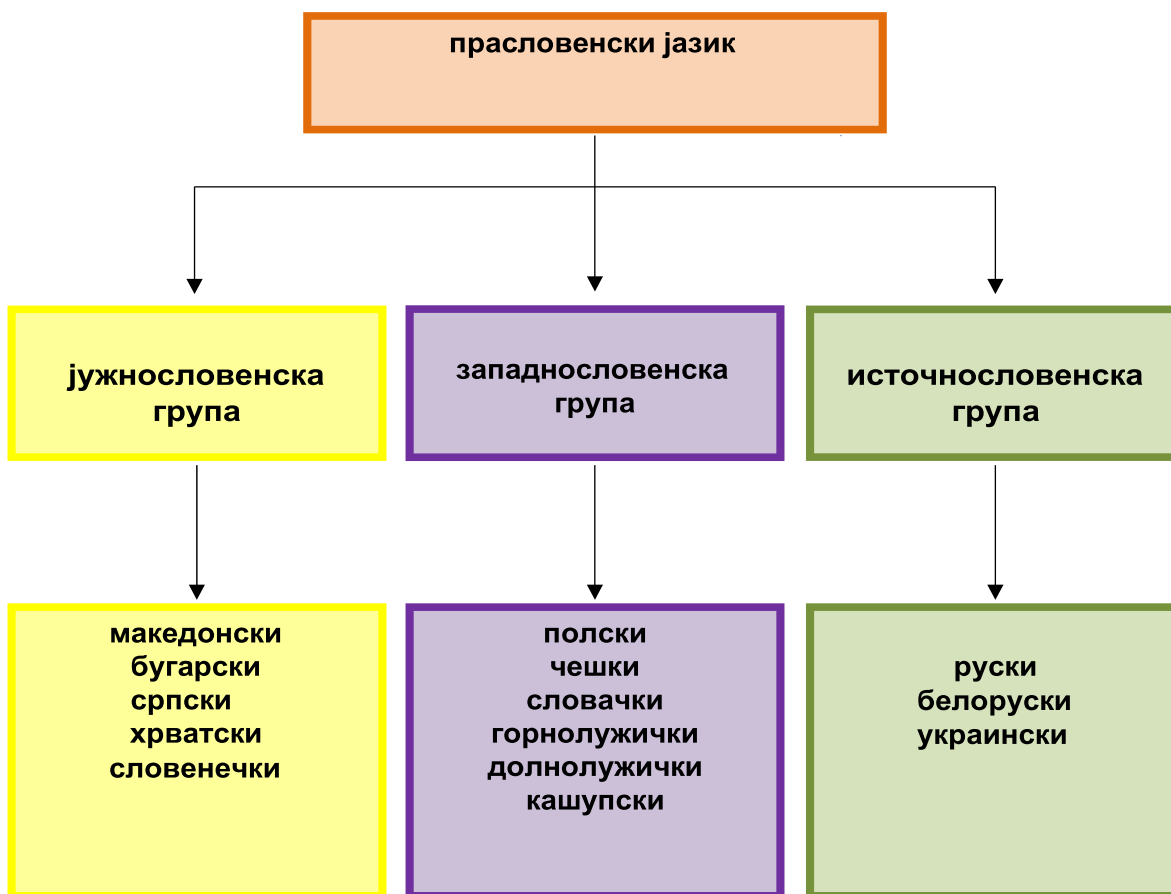
Словенските јазици припаѓаат на семејството индоевропски јазици. На ова семејство припаѓаат голем број јазици што се зборувале на територијата на континентите Европа и Азија.

Јазиците што припаѓаат во семејството на словенските јазици образуваат три групи јазици:

- **јужнословенска група јазици**, во којашто припаѓаат: **македонскиот, бугарскиот, српскиот, хрватскиот и словенечкиот јазик;**
- **источнословенска група јазици** во којашто припаѓаат: **рускиот, белорускиот и украинскиот јазик;**

- **западнословенска група јазици** во којашто припаѓаат: **чешкиот, полскиот, словачкиот, горнолуѓичкиот, долнолуѓичкиот и кашупскиот јазик**¹.

На јужнословенската група јазици припаѓа и **старословенскиот јазик**. Тој е првиот литературен јазик на сите Словени. Старословенскиот јазик е јазикот на којшто зборувале македонските Словени од околината на Солун.

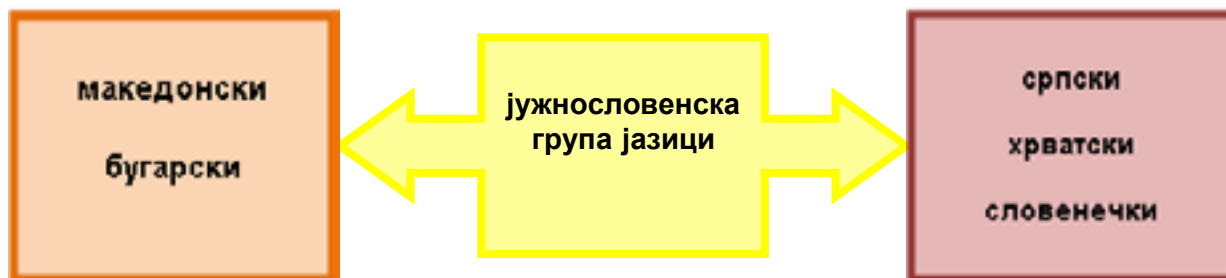


Потекло и поделба на словенските јазици

¹ Кашубите живеат во Полска над Балтичкото Море.

Јужнословенската група јазици се дели на две подгрупи:

- **источнојужнословенска:** македонски и бугарски; и
- **западнојужнословенска:** српски, хрватски и словенечки јазик.



Поделба на јужнословенските јазици

Современите словенски јазици покажуваат многу сличности во лексиката, морфологијата и фонетиката што се резултат на нивното заедничко потекло од прасловенскиот јазик. Сепак, меѓу нив постојат и разлики што се должат на нивниот самостоен историски развој.

Македонскиот јазик покажува повеќе заеднички карактеристики со оние јазици кои припаѓаат на јужнословенската група, односно со бугарскиот, српскиот, хрватскиот и словенечкиот јазик. Македонскиот јазик географски се наоѓа на Балканскиот Полуостров, граничи со бугарскиот и српскиот јазик, но и со несловенски јазици, како што се албанскиот, грчкиот и ароманскиот јазик. Поради тоа, македонскиот јазик е дел од таканаречениот балкански јазичен сојуз.

Македонскиот јазик се одликува со одделни карактеристики што не се среќаваат во другите словенски јазици, како на пример:

- **третосложно акцентирање:** *учѝлиште, учѐници;*
- **употреба на графемите *ќ, ѓ* и *ѕ*:** *ќумур, ѓеврек, ѕвезда;*
- **тројниот член:** *човекот, човеков, човекон;*
- **глаголски конструкции со *има/нема* и глаголска придавка:** *имам одено/ немам одено;*
- **наставката *-иња* кај именките од среден род што завршуваат на *-е*:** *мориња.*

Запомни!

Македонскиот јазик припаѓа на семејството словенски јазици.

Јазикот од којшто водат потекло сите словенски јазици е прасловенскиот јазик.

Старословенскиот јазик е првиот литературен јазик на сите Словени.

Постојат три групи словенски јазици: јужна, источна и западна.

Македонскиот јазик припаѓа на јужната група словенски јазици.

Најзначајни особености на македонскиот јазик се: третосложното акцентирање, тројниот член, глаголските конструкции со има/нема и глаголска придавка, множинската наставка -иња, употреба на графемите *ќ*, *ѓ* и *ѕ* и други.

Прашања и задачи:

1. Од кој јазик водат потекло сите словенски јазици?
2. Кој е најстариот литературен словенски јазик?
3. Кои групи јазици се развиле од основата на прасловенскиот јазик?
4. Наведи неколку карактеристики на македонскиот јазик!

Прошири ги своите знаења!

Словенските јазици ги зборуваат над 230 милиони луѓе, од кои најмногу се говорители на рускиот јазик.

Старословенскиот јазик имал функција на црковен јазик, но многу брзо се развил во општословенски литературен јазик и извршил големо влијание врз формирањето на современите словенски јазици.

Македонскиот јазик меѓу балканските јазици

Ареалната класификација на јазиците, поаѓајќи од географскиот критериум, го разгледува и проучува македонскиот јазик како балкански јазик.

Од географски аспект, македонскиот јазик граничи со други словенски и несловенски јазици што се зборуваат на Балканскиот Полуостров. Тие јазици се: српскиот, бугарскиот, албанскиот, грчкиот, ароманскиот и мегленороманскиот јазик. Овие јазици влегуваат во состав на **балканскиот јазичен сојуз**.

Во текот на својот развојот низ историјата, овие јазици биле изложени на меѓусебни влијанија. Некои од нив, како на пример македонскиот, српскиот и бугарскиот јазик, покажуваат повеќе сличности, како резултат на нивното заедничко потекло од прасловенскиот јазик.

Кај сите овие балкански јазици се забележуваат заеднички особености со турскиот јазик, како резултат на петвековното присуство на Турците на Балканот. Овие особености најмногу се забележуваат во лексиката, како на пример: *ќебап*, *ѓеврек*, *чаршија*, *џамија* и сл.

Заедничките карактеристики на јазиците што припаѓаат на балканскиот јазичен сојуз се викаат **балканизми**.

Најкарактеристични балканизми за македонскиот и другите балкански јазици се:

1. Аналитичка деклинација

Падежните односи во македонскиот јазик се искажуваат со состави од предлог и општа именка. Пример: *ученик*, *од ученик*, *на ученик*, *за ученик*, *пред ученик*, *до ученик*.

Сличности: ваквиот начин на изразување на падежните односи е карактеристичен за македонскиот и бугарскиот јазик.

Разлики: во романскиот, ароманскиот, мегленороманскиот, грчкиот и албанскиот јазик се употребуваат само две падежни форми.

2. Членски наставки

Една од најважните особености на македонскиот јазик е тројниот член.

Пример: *сликата, сликава, сликана*.

Употребата на членските наставки по именката, односно во постпозиција е карактеристична само за македонскиот јазик.

Разлики: за албанскиот, романскиот, мегленороманскиот јазик е карактеристична употребата на членот во препозиција (пред именката), но и во постпозиција.

3. Удвојување на директниот и индиректниот предмет

Оваа особеност најмногу се развила во македонскиот јазик, но застапена е и во другите балкански јазици.

Пример:

Му кажав на Урош. (Удвоен индиректен предмет);

Ја сретнав Азра. (Удвоен директен предмет);

Наставникот Беким ги поздрави учениците. (Удвоен директен предмет)

4. Употреба на да-конструкција

Оваа карактеристика се развила од стариот инфинитив.

Да-конструкцијата е карактеристична за македонскиот, албанскиот, српскиот и романскиот јазик.

Пример: *да се зборува, да се научи, да се направи, да се реши.*

Директорот Штерјо даде предлог да се уреди училишниот двор.

На состанокот треба да се донесе важна одлука.

5. Компаративни и суперлативни форми образувани со морфемите *по-* и *нај-*

Оваа особеност ја има во македонскиот јазик и се совпаѓа со соодветните форми во другите балкански јазици.

Пример: *подобар, најдобар, повисока, највисока.*

Емина е повисока од Селма.

Ѓорѓе е најславниот кошаркар.

6.Глаголски конструкции со сум и има/нема

Оваа карактеристика ја имаат сите балкански јазици, освен бугарскиот.

Пример:

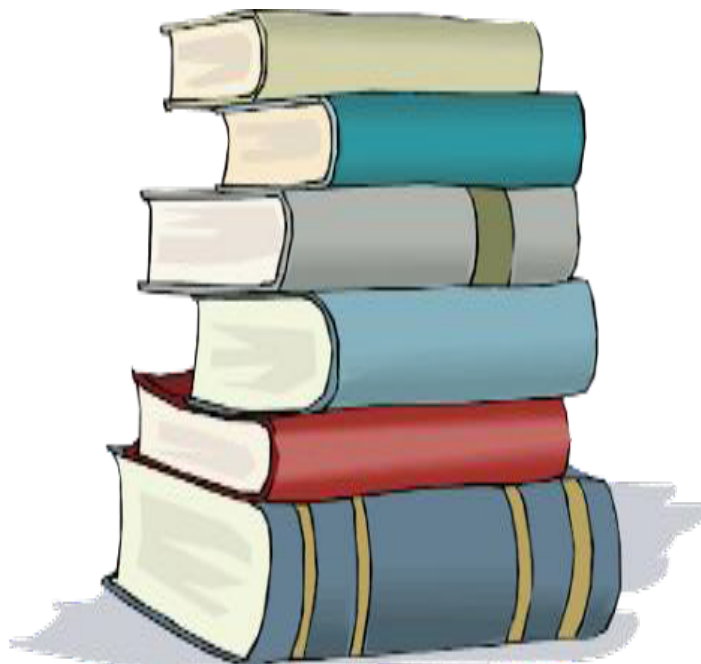
Имам одено во тој град.

Немам читано за тоа.

Вие сте учеле за вселенските тела.

Ние сме кроеле такви модели.

Слика 1. Училишни книги



Извор: <http://clipart-library.com/clipart/8cEjrqnkni.htm>

Запомни!

Македонскиот јазик припаѓа на балканскиот јазичен сојуз заедно со српскиот, бугарскиот, албанскиот, ароманскиот и мегленороманскиот јазик.

Балканизми се јазични особености карактеристични за јазиците од балканскиот јазичен сојуз.

Најкарактеристични балканизми се: аналитичката деклинација, членските наставки, удвоениот предмет, употребата на да-конструкција, глаголските конструкции со *сум* и *има/нема* и компаративните и суперлативните форми образувани со *по-* и *нај-*.

Прашања и задачи:

1. Што претставува балканскиот јазичен сојуз?
2. Што се балканизми?
3. Кои се најважните балканизми, карактеристични за балканските јазици?

Јазична работилница

Поздравот *Добар ден!* е напишан на неколку словенски јазици. Обиди се да го откриеш јазикот на којшто е напишан!

Добар дан! _____

Добры́й день! _____

Dzień dobry! _____

Добър ден! _____

Размисли и согледај!

1. Обиди се напишеш неколку зборови што се заеднички за јазиците од балканскиот јазичен сојуз.

Постои ли разлика во нивниот изговор и пишување?

2. Спореди ги формите на зборовите: *ден, мајка, леб, дете, сонце* со соодветните зборови од другите словенски јазици (српски, бугарски, руски, чешки, полски, словачки, словенечки, украински, белоруски и хрватски):

српски: дан, мајка, хлеб, дете, сунце

бугарски: ден, майка, хляб, дете, слънце

руски: день, мама, хлеб, ребенок, солнце

чешки: den, maminka, chléb, dítě, slunce

полски: dzień, mama, chleb, dziecko, słońce

словачки: deň, mama, chlieb, dieťa, slnko

словенечки: dan, mama, kruh, otrok, sonce

украински: день, мати, хліб, дитина, сонце

белоруски: дзень, маці, хлеб, дзіця, сонца

хрватски: dan, мајка, kruh, dijete, sunce

Клучни поими:

прајазик, индоевропски јазици, прасловенски јазик, јазично семејство, словенски јазици, старословенски јазик, балканизми, балкански јазичен сојуз

II. ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА

Глас и буква

Поим за глас и буква

Секој јазик содржи различни составни елементи. Тие елементи се: гласови, зборови и реченици. Значи, во составот, односно структурата на јазикот влегуваат и гласовите.

Гласовите постојат како посебни (одделни) елементи, но и како елементи што влегуваат во составот на други, поголеми јазични единици, како што се зборовите, синтагмите и речениците. Гласовите го претставуваат фонетското рамниште на јазикот. Нив ги проучува посебна научна дисциплина којашто се нарекува фонетика.

Фонетика е наука којашто ги проучува гласовите, нивното образување, изговорот и нивната класификација. Таа се занимава со проучување на акцентот на зборовите, слогот и интонацијата.

Фонологијата е научна дисциплина што е тесно поврзана со фонетиката. **Таа е дел од науката за јазикот што го проучува гласот како елемент којшто има функција во јазикот да прави разлика меѓу две јазични единици.** Токму затоа, фонологијата уште се нарекува и функционална фонетика. Овие две научни дисциплини се сродни меѓу себе, се надополнуваат и го проучуваат гласот од различен аспект.

Во јазичната комуникација, зборовите се употребуваат како елементи со своја форма и содржина. Тие се составени од гласови кои ја градат нивната материјална страна, односно формата.

На пример, гласовната низа **к, н, и, г, а**, изговорена по овој редослед, го формира зборот **книга**. Најмалите елементи што можеме да ги забележиме и изделиме во еден збор се викаат гласови.

Иако човекот може да произведе многу гласови, сепак во секојдневната комуникација тој користи само одреден број гласови и со нив

образува зборови. Секој јазик има свој гласовен систем составен од одреден број гласови. Во македонскиот литературен (стандарден) јазик има 31 глас. Во некои дијалекти (говори) овој број е поголем, а во некои помал. За секој изговорен глас во македонскиот литературен јазик се користи посебен писмен знак - **буква**. **Буква е графички, односно писмен знак со којшто се бележи гласот.** Во македонскиот стандарден јазик има онолку букви колку што има гласови, односно за 31 глас се употребува 31 буква.

Поим за фонема

Гласот што внесува разлика во значењето на зборовите се вика фонема. Фонемите се најмали елементи на јазикот, кои изделени, немаат значење. Фонемите вршат смислоразликувачка функција во поголеми јазични единици како што се морфемите, односно зборовите.

Поимите глас и фонема не треба да се изедначуваат. Кога гласот го проучуваме и разгледуваме од материјална страна, тогаш го употребуваме поимот глас, а кога гласот се проучува и разгледува од аспект на својата функција во зборот, тогаш се користи поимот фонема.

Горенаведеното може да се забележи кога ќе се споредат два збора кои меѓу себе се разликуваат само по еден глас. Пример: пад - пат; веѓа - меѓа; коњ - кон; испраќа – исплаќа; право – браво.

Запомни!

Најмалите елементи што можеме да ги забележиме и изделиме во еден збор се викаат гласови.

Гласот што внесува разлика во значењето на зборовите се вика фонема.

Буква е графички, односно писмен знак со кој се бележи гласот.

Во македонскиот стандарден јазик има онолку букви колку што има гласови, односно за 31 глас се употребува 31 буква.

Прашања и задачи:

1. Од што е составен гласовниот систем на еден јазик?
2. Што е глас, а што фонема?
3. Колку гласови има во македонскиот јазик?
4. Со какви знаци се бележат гласовите?
5. Промени еден глас (фонема) во следниве зборови за да добиеш збор со ново значење: коса, нос, чај.

Јазична работилница

Обиди се со разместување на буквите, од следниве бесмислени споеви да составиш зборови кои ќе имаат значење: *ечуинк, водр, типца, ломке, увкаб, булицена, ислак.*

Активности на часот

Учениците можат да работат во парови, така што едниот ученик да изговара едносложен збор, а другиот ученик да изговара нов збор во којшто ќе промени само една фонема.

Активности за дома

Од следниве низи гласови обиди се да образуваш повеќе зборови:

А) о, л, к, с, в, а

Б) д, н, е, т, м

Поделба на гласовите: самогласки и согласки

Според артикулационите и акустичките карактеристики, гласовите во македонскиот литературен јазик се делат на повеќе групи и подгрупи.

Најопшта е поделбата на гласовите на самогласки и согласки. Критериумот врз којшто е направена оваа поделба е присуството или отсуството на некаква препрека при движењето на воздушната струја.

При образувањето и изговарањето на самогласките, воздушната струја слободно поминува низ усната празнина, односно не наидува на препрека.

При образувањето и изговарањето на согласките, говорните органи прават некаква препрека во вид на теснина или преграда.

Поради ова, самогласките се слушаат како тонови, а согласките како шумови.

Важна разлика меѓу самогласките и согласките е во способноста за образување слог. Самогласките образуваат слог и тие се слоогообразувачки, додека согласките не можат да образуваат слог.

Самогласки (вокали)

Во македонскиот стандарден јазик има пет самогласки. Тие се: **а, е, и, о, у.**

Самогласките уште се нарекуваат и вокали. Тие се најзвучни гласови, односно се одликуваат со најголема звучност од сите други гласови. При нивното изговарање, воздушната струја слободно минува низ усната празнина.

Друга карактеристика на самогласките, односно вокалите, е нивната способност да образуваат слог. Затоа тие се слоготворни.

Слогот претставува најмала група гласови меѓу коишто само

еден глас задолжително е самогласка.

Според тоа, еден збор има онолку слогови колку што има самогласки. Ако во еден збор има три самогласки, тогаш има и три слога.

Пример: ја - бол - ка; у - че - ник (три самогласки и три слога); кни - га; де - те; мај - ка (две самогласки и два слога); сол, ноќ, ден (една самогласка и еден слог).

Самогласките (вокалите) се носители на акцентот. Акцентот секогаш стои на самогласката во зборот.

Пример: *вѐк, кúќа, клúпа, тáбла*

Задача

1. Од набројаните гласови, состави што повеќе зборови: м, д, а, о, г, е, к, в, л.

2. Дополни ги испуштените места со соодветни гласови (букви):

__тро, ин__ерн__т, __гр__ли__т__, пр_ј_те_, _аз_ов_р, с_ба

3. Издвој ги самогласките во следниве зборови:

лист, шума, пролет, река, молив, радост, кутија, вода

4. Кои од следниве зборови се едносложни, а кои двосложни?

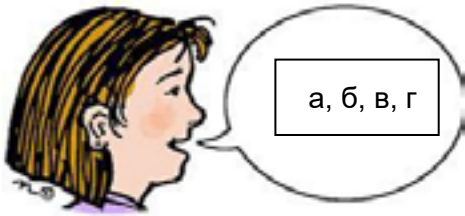
рид, небо, лице, мед, нос, тага, џеб, чаша, птица, сид, сон, зелка

5. Запиши колку слогови имаат следниве зборови:

брат____ огледало____ баба____

песна____ топка____ лед____

Слика 2. Гласовите ги изговараме



Слика 3. Буквите ги пишуваме



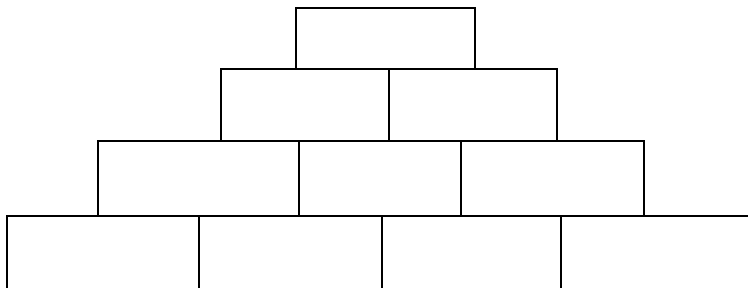
Извор: <http://www.freepngclipart.com/free-png/5757-speech-bubble-free-download>

Извор: <https://staugustinesprimary.org/blog/2019/10/handwriting-competition-2/>

Јазична работилница

Реши ја следнава потполнувалка, така што ќе ги делиш зборовите на слогови.

- Вид животно
- Прибор за пишување
- Средство за комуникација
- Образовна институција



Вокално р

Во македонскиот јазик, гласот **р** може да врши функција на согласка (консонант) и на самогласка (вокал).

Во улога на самогласка, гласот **р** се јавува во следниве случаи:

- кога се наоѓа меѓу две согласки: *дрво, прст, прстен, прв, црв, врв*;
- кога е на почетокот на зборот пред согласка: *'ркулец, 'рж, 'рбет*;
- кога се наоѓа зад претставка што завршува на самогласка: *за'рѓа, за'рти*.

При изговорот на **вокалното р**, пред него се забележува еден полуглас што не се смета за посебен глас. Овој темен призвук (полуглас) се означува со **апостроф**.

Запомни!

Гласовите во македонскиот јазик се делат на самогласки и согласки.

Во македонскиот стандарден јазик има пет самогласки. Тие се: а, е, и, о, у.

Самогласките се најзвучни гласови, тие имаат слогообразувачка функција и се носители на акцентот.

Гласот **р** во одредени случаи може да се однесува како самогласка.

Слика 4. Разговор



Извор: <http://clipart-library.com/clipart/126994.htm>

Прашања и задачи:

1. Како се делат гласовите во македонскиот јазик?
2. Зошто самогласките ги слушаме како чисти тонови, а согласките како шумови?
3. Како се делат самогласките?
4. Во кои случаи гласот **р** има функција на самогласка? Наведи примери.
5. Во кои од следниве зборови **р** е самогласка: риба, грми, први, река, прст, храброст, рѓосува, кројач?
6. Подели ги на слогови следниве зборови: молив, градина, фудбал, бурек, успех, телефон, награда, празник.

Јазична работилница

Доврши ги следниве реченици употребувајќи зборови во коишто гласот **р** има слоготворна функција.

Покрај реката имаше неколку_____.

Линдита на раката носеше златен_____.

Милан се искачи на највисокиот_____.

Пченицата почна да_____.

Согласки (консонанти)

Македонскиот стандарден јазик има 26 согласки. Согласките уште се нарекуваат консонанти. При изговарањето на согласките, минувајќи низ усната празнина, воздушната струја наидува на пречка што се јавува во вид на теснина или преграда. Затоа, согласките ги слушаме како помалку звучни од самогласките.

Поделба на согласките

Согласките во македонскиот јазик имаат различна звучност. Според тоа, согласките се делат на:

- а. сонанти: **р, л, љ, м, н, њ, ј**
- б. звучни: **б, в, г, д, Ѓ, ж, з, с, џ**
- в. безвучни: **п, ф, к, т, Ќ, ш, с, ц, ч, х**

Од табелата може да се види дека звучните и безвучните согласки се групирани во парови, единствено согласката **х** нема свој звучен парник.

Согласки										
Сонанти	Р	Л	Љ	М	Н	Њ	Ј			
Звучни согласки	Б	В	Г	Д	Ѓ	Ж	З	С	Џ	
Безвучни согласки	П	Ф	К	Т	Ќ	Ш	С	Ц	Ч	Х

Табела: Поделба на согласките

Запомни!

Во македонскиот стандарден јазик има 26 согласки.

При изговарањето на согласките, воздушната струја наидува на пречка, па затоа ги слушаме како шумови.

Според звучноста, согласките се делат на: сонанти, звучни и безвучни.

Прашања и задачи:

1. Како се поделени согласките според звучноста?
2. Во реченицата: „Сафет ја напиша домашната задача и излезе да вози велосипед со своите пријатели“ издели ги согласките, а потоа групирај ги според признакот звучност.
3. Подвлечи ги зборовите што содржат сонант: месечина, куќа, татко, лето, град, авион, лубеница, дете.

Клучни поими:

Глас, буква, фонема, самогласки, согласки, фонетика, фонологија, слог

Изговор и пишување на гласовите: л, љ, њ, ј, ф, х, ц, ќ, ѓ, ж, ч

Правописот претставува општоприфатен и единствен систем од правила за пишување зборови, којшто е карактеристичен за еден јазик. Правописот на македонскиот стандарден јазик во својата основа е фонолошки, а тоа значи дека секој глас се бележи со посебен знак (буква).

Правоговорот е поддисциплина на фонетиката и се занимава со проучување на правилниот изговор на гласовите и зборовите.

Правоговор и правопис на согласките л и љ

Согласката **л** се пишува и се изговара во зборовите: луѓе, лубеница, лузна, лут, лице, лист, лик, лето, поле, лесна, леблебија, ловец, лови, болка, болва, плунка, кашла, крал, клуч, клун и др.

Л е тврда согласка којашто се изговара кога со врвот од јазикот се допираат горните заби. Меѓутоа, во позиција пред самогласките *е* и *и*, согласката **л** добива мек изговор. Спореди: *бело – бели, лото – лето, Лазар – Ленче.*

Согласката **љ** се изговара кога со врвот од јазикот се допира гребенот од горното непце.

Согласката **љ** се пишува и се изговара во следниве случаи:

а. пред *у* во коренската морфема **љуб-**: *љубов, љубезен, љубомора, вљубен, Љуба, Љубица;*

б. пред согласки: *биљбиљ, фељтон;*

в. на крајот на зборот: *тељ, детаљ, биљбиљ;*

г. во зборовите: *виљушка, пљачка, иљач;*

д. во личните имиња: *Кољо, Суљо, Иљо, Љубо, Љубинка, Људмила, Каља.*

Согласката **љ** не се пишува пред *ј*: *волја, фотелја, билје, зелје, милја, неволја, лилјак, крилја, илјада, Лилјана* и др.

Во овој случај сонантската група *-лј-* се изговара слеано и согласката *л* се смекнува пред *ј*.

Јазична работилница

1. Подвлечи ги неправилно напишаните зборови, а потоа напиши ги правилно.

Аднан заработи иљада денари.

Лидија јаде салата со вилушка.

Љиљана и Људмила се најдобри пријателки.

Птицата ги рашири своите криља.

Бесим го изгуби својот кључ.

2. Доврши ги речениците за да бидат точни:

Марина имаше насмевка на_____.

Лекарот донесе_____.

Таа внимаваше на секој_____.

Дедото седеше во својата_____.

Орхан се најде во голема_____.

Правоговор и правопис на согласката њ

Во македонскиот стандарден јазик согласката **њ** има ограничена употреба. Таа е тврдопечена согласка, а тоа значи дека се изговара така што предниот дел на јазикот ќе се потпре на тврдото непце во устата, при што дел од воздушната струја ќе помине низ носот.

Согласката **њ** се изговара и се пишува во следниве случаи:

а. во зборовите: *коњ, молња, дуња, диња, тиња, трње;*

б. кај глаголските именки: *трчање, цртање, гледање, возење, пеење;*

в. во множинските форми: *поле - полиња, маче - мачиња, море – мориња.*

г. во туѓите зборови кои почнуваат на **њ**: *Њујорк, Њутн, Њу Делхи* и др.

Правоговор и правопис на согласката *ј*

За да се изговори согласката *ј*, предниот дел од јазикот треба да се крене високо кон непцето, а страните од јазикот да ги допрат горните катници.

Согласката *ј* се пишува и се изговара во следниве случаи:

- а. меѓу самогласките *и* и *а*: *кутија, шамија, географија, биологија, змија, ракија, Албанија, Турција, Лидија, Марија, Хакија, Фикрија*;
- б. меѓу самогласките *о* и *а*: *моја, твоја, некоја, боја, кројач*;
- в. меѓу самогласките *е* и *а*: *турнеја, идеја, епопеја, орхидеја, пејач*;
- г. меѓу две *а*: *одаја, бајачка, вајар*.
- д. во личните имиња: *Јаков, Јосиф, Јусуф, Јаким, Јашар, Јагода* и др.

Согласката *ј* не се пишува во следниве случаи:

- а. меѓу самогласките *и* и *у*: *калиум, триумф, виулица*;
- б. на почетокот на зборот пред *е*: *елка, елен, елек, еж, еребица*;
- в. меѓу самогласките *и* и *о*: *стадион, киоск, радио, студио*;
- г. во придавки што завршуваат на *-ски*: *историски, австриски, змиски*.

Правоговор и правопис на согласката *ф*

За да се изговори *ф*, треба да се направи мал теснец со долната уста и горните заби и потоа да се пушти воздух низ него.

Согласката ***ф*** во македонскиот литературен јазик се изговара и пишува во следниве случаи:

- а. на местото на некогашната група ***хв***: *фали, пофалба, пофали, фрла, фати, прифаќа, зафаќа, се нафати*;
- б. во зборови од туѓо потекло: *кафе, кафез, фабрика, фустан, фамилија, фестивал, фен, филџан, фес, факт, фасада, фурна, филм, фудбал, фотографија*;
- в. во лични имиња: *Фердинанд, Франц, Фридрих, Фарук, Фатон, Фатмир, Ферат, Филип, Фатиме, Флора, Филимена, Софија, Фанија, Фросина* и др.

Правоговор и правопис на согласката **х**

За да се изговори согласката **х**, задниот дел од јазикот треба да се крене високо кон мекото непце, но да не се прави брана за воздухот, туку воздухот да се пушти низ теснецот.

Гласот **х** во македонскиот литературен јазик се јавува во зборовите од словенско потекло: *дух, успех, храна, храни, воздух*.

Освен во зборовите од словенско потекло, согласката **х** се јавува и во зборови од туѓо потекло: *хемија, епоха, хотел, хала, хаос*.

Согласката **х** се употребува и во лични и географски имиња: *Хана, Хермина, Христијан, Хасан, Христина, Харалампии, Охрид, Пехчево, Минхен, Хаг* и сл.

Гласот **х** не се пишува во зборовите: *леб, ајдук, итно, ладно*.

Правоговор и правопис на согласката **џ**

џ е звучна согласка, венечна и преградно-теснинска. Се изговара кога предниот дел од јазикот ќе се крене кон тврдото непце, ќе се направи теснец за воздухот, па ќе се пушти воздухот.

Гласот **џ** има ограничена употреба, односно се јавува во ограничен број зборови. Се јавува во следниве случаи:

а. во зборови од туѓо потекло: *џеб, џамлија, џамија, џокер, џин, џуџе, оџа, џигер, џемпер* и др.;

б. во суфиксите *-џија, -џика, -џилница*: *чорбаџија, аџија, чајџилница, меанџија, чорбаџика*;

в. на местото на согласката **ч**: *лицџба, срџба, враџба* и др.

г. на местото на согласката **ж**: *џган, џвака, вџашен, се вџаши* и др.

д. во личните имиња: *џовани, џабир, џеладин, џелал* и др.

Правоговор и правопис на согласките *ќ* и *ѓ*

Согласката *ќ* се одликува со специфичен изговор. Според местото на образување таа е тврдонопчена, според начинот на образување е преградно-теснинска, а според звучноста е безвучна. Се изговара кога со врвот на јазикот и задниот дел од тврдото непце се прави пречка за воздухот, а потоа низ неа воздухот се пушта.

Гласот *ќ* се употребува во следниве случаи:

а. во честичката *ќе* за образување идно време: *ќе одам, ќе учам, ќе работам, ќе јадам;*

б. на почетокот на зборовите: *ќунка, ќерамида, ќебап, ќебапчилница, ќерка, ќебе, Ќазим, Ќафасан, Ќустендил;*

в. во зборовите: *цвеќе, моќ, полноќ, ноќ, вреќа, куќа;*

г. во глаголите чијашто основа завршува на - *т*: *плати - плаќа, врати - враќа.*

Пред самогласката *и* не се пишува *ќ*: *кибрит, килим, килограм, кисело, кирија, кино.*

Согласката *ѓ* е звучна согласка, тврдонопчена и преградно-теснинска. Се изговара така што со врвот на јазикот и задниот дел од тврдото непце се прави пречка за воздухот, а потоа воздухот се пушта низ неа.

Таа се употребува во следниве случаи:

а. на почетокот на зборовите: *ѓеврек, ѓезве, ѓомлезе, ѓердан, ѓавол, ѓумбир, ѓон, Ѓорѓи, Ѓурѓа, Ѓоко, Ѓултен;*

б. во формите на збирна множина: *ливада - ливаѓе, ограда - ограѓе;*

в. во именки што означуваат жители на градови или држави: *Охриѓанец, Швеѓанец, Холанѓанец;*

г. во зборовите: *меѓа, веѓа, туѓина, луѓе, 'рѓа.*

Согласката *ѓ* не се пишува во зборовите: *ангел, генерал, Гевгелија, Ангелина, Ангел, Георгина.*

Правоговор и правопис на согласката ж

При изговорот на гласот ж, предниот дел од јазикот се крева кон тврдото непце, врвот се свиткува под долните заби, а страните од јазикот ги притискаат горните катници.

Оваа согласка има ограничена употреба во македонскиот литературен јазик. Се пишува во следниве случаи:

а. на почетокот на зборовите: *жена, женски, жирафа, жолто, жолтица, жубори, ждребе, жаба, желудник;*

б. во средината на зборовите: *тежина, тежок, дожд, лаже, лежи, лажица, кожа, кажува, полжав, Кожуф* и др.

в. на крајот на зборот: *еж, 'рж, нож, маж, бодеж, грабеж, надеж, копнеж, стремеж* и др.

Во овој случај согласката ж се обезвучува и се изговара како ш, но се пишува ж.

Г. во личните имиња: *Живко, Жељко, Желимир, Жане.*

Правоговор и правопис на согласката ч

Гласот ч се изговара со предниот дел од јазикот којшто се крева кон тврдото непце и со него се прави теснец за воздухот, па истиот се пушта.

Согласката ч се употребува во следниве случаи:

а. на почетокот на зборот пред самогласка: *чедо, чека, чекање, чекан, чудо, чудовиште, чун, чело, чин, чад, чадор, час, чорапи, Чедомир, Часлав;*

б. во средината на зборот: *очи, се мачи, играчка, се качи;*

в. на крајот на зборот: *меч, играч.*

г. во наставката *-че* за образување деминутиви: *лепче, врапче, гратче, запче.*

Научи повеќе:

Првиот правопис на македонскиот литературен јазик под наслов *Македонски правопис* е издаден 1945 година.

Слика 5. Македонски правопис од 1945 г



Слика 6. Правопис на македонскиот јазик



Извор: <https://netpress.com.mk/makedonskiot-pravopis>

Извор: <https://issuu.com/nubsk.edu.mk>

Прашања и задачи:

1. Напиши ги правилно погрешно напишаните зборови во речениците:

На часот по биологиа учевме за растениата.

Македонските пеачи одржаа хуманитарен концерт.

На масата имаше чинија и вилушка.

За ракометарите тоа беше голем тријумф.

На стадијонот имаше многу навивачи.

Никола донесе хладна вода.

2. Вметни ги соодветните букви во зборовите: о_ чар, мра_ ка, _ игер,
_ везда, _ абрика, ли_ ба, _ вака, _ ала, чорба_ ија, чекореј_ и, ве_ а.

3. Со согласките *ќ* и *ѓ*, односно *к* и *г* пополни ги изоставените букви во зборовите: ме _ а, _ ев_ елија, _ ибрит, ле_ а, Охри_ анец, пла_ а, трчај_ ки, _ еврек, ан_ ел.

4. Напиши десет зборови во коишто ќе ја употребиш согласката *љ*.

5. Во кои случаи се употребува согласката *џ*? Наведи пример.

6. На празните линии напиши зборови кои го содржат гласот *ќ*, односно *ѓ*.

ќ _____

ѓ _____

Јазична работилница

1. Кој од следниве зборови е погрешно напишан?

а) Анѓел; б) Ѓеврек; в) Гемија.

2. Како се нарекува жител на градот Охрид?

а) охриганец; б) охриѓанец; в) охриданец.

3. Множинските форми на именките радио и детаљ се:

а) радиа и детаљи; б) радија и детаљи; в) радија и детали.

3. Деминутивна форма од именката град е:

а) гратче б) градче в) гратце

4. Кој од следниве зборови е погрешно напишан:

а) еж б) нош в) тежок

5. Подвлечи ги погрешно напишаните зборови, а потоа напиши ги правилно.

Чорбачијата влезе во куката и седна на своето место. Неговата керка го послужи со топол чај од љипа и вкусна баклава со орефи. По некое време дојде соседот Казим. Надвор почна да паѓа ситен дошт и во собата стана жежко. Од улицата се слушаше весел жагор на дацата. Сонцето се кријеше зад планините. Ноќта се спушатше над градот.

Слика 7. Топол чај



Извор: <http://clipart-library.com/search2/?q=%20tea#gsc.tab=1&gsc.q=%20tea&gsc.page=2>

Акцентот во македонскиот стандарден јазик

Нагласување на одреден слог во зборот се вика акцент.

Според своите фонетски карактеристики, акцентот во македонскиот литературен јазик е **динамичен** бидејќи се одликува со силината на гласовниот удар врз определен слог. Покрај македонскиот јазик, динамичен акцент имаат и рускиот, англискиот, германскиот јазик.

Според местото во зборот, акцентот во македонскиот јазик е **определен**, што значи дека има точно определено место во зборот.

Кај зборовите што имаат само еден слог, акцентот паѓа на единствената самогласка во тој збор.

Пример: *дѐн, нóк, гра́д, ле́б, со́н.*

Кај двосложните зборови, акцентот паѓа на вториот слог од крајот на зборот. Пример: *де́те, кнѝга, ку́ка, мо́лив, та́тко, со́нце.*

Повеќесложните зборови се акцентираат на третиот слог од крајот на зборот. Пример: *те́тратка, автóмобил, ја́болко, учѝлница, книжарница.*

Отстапувања од третосложното акцентирање

Исклучоци од третосложното акцентирање има во следниве случаи:

а. **кај глаголскиот прилог:** *трча́јќи, црта́јќи, возе́јќи, оде́јќи.*

Кај овие зборови акцентот не стои на третиот слог, туку на вториот слог од крајот на зборот.

б. **прилози за време образувани од именки:** *летóво, зимáва, неделáва.*

Тие се акцентираат на вториот слог од крајот на зборот и на тој начин се разликуваат од членуваните именки: *ле́тово, зѝмава, неде́лава.*

Запомни!

Нагласувањето на одреден слог во зборот се вика акцентирање.

Акцентот во македонскиот литературен јазик е динамичен бидејќи се одликува со силината на гласовниот удар врз определен слог. Според местото во зборот, акцентот во македонскиот јазик е определен.

Кај еднословните зборови, акцентот паѓа на единствената самогласка, кај двословните зборови акцентот паѓа на вториот слог од крајот на зборот, а кај повеќесловните зборови акцентот паѓа на третиот слог од крајот на зборот.

Прашања и задачи:

1. Што е акцент?
2. Како се акцентираат еднословните, двословните и повеќесловните зборови во македонскиот литературен јазик?
3. Кои се основните карактеристики на акцентот во македонскиот литературен јазик?
4. Обележи го акцентот во следниве зборови: молив, прозорец, ливада, прст, грав, училиште, пријател, височина.

Јазична работилница

1. Напишаните зборови подели ги во три групи: еднословни, двословни и повеќесловни и акцентирај ги правилно: невеста, чаша, радост, дожд, река, овошје, ден, пријателство, височина, ластовица, брод, куќа, слаткарница, дом, мисла, тага, роднина, татковина, мајстор, мир, брашно, јаболко, линија, пат, џамија, буква.
2. Прочитај ја внимателно песната „Залез“ од Матеја Матевски. Акцентирај ги правилно зборовите.

Залез

Румено. Румено. Румено.
Како занесена песна
во синото море
на горите
тоне
залезот.

Од тревите до кавалот
од стадото до облакот
сè е бујно
запалено.

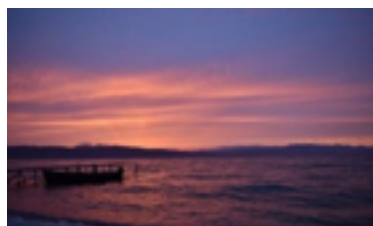
Од градите до песната
од чекорот до чешмата
сè е чудно
разгалено.

Стадо в кавал заљубено
своно в песна изгубено
око в божур залудено

Румено. Румено. Румено.



Слика 8. Залез во Трпејца, Северна Македонија



Извор: <https://pixabay.com/photos/sunset-ohrid-trpejca-macedonia-6261461/>

Научи повеќе

Некои туѓи зборови се адаптирале на македонскиот акцентен систем, односно се акцентираат на третиот слог од крајот на зборот. Но, има и такви зборови што го задржале својот акцент како своја карактеристика. Постојат и такви зборови што се акцентираат двојно, со македонски и со туѓ акцент (*сáко* и *сакó*; *рéшо* и *решó*).

Клучни зборови:

акцент, третосложно акцентирање, динамичен, определен

Слика 9. Книги



Извор: https://pngtree.com/freepng/hand-drawn-cartoon-a-pile-of-books-and-pencil-element_4045098.html

III. МОРФОЛОГИЈА

Именки

Да се потсетиме: оној дел од науката за јазикот којшто ги проучува формите на зборовите, начинот на нивното образување и нивното граматичко значење се вика **морфологија**.

Според формалната или морфолошката класификација, именките се **менливи зборови**. Тие се менливи според категориите **род, број и определеност**. Според значенската (семантичката) класификација, тие се полнозначни зборови.

Именките се зборови што означуваат имиња на суштества, предмети и појави.

Пример: *дете, училница, дрво, улица, среќа, љубов, птица, молив и др.*

Видови именки

Именките се делат на **општи и сопствени**.

Општите именки означуваат имиња на предмети, суштества, појави или поими што имаат заеднички карактеристики.

Пример: *клуба, табла, учител, човек, јаболко, дете и др.* Тие се пишуваат со мала буква.

Општите именки се делат на **конкретни и апстрактни**.

Со конкретните именки именуваме поими што можеме да ги видиме или допреме, односно материјални предмети или суштества. Пример: *тетратка, пенкало, прозорец, цвет, рака, човек* и сл.

Апстрактните именки именуваат поими што можеме само да ги почувствуваме или да ги замислиме.

Пример: *среќа, тага, љубов, болка, радост, лага, вистина* и сл. Конкретните именки се делат на **материјални и збирни**.

Материјалните именки означуваат материјал од којшто нешто е направено. Пример: *злато, сребро, шеќер, брашно, сол, пластика, челик, бакар* и др.

Сопствените именки именуваат поединечни суштества или поими. Овие именки означуваат имиња на луѓе, презимиња, прекари, имиња на географски поими, празници, институции, објекти, уметнички дела.

Пример: *Сара, Горан, Скопје, Вардар, Велигден, Бајрам, Министерство за образование и наука* и сл.

Сопствените именки се пишуваат со голема буква.

Запомни!

Именките се зборови што означуваат имиња на суштества, предмети и појави.

Именките се делат на општи и сопствени.

Општите именки означуваат имиња на предмети, суштества, појави или поими што имаат заеднички карактеристики.

Сопствените именки именуваат поединечни суштества или поими.

Слика 10. Книги



Извор: <http://www.clker.com/clipart-25193.html>

Опреди го видот на именките во следниов дијалог:

Ана: Здраво, Петар!

Петар: Здраво, Ана!

Ана: Сакаш ли да прошетаеме во паркот?

Петар: Одлична идеја! Дрвјата се раззеленети и можеме да уживаме во чистиот воздух.

Ана: Како си помина во училиште?

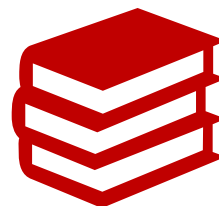
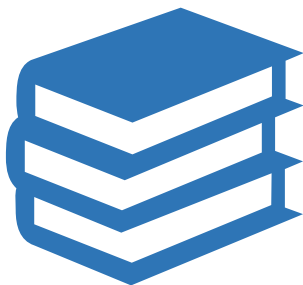
Петар: Одлично! На часот по хемија беше многу интересно. Учевме за својствата на железото и бакарот. Правевме и експеримент.

Ана: Ние на часот по етика разговаравме за емоциите, а потоа пишувавме есеј за љубовта и љубомората. Професорот Беким ни рече дека секогаш треба да ги почитуваме туѓите чувства, да ја зборуваме вистината и да не се служиме со лаги и измами.

Петар: И природата треба да ја почитуваме. Не треба да фрламе отпадоци насекаде. Колку е убав нашиот парк, зелената трева, цвеќињата, дрвјата.

Ана: Имам предлог! Ајде да го насликаме нашиот парк. Што мислиш?

Петар: Предлогот се прифаќа! Одиме да земеме блок и бои.



Јазична работилница

1. Следниве именки употреби ги на соодветното место: Истанбул, тага, другар, емисија, шеќер, пластика, желба, велосипед, телефон, Северџан.

Виктор и Ерол возат_____.

Реџеп имаше голема_____ да патува.

Мојот_____ има нов_____.

_____ ќе оди во_____.

Тој беше гостин во популарната_____.

Јаков собира шишиња од_____.

Баба Милка направи пита со јаболка и_____.

Марта чувствуваше голема_____.

2. Кои од следниве зборови се именки: виолина, гледа, син, глава, убава, спие, пее, сок, улица, радост, јаде, голема, Лена, скока, лист.

3. Некои од именките треба да бидат напишани со голема почетна буква. Пронајди ги и напиши ги правилно.

ноќ, гостивар, лебед, продавница, маврово, министерство за земјоделие, албанија, море, училница, белград

Грааматички категории кај именките

Именките разликуваат три грааматички категории: **род, број и определеност**.

Категоријата род кај именките

Именките во македонскиот литературен јазик разликуваат три рода: **машки, женски и среден род**.

Родот кај именките доаѓа до израз во единските форми. Ако именката е во множина, за да го определиме родот на којшто припаѓа, треба да ја напишеме во еднина.

Пример: *книги* (мн.) - *книга* (едн.) - женски род;

моливи (мн.) - *молив* (едн.) - машки род;

пилиња (мн.) - *пиле* (едн.) - среден род.

Родот кај именката ќе го определиме полесно ако се послужиме со формите на личната замена за 3 л. еднина: **тој, таа, тоа**. Именките пред коишто стои личната замена **тој** се од машки род, именките пред коишто стои личната замена **таа** се од женски род, а именките пред коишто стои личната замена **тоа** се од среден род.

Именките од **машки род** најчесто завршуваат на согласка.

Пример: *ученик, прозорец, град, мост, рид, наставник, автомобил* и др.

Некои именки од **машки род** завршуваат на самогласката **-а**, на **-е**, или на **-о**.

Пример: *кадија, слуга, судија, вујче, татко, стрико, дедо* и сл.

Машките лични имиња најчесто завршуваат на согласка (*Виктор, Петар, Павел, Јован*), но може да завршуваат и на самогласка (*Дарко, Марко, Дарио, Јане, Петре, Илија, Димитрија, Грозде*).

Именките од **женски род** најчесто завршуваат на самогласката **-а**.

Пример: *мајка, сестра, табла, куќа, книга, креда, улица, зграда, тетратка*,

лектира, река и сл.

Постојат и именки од женски род што завршуваат на согласка или на согласната група **-ст**.

Пример: *љубов, пролет, младост, радост, болест* и сл.

Женските лични имиња завршуваат на самогласката **-а** (*Нина, Елена, Марија, Билјана, Бојана*).

Именките од **среден род** можат да завршуваат на **-о** или на **-е**.

Пример: *небо, пенкало, езеро, дете, поле, море, сонце* и сл.

Категоријата број кај именките

Категоријата број означува дали предметите, суштествата или појавите се во единска форма (еднина) или во множинска форма (множина).

Еднината означува еден предмет, суштество или појава (*клуца, дете, телефон, град, рид, планина*).

Множината означува повеќе предмети, суштества или појави (*клуци, деца, телефони, градови, ридови, планини*).

Именките што имаат само едински форми се:

- **сопствените именки:** *Македонија, Тетово, Иван, Елиф, Фадил...*;
- **некои апстрактни именки:** *симболизам, футуризам, просветителство, ренесанса*;
- **материјалните именки:** *брашно, шеќер, челик, сребро*;
- **збирните именки:** *мебел, население*.

Само множински форми имаат именките: *фармерки, панталони, очила, ножици* и др.

Запомни!

Именките разликуваат три граматички категории: род, број и определеност.

Именките во македонскиот литературен јазик разликуваат три рода: машки, женски и среден род.

Родот кај именката полесно ќе го определиме ако се послужиме со формите на личната заменка за 3 л. еднина: тој, таа, тоа.

Именките разликуваат два броја: еднина и множина.

Слика 11. Во училница



Извор: <http://clipart-library.com/clipart/71487.htm>

Задача:

Од следниов текст издвој ги именките и класифицирај ги според граматичката категорија род:

Ластовицата и птиците

Зимата била на прагот. Ластовицата која многу патувала по светот, сретнала јато птици. Бидејќи таа искусила многу работи во животот што ја направиле мудра, ги советувала птиците да се спријателат со човекот кој за возврат, ќе им обезбеди сигурно прибежиште под својот кров во текот на зимата. Во спротивно, луѓето ќе ги ловат или ќе се обидуваат да ги заробат.

Птиците не поверувале во зборовите на ластовицата и не ги послушале нејзините совети. Секојпат кога ќе ја сретнеле, знаеле да кажат:

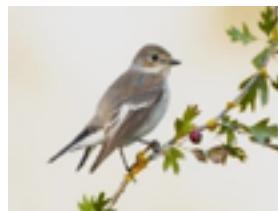
- Оди бегај и ти и твоите злокобни предвидувања!

И така, ластовицата отишла кај човекот и го замолила да ѝ овозможи засолниште преку зимата.

Човекот бил восхитен од едноставноста и понизноста на ластовицата, па ѝ дозволил да направи седело под неговиот кров. Затоа ластовиците живеат без страв покрај луѓето, додека другите птици бегаат од нив.

Езоп

Слика 12. Врабец



Извор: https://www.freepik.com/free-photo/closeup-shot-house-sparrow-perched-branch-with-blurred-background_14257774.htm#page=1&query=sparrow&from_query=sparrow&position=0&from_view=search

Прашања и задачи:

1. Определи ги граматичките категории род и број кај следниве именки: рака, војници, бродови, парк, лице, ноќ, лага, игралиште.
2. Од следниве еднински форми на именките направи множински: улица, празник, топка, универзитет, професор, број.
3. Множинските форми на именките трансфомирај ги во еднински: клупи, тетратки, раце, автомобили, очи, букви.

Функции на именките во реченицата

Да се потсетиме: морфосинтакса е научна дисциплина којашто се занимава со употребата на зборовите во реченицата. Синтаксичката (функционалната) класификација ги дели зборовите врз основа на нивната функција во реченицата. Некои зборови можат да бидат самостојни членови и да имаат функција на подмет, прирок, атрибут, а други зборови не можат да бидат со таква функција, туку имаат функција да ги поврзуваат самостојните делови.

Именките во реченицата можат да се јават со следниве функции:

- а. подмет (вршител на дејство): **Немања** игра кошарка. **Пријателот** одвреме-навреме ја посетуваше.
- б. директен предмет: Лена слуша **музика**. Го запознавме **Ерол**.
- в. индиректен предмет: Им напишав писмо на **другарите**. Тато му купи патики на **Виктор**.
- г. предлошки предмет: Ќе дојдам со **родителите**. Не сакам повеќе да разговарам за **Валбона**.
- д. атрибут: **Поштарот** Коле донесе писмо. Тамара ми побара **чаша** вода.
- ѓ. именски дел од прирокот: Хана е **учителка**. Татко ми е **камионџија**.
- е. прилошка определба: Учениците ќе се вратат во **среда**. (прилошка определба за време). Ватерполистите скокнаа во **водата**. (прилошка

определба за место) итн.

Задача:

1. Напиши повеќе реченици со именката *дете*, така што ќе ја употребиш со различни функции во речениците (подмет, предмет, атрибут, именски дел од прирокот, прилошка определба).
2. Определи ја функцијата на именките во следниве реченици:
Учениците ги решија задачите.
Тамара отиде во библиотека.
Ташко е тенисер.
Каја чита лектира.
Соседот Ирфан им донесе баклава на децата.

Задача:

Од следниов текст издвој ги именките и класифицирај ги според граматичките категории род и број, а потоа состави свои реченици во кои ќе ги употребиш истите именки.

„До школите треба да изградиме пријатни домови за учителите и школските служители и за неколку доброкарактерни и остроумни младинци што ќе се учат и воспитуваат на општ трошок, а потоа да се испратат во поголеми школи. На тој начин, за петнаесет или дваесет години, ќе имаме кој да ни ги учи синовите и ќерките и да ни ги преведува полезните книги од просветените народи. Оваа работа сака неколку години, оти учени луѓе не се стануваат брзо како печурки по ледина.“

Извадок од „Совети на здравиот ум“ на Доситеј Обрадовиќ

Глаголи

Глаголите се менливи, полнозначни зборови со коишто се означува работа, дејство или состојба.

Пример: *оди, зборува, пишува, сонува, седи, спие* и сл.

Граматички категории кај глаголите

Глаголите ги имаат следниве граматички категории: лице, време, начин, вид, преодност, род, број и залог.

Категоријата лице и категоријата број кај глаголите

Во зависност од тоа кој е вршител на дејството означено со глаголот, се определува граматичката категорија лице.

Во оваа категорија се разликуваат три лица: прво, второ и трето лице во еднина и прво, второ и трето лице во множина. Значи, според категоријата број, личните глаголски форми имаат форми за **еднина** и за **множина**. На пример, глаголот *пишува* во **еднина** во сегашно време ги има формите: 1 л. пишувам, 2 л. пишуваш, 3 л. пишува, а во **множина** формите: 1 л. пишуваме, 2 л. пишувате, 3 л. пишуваат.

Глаголските форми што имаат промена по лице се викаат **лични глаголски форми**, а оние што немаат промена по лице се викаат **нелични глаголски форми**.

Слика 13. Работа со компјутер



Извор: http://clipart-library.com/clipart/office-work-cliparts_13.htm

Категоријата време кај глаголите

Грамматичката категорија време кај глаголите се определува според моментот на зборувањето, односно соопштувањето. Под граматичка категорија време се подразбира времето кога се врши, се вршело или ќе се врши глаголското дејство.

Во македонскиот јазик постојат три основни глаголски времиња: сегашно, минато и идно време.

Категоријата вид кај глаголите

Според категоријата вид, глаголите можат да бидат **несвршени** и **свршени**.

Несвршените глаголи го претставуваат дејството како процес или траење. Пример: *плива, пишува, трча, вози, седи, стои* и сл.

Во рамките на несвршените глаголи постои една подгрупа глаголи со коишто се искажува трајно дејство што се одвива со прекини и повторувања. Овие глаголи се викаат **повторливи глаголи**.

Пример: *поткашлува, потскокнува, станува, седнува* и сл.
Свршените глаголи искажуваат заокружено и завршено дејство.

Пример: *нацрта, погледна, размисли, напиша, покажа, прескокна, исплива* и сл.

Слика 14. Размислување



Запомни!

Глаголите се менливи, полнозначни зборови со коишто се означува работа, дејство или состојба.

Во македонскиот јазик има три основни глаголски времиња: сегашно, минато и идно време.

Глаголите можат да бидат несвршени и свршени според видот.

Според категоријата лице, се разликуваат лични глаголски форми и нелични глаголски форми.

Според категоријата број личноглаголските форми се јавуваат во еднина или во множина.

Прошири ги своите знаења!

Во македонскиот литературен јазик се разликуваат три глаголски начини: **исказен начин**, **заповеден начин** и **можен начин**. На пример: *Утре ќе одиме на прошетка. Донеси ми ја книгата! Би одел на планина.*

Според категоријата преодност, глаголите можат да се поделат во две групи: **преодни** и **непреодни**. Преодните глаголи бараат поврзување на дејството со предметот. Пример: *Андреј чита лектира.* Глаголите што не се врзуваат за предметот, се викаат непреодни глаголи. Пример: *Спие.*

Како посебна група се издвојуваат **повратните глаголи** што искажуваат дејство со ист подмет и предмет. Повратните глаголи секогаш одат со кратката повратна замена **се**. Пример: *се мие.*

Прашања и задачи:

1. Определи во кое време (сегашно, минато или идно) се употребени глаголските форми во следниве реченици:
Мартина игра ракомет.
Задутре ќе одиме на екскурзија.
Тој го положи возачкиот испит.
2. Следниве несвршени глаголи трансформирај ги во свршени: гледа, плива, сече, коси, пишува.
3. Во приказната „Учениот син“ издвој ги глаголите.

Учениот син

Синот на еден селанец учел в град. За летниот распуст тој си иде в село.

Синко, му рекол еднаш татко му, земи ја вилата и појди на ливадата да го собере сенокосот.

На сина му не му се работело и рекол:

-Јас толку многу науки учев во градот и сите селски зборови ги заборавав.
Не знам што е тоа вила.

По малку време синот тргна кон плевната и се согна на една вила што била исправена крај ѕидот. Таа паднала и го удрила по глава. Тој се фатил за главата и рекол:

- Кој ја оставил овде оваа вила?
- Многу арно ти се стори! - рекол татко му. - Од вилата треба да научиш дека најголемата наука е никогаш да не забораиш да работиш.

Народна приказна

Прости глаголски форми

Простите глаголски форми се составени од една глаголска збороформа.

Прости глаголски форми во македонскиот јазик се: **сегашно време**, **минато определено несвршено време**, **минато определено свршено време**, **заповеден начин**, **глаголска именка**, **глаголска придавка**, **глаголски прилог** и **глаголска л-форма**.

Сегашно време (презент)

Основното значење на сегашното време е да означува глаголско дејство што се случува во моментот на зборувањето.

Пример: *Јас гледам филм со моите другари. Милош зборува со своите родители. Наставникот ги објаснува задачите.*

Образување:

Формите на сегашно време се **образуваат** со наставките:

Еднина	Множина
1 л. – м	1 л. – ме
2 л. – ш	2 л. – те
3 л. - /	3 л. – ат

Табела: Образување на сегашно време

Од следнава табела може да се види промената на глаголите од сите три глаголски групи.

Лице	а-група: чита	и-група: вози	е-група: плете
Јас	чита – м	воза - м	плета - м
Ти	чита – ш	вози - ш	плете - ш
Тој/таа/тоа	чита - /	вози - /	плете - /
Ние	чита – ме	вози - ме	плете - ме
Вие	чита – те	вози - те	плете - те
Тие	чита – ат	воз - ат	плет - ат

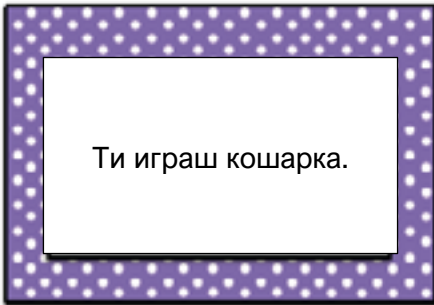
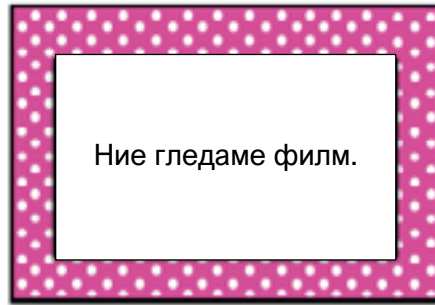
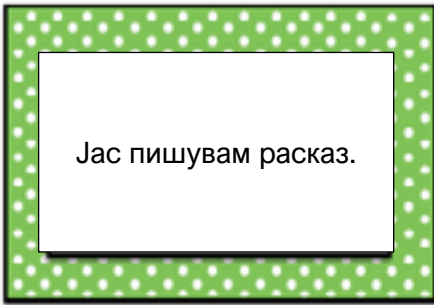
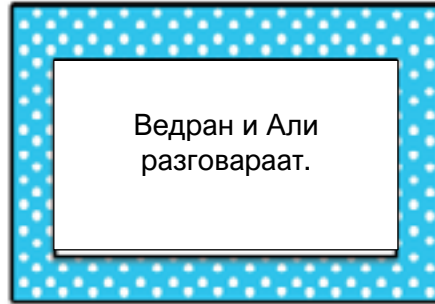
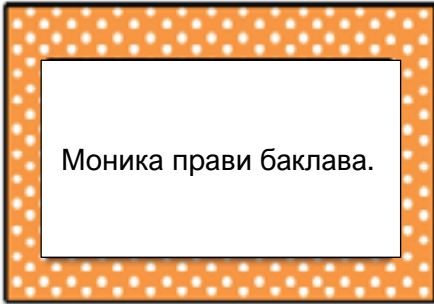
Табела: Промената на глаголите во сегашно време

Формите на сегашно време се образуваат од несвршени глаголи (зборува, мисли, носи). Свршените глаголи (*купи, каже, дојде*) можат да образуваат форми на сегашно време, но нивната употреба е ограничена.

Значење

Сегашното време, покрај своето основно значење да означува дејство што се случува во моментот на зборувањето, може да има и други употреби:

- а. **минатост:** *Одеднаш, пред себе гледаме големо езеро.*
- б. **идност:** *Утре одиме на екскурзија.*
- в. **општовременост:** *Вардар извира од Вруток.*
- г. **повторливост:** *Секој ден тренирам кошарка.*



Запомни!

Со формите на сегашно време се означува дејство што се случува во моментот на зборувањето.

Најчесто, сегашното време се образува од несвршени глаголи.

Прашања и задачи:

1. Образувај сегашно време од глаголите: истражува, патува, мие, стои.
2. Кое е основното значење на сегашно време?
3. Определи со какво значење е употребено сегашното време во следниве реченици:

Амар за две недели го игра најважниот фудбалски натпревар.

Секој викенд одам на планинарење.

Виножитото се појавува по летниот дожд.

Минато определено несвршено време (имперфект)

Образување

Формите на минато определено несвршено време се образуваат кога на основниот вокал на глаголот се додаваат следниве наставки:

Еднина	Множина
1 л. –в	1 л. –вме
2 л. –ше	2 л. –вте
3 л. –ше	3 л. -а / -ја

Табела: Образување на минато определено несвршено време

Лице	а-група: игра	и-група: седи	е-група: пее
Јас	игра – в	седе – в	пее - в
Ти	игра – ше	седе - ше	пее - ше
Тој/таа/тоа	игра – ше	седе - ше	пее - ше
Ние	игра – вме	седе - вме	пее - вме
Вие	игра – вте	седе - вте	пее - вте
Тие	игра – а	седе – а	пее - ја

Табела: Промената на глаголите во минато определено несвршено време

Од промената на глаголите можеме да забележиме дека глаголите во второ и трето лице еднина имаат иста наставка (-ше).

Наставката -ја, ја имаат само глаголите од е-глаголска група чијшто општ дел завршува на самогласка (пее, сее, грее, пие).

Значење

Основното значење на минатото определено несвршено време е искажување на засведочено дејство како процес, траење.

Други значења на минатото определено несвршено време се:

а. услов: Ако **учев** повеќе, ќе имав подобра оценка.

б. молба/блага заповед: Да ми **кажеше** за што станува збор.

в. готовност: Сигурно **доаѓав** во театар, да имав купено карти навреме.

Минато определено свршено време (аорист)

Образување

Минато определено свршено време е проста глаголска форма што се образува од свршени глаголи. Се образува кога на основниот вокал на глаголот ќе се додадат наставките:

Еднина	Множина
1 л. -в	1 л. -вме
2 л. - /	2 л. -вте
3 л. - /	3 л. -а / -ја

Табела: Образување на минато определено свршено време

Во следната табела е прикажана промената на глаголи од сите три глаголски групи во минато определено свршено време.

Лице	а-група – нацрта	и-група - размисли	е-група - дојде
Јас	нацрта – в	размисли - в	дојдо - в
Ти	нацрта - /	размисли - /	дојде - /
Тој/таа/тоа	нацрта - /	размисли - /	дојде - /
Ние	нацрта – вме	размисли - вме	дојдо - вме
Вие	нацрта – вте	размисли - вте	дојдо - вте
Тие	нацрта – а	размисли - ја	дојдо - а

Табела: Промената на глаголите во минато определено свршено време

Според ова, може да се констатира дека наставките за минато определено свршено време се исти со наставките за минато определено несвршено време, освен за второ и трето лице еднина. За овие две лица нема наставка.

Наставката *-ја* се јавува кај глаголите од и-група со и-раздел (размисли-ја), и кај глаголите од е-група со раздел без основен вокал (испи-ја).

Значење

Основно значење на минатото определено свршено време е искажување завршено, заокружено дејство во определен момент од минатото.

Минато определено свршено време означува засведочено дејство, дејство што се одвивало во присуство или со учество на говорителот.

Пример: *Ние ја прочитавме лектирата.*

Тие победија на училишниот фудбалски натпревар.

Емина направи роденденска торта.

Минатото определено свршено време (аорист) може да се јави и со други (второстепени) значења:

а. услов: *Дојдов ли дома, не излегувам повеќе.*

б. идност: *Работете чесно, оти без работа останавте.*

Запомни!

Основно значење на минатото определено несвршено време е искажување на засведочено дејство како процес, траење.

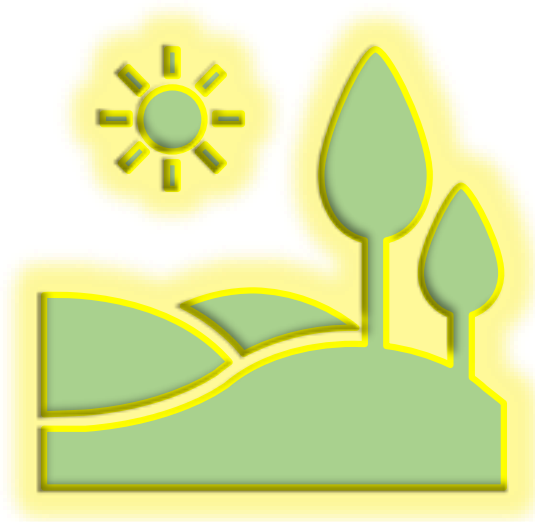
Минато определено свршено време означува засведочено дејство, дејство што се одвивало до присуство или учество на говорителот.

Определи во кое време се употребени глаголите во следниов извадок:

Пролетта дојде и мина. На туѓата земја никна трева. Таа покри ридишта, се појавуваше по долини и упорно ја освојуваше секоја педа земја крај патиштата.

Генералот, свештеникот, специјалистот - Албанец и групата работници - комуналци цела пролет талкаа вamu-таму низ разни краишта. Така ги фати летото и во текот на летото не се одморија повеќе од две недели, зашто работите не се одвиваа добро. Во најжешките месеци трагаа и вршеа копања во Северните Планини, штом застуди времето, пак слегло и пак се вратија во некои краишта каде што веќе беа еднаш.

Извадок од романот „Генералот на мртвата војска“ од Исмаил Кадаре



Видови реченици според содржината

Синтаксата се дефинира како научна дисциплина што се занимава со проучување на реченицата.

Таа ги проучува правилата и законите според кои зборовите се врзуваат во реченица и по кои се гради проста и сложена реченица.

Реченицата е основна синтаксичка единица што содржи прирок и други, најчесто именски зборови.

Пример: *Тој се врати од патување.*

Децата се играат во паркот.

Марко трча.

Сложена реченица е синтаксичка единица составена од две или повеќе прости или проширени реченици. Тоа значи дека сложената реченица мора да содржи најмалку два прирока.

Пример: *Таа излезе на сцената и ја испеа својата песна.*

Душан се подготви и отиде на спортскиот натпревар.

Хана го испи млекото и заспа.

Реченицата има своја содржина и со неа се искажува некаква мисла или се кажува некаква информација.

Во секојдневната комуникација, ние употребуваме реченици со цел да соопштиме нешто, да дадеме некаква заповед, да изразиме молба или желба или да прашаеме нешто што нè интересира. Според тоа, речениците ги делиме на: расказни, желбени, заповедни, извични и прашални.

Расказните реченици се реченици со коишто се соопштува за настани или за дејства што се случиле, се случуваат или ќе се случат.

Пример: *Денес ќе одам во театар. Детето заспа во преграatkите на мајката. Тој не дојде кај нас. Ламбе го даде победничкиот гол. Албина работи во книжарница.*

При изговорот на расказната реченица, интонацијата на почетокот е ниска, постепено се искачува и на крајот се спушта.

Зад расказните реченици секогаш пишуваме точка.

Желбените реченици искажуваат некаква желба или блага заповед. Во желбените реченици се соопштува за дејства што не се извршени, но се во согласност со желбите на зборувачот.

Пример: *Јас би сакал да дојдам со вас. Таа би сакала да студира медицина. Кога би го затворил прозорецот сега! Би дошол кај вас.*

Зад желбените реченици најчесто пишуваме точка или извичник.

Заповедните реченици се реченици со коишто се искажува некаква заповед.

Со заповедните реченици говорителот ја искажува својата заинтересираност за вршење или невршење на дејството.

Пример: *Застани тука! Престани да лажеш! Веднаш врати се дома! Пишувајте! Излезете надвор! Зборувај гласно!*

Заповедните реченици ги изговараме со извична интонација, односно со подигнување на гласот и зад нив пишуваме извичник.

Извичните реченици искажуваат некое чувство, како радост, среќа, болка, страв и сл.

Пример: *Колку е убав денот! Леле, го забравив клучот! Не можам да поверувам во тоа што го слушам.*

Извичните реченици се изговараат со повисока интонација, односно со подигнување на гласот. Зад извичните реченици се пишува извичник.

Прашални реченици употребуваме кога сакаме да поставиме прашање, кога прашуваме нешто што нè интересира и претпоставуваме дека нашиот соговорник може да ни даде одговор.

Пример: *Ќе ми ја позајмиш ли лектирата? Како патувавте? Дали сакаш чај? Што направи? Кој ќе ја реши задачата? Каде ќе прошетаме?*

Зад прашалните реченици пишуваме прашалник (?)

Прашалните реченици се класифицираат во три групи:

а. Прашални реченици на коишто одговараме со **да** или **не**.

Пример: *Дали ќе појадуваш? Ќе дојдеш ли со нас? Сакаш ли вода? Ја*

зборуваш ли вистината? Дали ќе ми ја позајмиш лектирата?

б. Прашални реченици што содржат прашални заменки, заменски прилози или заменски придавки: *кој, што, каде, кога, како.*

Пример: *Каде ќе одите вечерва? Кој го донесе цвеќето? Како да ви помогнеме? Што се случува? Зошто не се јави? Кои се твоите желби?*

в. Прашални реченици со *или*, наречени алтернативни прашања.

Пример: *Го виде или не? Ја познаваш или не? Ќе пишуваш или ќе зборуваш? Сакаш да одиме во кино или во театар?*

Слика 15. Маврово



Извор: <https://unsplash.com/photos/AxL59PaVcII>

Запомни!

Синтаксата е дел од науката за јазикот што се занимава со проучување на реченицата.

Реченицата е основна синтаксичка единица што содржи прирок и други, најчесто именски зборови.

Сложена реченица е синтаксичка единица составена од две или повеќе прости или проширени реченици.

Според содржината, речениците можат да бидат: расказни, желбени, заповедни, извични и прашални.

Прашања и задачи:

1. Од следниве расказни реченици состави заповедни:

Вие треба да ги решите овие задачи.

Ти ќе останеш во оваа куќа.

2. Од следниве расказни реченици состави прашални, употребувајќи ги прашалните честички:

Учениците слушаа предавање за безбедноста во сообраќајот.

Мајката ги однесе децата во градинка.

Соседот Раде го исчисти дворот.

3. Што се искажува со извичните, а што со желбените реченици?

4. Која од следниве реченици е заповедна:

а) Марко ја донесе книгата.

б) Затвори ја вратата!

Видови реченици според составот

Според составот, речениците се делат на **прости** и **сложени**.

Простата реченица е основна синтаксичка единица којашто во својот состав содржи само еден прирок.

Пример:

Амир и Орхан играат фудбал.

Вчера ја сретнав Вања.

Ајлин се пресели во Скопје.

Реченицата составена од две или повеќе прости реченици се вика сложена реченица. Тоа значи дека во сложената реченица има најмалку два прирока.

Пример:

Диме влезе во училницата и седна до Хана.

Откако ја напиша домашната задача, Маја излезе со пријателите.

Јусуф отиде во продавница да купи млеко.

Слика 16. Разговор



Извор: <http://www.clker.com/clipart-538607.html>

Прашања и задачи:

1. Состави прости реченици со глаголите: трча, работи, пее и црта.
2. Простите реченици трансформирај ги во сложени: Лејла го спакува својот куфер.
Ведран ги повика своите пријатели. Наставникот ги пофали своите ученици.
Марко се запиша на Медицинскиот факултет.
3. Определи го видот на реченицата според составот:
Дритон вози велосипед со пријателите.
Весна прави торта со јагоди.
Милош се натпреваруваше и освои второ место.
Тие се најдобри пријатели.
Милица се пресели во Скопје и запозна нови пријатели.

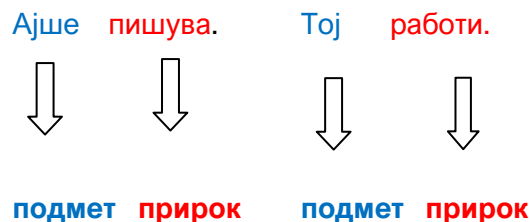


Главни реченични членови: подмет и прирок

Основен белег на реченицата е предикативноста, а носител на предикативноста е прирокот. Значи, за да оформиме една реченица мора да има прирок. Без прирок нема реченица.

Покрај прирокот кој е основен, создавачки член, во реченицата се јавува и подметот.

Подметот е вршителот на дејството што се искажува со прирокот. Прирокот и подметот се главни членови на една реченица.



Освен подметот и прирокот, во реченицата се среќаваат и: **директен предмет, индиректен предмет, предлошки предмет и прилошки определби.** Тие се нарекуваат **неопходни реченични членови.**

Пример:

Марко ги покани пријателите на својата изложба.

(Марко - подмет; покани - прирок; ги - пријателите - директен предмет; на својата изложба - предлошки предмет)

Тој им донесе подароци на децата. (Тој - подмет; донесе - прирок; им - на децата - индиректен предмет);

Адријан купи стан во Тетово. (Адријан - подмет, купи - прирок, стан - директен предмет, во Тетово - прилошка определба за место)

Запомни!

Главните реченични членови се подметот и прирокот.

Неопходни реченични членови се: директниот предмет, индиректниот предмет, предлошкиот предмет и прилошките определби.

Јазична работилница

1. Во следниве реченици, издвој ги главните реченични членови:

Тие играат кошарка на игралиштето.

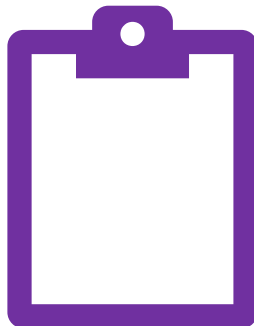
подмет _____ прирок _____

Ангела купи подарок за својата мајка.

подмет _____ прирок _____

Амар му испрати писмо на Никола.

подмет _____ прирок _____



Прирок

Прирокот е основен член во реченицата. Прирокот уште се нарекува и предикат. Прирокот е конститутивен или создавачки член, бидејќи без негово присуство немаме реченица.

Прирокот може да биде: **глаголски и глаголско-именски**.

Глаголски прирок

Глаголскиот прирок во својот состав содржи глагол во лична форма.

Пример: *Тие **се вратија** од Германија.*

*Дритон **почна да работи** во книжарницата.*

*Таа **сака да дизајнира** облека.*

Глаголско-именски прирок

Глаголско-именскиот прирок е составен од глагол-врска и именски дел. Како глагол-врска најчесто се јавува глаголот **сум**, но и некои други глаголи, како што се: стане/станува, остане/останува, се прави/се направи и сл.

Пример: *Вие **сте ученици**.*

*Таа **мора да биде храбра**.*

***Почна да станува интересно**.*

Запомни!

Прирокот е основен член во реченицата.

Прирокот може да биде: глаголски и глаголско-именски.

Без прирок не може да се оформи реченица.

Јазична работилница

Празните места пополни ги со соодветен прирок:

Адријан _____ нова куќа.

Луна и Теодора _____ ракомет.

Тие _____ цвеќе.

Птиците _____ гнездо под стреата.

Неџат _____ со Иван.

Ветрот силно _____.

Прашања и задачи:

1. Определи го видот на прирокот во следниве реченици:

Тие почнаа да свират.

Лиле сака да биде балерина.

Петре М. Андреевски е автор на романот „Пиреј“.

Теута се труди да биде одлична ученичка.

Брат ми работи во фабрика.

Матилда не можеше да дојде на забавата.

Подмет

Подметот е втор главен член во реченицата. Тој се јавува во сите реченици, освен во безличните реченици.

Подметот (субјектот) не мора да биде изразен во реченицата, но можеме лесно да го определиме преку формата на глаголот или пак од контекстот.

Пример: *Ја прочитав книгата.*

Во оваа реченица подметот е изоставен, но од формата на глаголот можеме да откриеме дека се работи за подметот **јас**.

Подметот во реченицата може да означува или посочува:

а. **вршител на дејство**: *Марија купи нов фустан. Тие пливаат во базен.*

б. **предизвикувач на дејство**: *Музиката ги расположи гостите. Настанот ги растажи граѓаните.*

в. **носител на особина**: *Дрвото е високо. Детето е разгалено.*

г. **носител на психофизичка состојба**: *Ивана се израдува. Беким беше среќен.*

д. **трпител на дејството**: *На натпреварот беа прогласени победниците. Учениците беа добро организирани.*

Во функција на подмет може да се јави:

а. **именка**: *Мајката го прегрна детето. Птиците одлетаа кон југ.*

б. **придавка**: *Највредниот беше награден. Најубавата победи.*

в. **заменка**: *Тој ги сака животните. Тие се поздравиле пред заминување.*

г. **број**: *Двајцата беа виновни. Беа донесени дваесет нови книги.*

Запомни!

Подметот е вториот главен член во реченицата.

Подметот во реченицата може да го означува: вршителот на дејството, трпителот на дејство, носителот на особина, носителот на психофизичка состојба и предизвикувачот на дејството.

Во функција на подмет се јавуваат: именки, заменки, придавки, броеви.

Прашања и задачи

1.Кои зборови можат да се јават во функција на подмет?

2.Што може да означува подметот во реченицата?

3.Определи го подметот во речениците:

Ние ги поканивме на гости.

Олга го разгледуваше музејот.

Ја сретнавме нашата пријателка Мира.

Му кажав на Бурим за состанокот.

4.Во следниве реченици, определи каков збор е подметот

(именка, придавка или заменка):

Петра го стави цвеќето во вазна.

Вие ќе свирите на плоштадот.

Највисоките ќе застанат во последниот ред.

Свончето гозначи почетокот на часот.

Трудољубивите секогаш успеваат.

II. МОДУЛАРНА ЕДИНИЦА: МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА

Словенска писменост

- Појава на словенската писменост
- „Панонски легенди“
- Охридска книжевна школа
- Св. Климент Охридски
- „Пофално слово за свети Кирил“
- Црноризец Храбар
- „За буквите“

Македонско просветителство

- Појава и особености на македонското просветителство
- Јоаким Крчовски
- „Слово заради завист“
- Кирил Пејчиновиќ
- „Слово за празниците“
- „Епитаф“
- Теодосиј Синаитски

I. СЛОВЕНСКА ПИСМЕНОСТ

Појава на словенската писменост

Слика 17. Зографско евангелие



Извор:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:ZographensisColougr.jpg>

Словените долго време немале своја азбука, писменост и литература. Кога живееле во својата прататковина зад планината Карпати, биле пагани и верувале во многу богови. По нивното доселување на Балканот во текот на 6 и 7 век, почнале да ја прифаќаат христијанската религија, но на грчки или на латински јазик. Поради тоа словенскиот идентитет бил загрозен, се појавила опасност од асимилација, односно од претопување на Словените.

Прашањето за словенската писменост било решено со создавањето на првото словенско писмо. Тоа се случило во 9 век, кога кнезот на словенската земја Моравија², Ростислав, свесен за опасноста од германизација на Моравските Словени од страна на соседните германски кралства, се обидува да ја зачува самостојноста на неговата држава. Кнезот Ростислав побарал помош од Византија. Тој го замолил византискиот цар Михаил III да му испрати мисионери кои ќе го шират христијанството на словенски јазик. Тоа било пресуден момент за создавање на словенската писменост бидејќи византискиот цар одговорил позитивно на молбата од моравскиот кнез. Михаил III ги назначил светите браќа Кирил и Методиј како најсоодветни личности за оваа мисија. Тие биле познати како учени луѓе кои имале учествувано во повеќе задачи за ширење на христијанството во тоа време. Кнезот Ростислав побарал од нив да создадат

² Моравија денес е област во Чешка. Во средновековниот период била кнежевство, држава раководена од кнез.

писмо за Словените, со кое ќе го шират христијанството на словенски јазик.

Светите Кирил и Методиј станале основоположници на словенската писменост. Во 863 година, св. Кирил ја создал првата словенска азбука наречена глаголица којашто имала 38 букви. Со неа браќата ги превеле црковните книги од грчки на старословенски јазик, меѓу кои и Библијата. Потоа, заедно со група ученици, светите Кирил и Методиј заминале во Моравија за да им помогнат на Словените. Таму тие организирале богослужба и просвета на јазик којшто бил разбирлив за словенскиот народ. На тој начин во 9 в. бил создаден старословенскиот јазик, првиот литературен јазик за Словените. Старословенскиот јазик бил заеднички литературен јазик за сите Словени и затоа **делото на светите Кирил и Методиј е непроценливо важно за сиот словенски свет.**

Со чинот на создавање словенска писменост, Словените добиле можност духовно и културно да се развиваат, како трета европска цивилизација во тој период, веднаш по латинската и византиската.

Проширете ги знаењата

Според научните истражувања во основата на старословенскиот јазик е говорот на македонските Словени од околината на Солун во 9 век, говор што солунските браќа, светите Кирил и Методиј, многу добро го познавале.

Запомни!

Светите Кирил и Методиј имаат непроценлива важност за основањето и за развојот на словенската писменост, литература и култура. Тие се заслужни за создавањето на првото словенско писмо и првиот литературен јазик кај Словените.

Прашања и задачи:

1. Истражувајте за општествено-историските услови во кои се појавува словенската писменост, поврзете ги истражените податоци со предзнаењата од предметот историја и составете презентација.
2. Објаснете го значењето на светите Кирил и Методиј за развојот на словенската писменост.
3. Истражувајте зошто во 1981 г. светите Кирил и Методиј се прогласени за *покровители (заштитници) на Европа*? Каде ги гледате значењето и заслугите на светите Кирил и Методиј за европската култура и цивилизација?

„Панонски легенди“

„Панонски легенди“ е најпознатата средновековна книга на старословенски јазик. Составена е од две опширни житија (биографии на светци) што содржат податоци за животот и дејноста на првите словенски учители и просветители - светите Кирил и Методиј.

Авторот на „Панонски легенди“ е анонимен, но се претпоставува дека е св. Климент Охридски.

Житие на св. Кирил

Од Житието на св. Кирил во „Панонските легенди“ се дознава дека св. Кирил бил роден во Солун во 826 или 827 година како Константин, а починал во 869 година во Рим.

Св. Кирил бил најмладиот син од седумте деца на Лав и Марија. Во житието, во духот на средновековната религиозна литература, св. Кирил од самото раѓање е претставен како лик кој бил повеќе од обичен човек. Како дете бргу се откажал од игрите и се посветил на науката покажувајќи извонреден талент за учењето. Напредувал многу бргу во споредба со другите ученици.

Од житието на св. Кирил дознаваме дека неговиот татко бил висок државен службеник и поради тоа тој имал можност да се школува на Цариградскиот универзитет познат и како Магнаурска школа. Израснал во вистински мудрец со силен и логичен ум, кој бил сакан од сите.

По завршување на образованието, за да го задржат во Цариград, го назначиле за библиотекар во прочуената црква „Света Софија“, но за кратко време тој се повлекол во манастир. По шест месеци, царската управа го пронашла и му понудиле да биде професор по филозофија во Магнаурската школа. Станувајќи професор го добил епитетот Филозоф, кој понатаму ќе стане дел од неговото име.

Константин - Филозоф се прочул како личност со сестрани знаења, големи ораторски способности, целосно посветен на Христовата вера, така што

византискиот цар Михаил III го испраќал на исток во многу мисии од религиозен и политички карактер.

На иницијатива на моравскиот кнез Ростислав, од страна на византискиот цар Михаил во 863 година светите Кирил и Методиј биле испратени во Моравската мисија. За потребите на оваа мисија, св. Кирил требало да состави словенско писмо. Според житието, тој молејќи му се на Бога, за многу кратко време ја создал првата словенска азбука наречена глаголица. Веднаш почнал да преведува книги, а потоа му се придружил и неговиот брат св. Методиј.

Мисијата на светите Кирил и Методиј во Моравија била успешна. Сречно пречекани, таму престојувале од 863 до 866 година и успеале да подготват многу ученици со кои понатаму ја ширеле религијата на словенски јазик. Германските свештеници остро реагирале на употребата на словенскиот јазик и се обиделе да ги обвинат светите браќа кај римскиот папа дека на погрешен начин ја шират христијанската религија. Браќата морале да заминат во Рим и да го бранат своето дело пред папата.

Кога пристигнале во Рим, од страна на врховниот поглавар на католичката црква, папата Адријан II, добиле признание и поддршка за нивното учење. Папата дал одобрение да се извршува богослужба во црквите на словенски јазик и ги посветил црковните книги.

Во Рим, св. Кирил решил целосно да се посвети на религиозната служба, односно да стане монах³. Откако се замонашил, го добил црковното име Кирил. Св. Кирил починал во Рим, на 14 февруари 869 година, по што бил погребан со големи почести во црквата „Свети Климент“ каде што се наоѓа и денес.

Житие на св. Методиј

Св. Методиј бил најстарото дете во семејството на Лав и Марија. Во „Панонските легенди“ нема детални податоци за детството и образованието на св. Методиј како во житието на св. Кирил. Тој веројатно имал солидно образование што

³ Монах е црковен термин. Означува лице кое се замонашило, т.е. кое припаѓа на црковен ред и живее во манастир.

го стекнал во Солун бидејќи бил познат како учен човек и поради тоа од византискиот цар Михаил III бил назначен за управител на некоја словенска област. По многу години ја напуштил управителската функција и се повлекол во манастирот „Полихрон“ на планината Олимп во Мала Азија, каде што се замонашил и тогаш всушност го добил името Методиј. Не е познато како се викал претходно.

Заедно со неговиот брат св. Кирил, учествувал во мисијата кај Хазарите и по успешното завршување на мисијата, царот и патријархот сакале да го прогласат за архиепископ⁴, но св. Методиј одбил и потоа го принудиле да биде игумен⁵ во манастирот Полихрон. Како и неговиот помал брат, и тој бил телесно чист и се откажал од сите земски задоволства. Целиот негов живот бил исполнет со напорна работа и целосна посветеност на Христовата вера.

Од „Панонските легенди“ дознаваме дека и св. Методиј учествувал во Моравската мисија, преведувајќи, заедно со брата си, црковни книги од грчки на словенски јазик. Подоцна успеал да ја преведе речиси целата Библија и тој превод е многу значаен од културолошки аспект бидејќи претставува еден од првите преводи на Библијата во светот.

По смртта на св. Кирил во Рим, св. Методиј се вратил во Панонија испратен од папата заедно со своите ученици да ја продолжи својата просветителска дејност. Иако словенскиот народ од Панонија и Моравија имал голема почит, љубов и благодарност за неговата работа, св. Методиј веќе не бил добредојден. Постојано бил изложен на напади, прогонства и затворања затоа што дошло до промена на владетелот на Моравија. Имено, со помош на германските свештеници, на чело на Моравија бил доведен кнезот Светополк. Германските свештеници биле уплашени дека латинскиот јазик е загрозен од словенскиот и со сите сили започнале со напади против св. Методиј и неговите ученици. Св. Методиј поминал во затвор повеќе од две години, но не се откажал од својата мисија. Излегол од затвор со помош на римскиот папа Адријан II од кого бил назначен за прв словенски архиепископ во Моравија и Панонија, меѓутоа нападите и

⁴ Висок чин во црковната хиерархија; поглавар на црковна област од неколку епископии.

⁵ Старешина на манастирот.

прогонствата не престанале.

Предаден на Христовата вера, целиот живот го поминал во борба против германските свештеници со цел признавање на словенскиот јазик и правото на Словените да ја развиваат својата култура на мајчин јазик.

Умрел на 6 април во 885 година во Моравија. Житието завршува со опис на погребот на св. Методиј, на кој дошол безброен народ изразувајќи му огромна чест и благодарност за неговото дело.

Слика 18. Споменик на светите Кирил и Методиј



Извор:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kiril_and_Metodij_-_Skopje.JPG

Извадок од житието на св. Кирил

„Кога дојде во Цариград, го дадоа на учител да се учи. Откако за три месеци ја изучи граматиката, се зафати и за други науки. Ги изучи Хомера и геометријата, а кај Лав и Фотиј -дијалектиката и сите филозофски науки, а освен тоа и реторика, аритметика, астрономија, музика, како и сите други елински вештини. Така овладеа со сите, небаре учел само една од нив. Зашто, брзината се здружи со прилежноста, натпреварувајќи се една со друга, со што се постигнува знаење и умеење. Но, уште повеќе од неговата ученост, од неговиот лик зрачеше благост; разговараше со оние од кои можеше да извлече нешто полезно, а ги одбегнуваше оние кои паѓаат во зло; гледаше и правеше само едно: како да го придобие небесното наместо земното, да се ослободи од ова тело и да живее со Бога. (...)

Така тој живееше во чистота и колку повеќе му угодуваше на Бога, толку повеќе беше сакан од сите, така што мнозина имаа голема желба да се дружат со него и, според своите сили, ревносно да го примаат неговиот добродетелен според Бога живот. И логотетот со почит му укажуваше секаква чест и му даваше многу злато, но тој не земаше. Еднаш му рече:

„Твојата убавина и мудрост ме тераат да те сакам совршено. Ете, јас имам духовна ќерка што ја држев при крштевањето, убава и богата, од добар и голем род. Ако сакаш, ќе ти ја дадам за сопруга. Од царот сега ќе примиш голема чест и кнежевство, а во иднина очекувај и повеќе: наскоро ќе станеш стратег.“ Филозофот му одговори и рече: „Овој дар е навистина голем, но за оние што го бараат, а за мене нема ништо поголемо од учењето. Преку него ќе ја придобијам мудроста и ќе ги побарам прародителската чест и богатство.“ Кога го чу неговиот одговор, логотетот отиде кај царот и му рече: „Овој млад филозоф не го сака овој живот; да не го пуштиме од нашава средина, туку да го потстрижеме и да го дадеме на духовна служба, да биде библиотекар кај патријархот во „Света Софија“, та може така ќе го задржиме. „Така и сторија со него.“⁶

⁶ Панонски легенди. Скопје: Каприкорнус, 2001, 31-34.

Извадок од житието на св. Методиј

„Во тие дни Ростислав, кнез словенски, со Светополк испратија луѓе од Моравија при царот Михаил да му речат вака: „Со Божја милост ние сме здрави. Кај нас се дојдени мнозина учители христијани од Италија, од Грција, и од Германија, кои нè учат различно. А ние Словените сме прост народ и немаме кој да нè упати во вистината и да ни ја објасни смислата (на Писмото). Затоа, добар господару, испрати ни таков маж што ќе нè упати на секаква правда. Тогаш царот му рече на Константин Филозоф: „Ги слушаш ли, Филозофе, овие зборови? Друг не може да го направи ова, освен тебе. Затоа, еве ти многу дарови и земи го брата ти, игуменот Методиј, па оди! Оти вие сте солуњани, а сите солуњани чисто словенски зборуваат.“ Тогаш тие не смееја да му откажат на Бога, ниту на царот, според зборовите на свети апостол Петар, кој рече: „Од Бога бојте се, царот почитувајте го.“ Кога ги чуја овие големи зборови, се предадоа на молитва заедно со другите што имаа ист дух како и тие. Тука Бог му ги откри на Филозофот словенските книги и веднаш, откако ги создаде буквите и состави беседа, тргна на пат за Моравија, земајќи го и Методија. И пак почна покорно да му служи на Филозофот и да учи со него. А кога минаа три години, се вратија од Моравија, откако научија ученици.“⁷

Запомни!

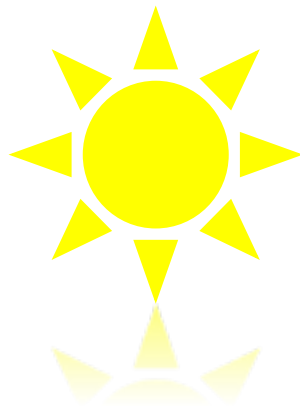
„Панонски легенди“ претставуваат најстаро оригинално дело во старословенската литература.

Тие се драгоцен словенски извор за животот и дејноста на творците на словенската писменост, светите браќа Кирил и Методиј.

⁷ *Панонски легенди*. Скопје: Каприкорнус, 2001, 83, 84.

Проширете ги знаењата

Во „Панонските легенди“ впечатливо се раскажува за престојот на светите Кирил и Методиј во Венеција каде се судриле со свештениците – тријазичници. Тоа биле црковни лица кои тврделе дека христијанската религија треба да се проповеда само на трите свети јазици: грчки, латински и еврејски и не признавале ниту еден друг јазик. На оваа тријазична догма се повикувале и германските свештеници во Моравија и Панонија. Во полемиката со нив, како вистински ораторски талент св. Кирил успеал да го одбрани словенскиот јазик и воопшто правото на секој народ да го употребува својот јазик. На напаѓачите им се спротивставил со аргументи изразени во форма на реторски прашања од кои зрачат силни пораки на хуманизам и демократичност: *„Не врне ли дожд од Бога еднакво за сите? А сонцето не грее ли исто така за сите? Зарем не дишеме воздух сите еднакво? Па тогаш, како не се срамите да признаете само три јазици, а сите други народи сакате да бидат слепи и глуви?“*



Прашања и задачи:

1. Истражувајте за теориите околу авторството на делото „Панонски легенди“.
2. Какво дело е „Панонски легенди“ според жанрот?
3. Каде го гледате значењето на делото „Панонски легенди“?
4. Прочитајте ги наведените извадоци од „Панонските легенди“ и прераскажете ја содржината!
5. Каков ученик бил св. Кирил според извадокот од житието на св. Кирил?
6. Каков бил односот на св. Кирил кон богатството и славата?
7. Според извадокот од житието на св. Методиј, каква помош барал моравскиот кнез Ростислав од византискиот цар Михаил?
8. Со какво барање се обратил царот Михаил до св. Кирил? Зошто?
9. Што направил св. Кирил во подготовките за Моравската мисија, а што направил св. Методиј? Како се надополнувале во работата?
10. Кое е значењето на Моравската мисија?
11. Истражувајте за мисиите во кои учествувале светите Кирил и Методиј и изработете мапа на нивната мисионерска активност.

Охридска книжевна школа

Кога ќе се каже средновековна книжевна школа, се мисли на книжевната дејност којашто се развивала на одредена територија во еден подолг временски период. Средновековните книжевни школи биле просветителско-книжевни центри каде што се создавала богата и долготрајна литературна и културно-просветителска активност. Од нив произлегувале многу ученици кои станувале идни црковни лица, учители, преведувачи и писатели.

Во 886 година, познатиот ученик на светите браќа Кирил и Методиј, **Климент Охридски**, основал таков значаен **центар на словенската писменост** во Охрид, познат под името **Охридска книжевна школа**. Центарот на Охридската книжевна школа бил во манастирот „Св. Пантелејмон“ што самиот го подигнал, но како центри и скрипоториуми⁸ се јавуваат и манастирите „Св. Јован Бигорски“ и „Св. Наум Охридски“. Во средниот век, образованието не било одделено од црквата, всушност во манастирите и црквите се наоѓале и самите училишта и во нив се создавала и развивала и литературната дејност.

Охридската книжевна школа првин била раководена од св. Климент Охридски, а подоцна од св. Наум Охридски, исто така познат ученик на светите Кирил и Методиј. Св. Климент и св. Наум ја продолжиле културната мисија на своите претходници.

Охридската книжевна школа е позната уште и како **прв словенски универзитет на Балканот** каде што во текот на седум години се школувале околу **3 500** ученици. Како оспособен наставен кадар, тие понатаму ја ширеле словенската писменост и култура не само на македонска територија, туку и многу подалеку, во други словенски земји. Така, **Охридската школа станала вистинско културно жариште каде што се чувала традицијата на светите Кирил и Методиј**, се развивала македонската писменост, литература и култура и денес со право се смета за претходник на современите образовни институции.

⁸ Простории во средновековни манастири каде што се препишувале црковни книги.

Во Охридската книжевна школа во периодот од 9 до 14 век се развила богата преписувачка и оригинална книжевна дејност. Главната работа на охридските просветители била преписување и преведување на црковните книги од грчки на старословенски јазик, а најпознати зачувани ракописи меѓу нив се: Зографско евангелие, Асеманово евангелие и Мариинско евангелие, кои во науката се сметаат за најстарите зачувани ракописи на старословенски јазик, напишани со **глаголица**.

Од оригиналните литературни творби најзначајно место заземаат пофалните и поучните слова на св. Климент Охридски. Како друго важно дело од овој период се издвојува и текстот „О писменех“ („За буквите“) од Црноризец Храбар.

Од гледна точка на содржината, карактеристично за словенската писменост во Охридската книжевна школа е тоа што литературата имала црковен, религиозен и преведувачки карактер. Текстовите што биле создавани, биле најчесто преводи на книги во коишто се зборувало за ликови на светци и морални поуки од христијанската религија. Биле напишани на многу едноставен стил со цел религијата да му се приближи на необразованото словенско население.

Од културолошки аспект, значењето на Охридската школа за македонските Словени е големо затоа што преку неа тие се описменувале, образувале и создавале литература и култура на свој јазик.

По смртта на св. Климент, оваа книжевна школа долго го чувала словенскиот дух и влијаела врз целата словенска култура.

Слика 19. Манастир „Св. Пантелејмон“



Извор: https://cdn.pixabay.com/photo/2019/12/26/19/13/plaosnik-4721012_960_720.jpg

Запомни!

Охридската книжевна школа од 9 век била основана и раководена од св. Климент Охридски.

Во Охридската книжевна школа доследно се употребувала првата словенска азбука - глаголицата.

Охридската книжевна школа има историско значење како најстар словенски универзитет на Балканот и како еден меѓу првите во Европа.

Прашања и задачи:

1. Гледајте го документарниот филм за св. Климент Охридски и составете презентација за животот и дејноста на св. Климент Охридски и дејноста на Охридската книжевна школа.
2. Зошто за св. Климент Охридски се вели дека е продолжувач на кирилометодиевската традиција?
3. Набројте ги карактеристиките на Охридската книжевна школа.
4. Објаснете го значењето на св. Климент Охридски за македонската писменост.
5. Зошто Охрид се нарекува центар на словенската писменост?
6. Истражете кога во Европа се отвораат првите универзитети. Каков заклучок може да се извлече за значењето на Охридската книжевна школа?

Св. Климент Охридски

Слика 20. Св. Климент Охридски



Извор:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Climent_of_Ohrid.jpg

Св. Климент Охридски живеел во втората половина на 9 век и првата половина на 10 век. Тој е еден од најталентираните ученици на светите Кирил и Методиј, основоположниците на словенската писменост. Со свои очи одблизу ги гледал славните учители, со свои уши ги слушал и како ученик, останал верен на нивното дело и понатаму многу успешно го продолжил на македонска територија станувајќи **основоположник на словенската писменост на македонските простори.**

Св. Климент од самиот почеток бил дел од создавањето и развивањето на словенската писменост. Познато е дека бил придружник на светите браќа Кирил и Методиј во Моравската мисија за чијашто цел е создадена првата словенска азбука, а ги придружувал и во посетата на папата во Рим каде што добиле признание за истата азбука и правото на Словените да го употребуваат својот јазик. Значи, светите Кирил и Методиј ја дале основата на словенската писменост врз којашто св. Климент и други нивни ученици продолжиле да ја градат македонската писменост, книжевност и култура. Она што го започнале браќата во Моравија, св. Климент го развил во Охрид и ги надминал големите учители со својата културно-просветителска мисија. По смртта на светите Кирил и Методиј, **св. Климент во 886 година ја основал Охридската книжевна школа.** Во неа се образувале голем број ученици, а тоа биле идни учители и црковни лица. Затоа, Охридската книжевна школа се нарекува и прв словенски универзитет на Балканот, а св.

Климент Охридски – основоположник на македонската писменост. Тој одиграл клучна улога во вклучувањето на македонските Словени во заедницата на културните народи.

Во житието на св. Климент Охридски од Теофилакт, св. Климент е опишан како народен учител во вистинска смисла на зборот: „Ние никогаш не го видовме без работа: или деца учеше – и тоа разнообразно - на едни им раскажуваше како се пишуваат буквите, на други им ја објаснуваше смислата на напишаното, а на трети им покажуваше како да пишуваат, и тоа не само дење, туку и ноќе, или се предаваше на молитва, или пак се занимаваше со читање, или со пишување книги“.⁹

Неуморниот учител св. Климент Охридски е автор на голем број оригинални литературни дела - поучни и пофални слова, меѓу кои најпознато е **„Пофалното слово за св. Кирил“**. Затоа се смета за **прв оригинален писател за сите Словени и прв македонски оригинален писател од средновековната литература.**

Во творештвото на св. Климент Охридски се вклучуваат и **„Панонските легенди“**, најважниот извор на податоците за животот и дејноста на светите Кирил и Методиј. Тоа е анонимно дело, но во науката постои мислење дека токму св. Климент Охридски е авторот, не само затоа што бил еден од нивните најблиски ученици, туку и поради фактот што св. Климент е автор на **„Пофално слово за свети Кирил“**, а според правилата во средновековната византиска литература, оној кој напишал пофално слово за некоја личност, мора да има напишано и житие за личноста воспеана во словото.

Св. Климент ѝ останал верен на традицијата на светите Кирил и Методиј и го продолжил нивното дело доследно употребувајќи ја азбуката глаголица во книжевното творештво и во просветителската дејност.

Со својата книжевно-просветителска мисија, св. Климент Охридски ја обележал целата негова епоха. Бил плоден автор и благодарение на неговиот богат книжевен опус, сега постои континуитет во развојот на македонската литература од кирилometодиевскиот период до денес.

⁹ *Примери од литературата.* Уредник М. Николова. Скопје: Просветно дело, 1989, 46.

„Пофално слово за свети Кирил“

Во овој најпознат оригинален текст на св. Климент Охридски, со чувство на љубов, благодарност и голема почит се воспева ликот на св. Кирил. Идејата на словото е да се пофали и прослави св. Кирил како творец на првата словенска азбука (глаголица) и како спасител на Словените, кој има најголема заслуга за просветување на сите словенски народи воопшто. Словото има високи уметнички вредности и преку него доаѓа до израз талентот за пишување на св. Климент Охридски.

Словото започнува со обраќање до читателите и претставување на главниот лик. Емоциите зрачат уште од првата реченица. Авторот го нарекува св. Кирил татко и учител на Словените и го споредува со сонце кое го осветлило целиот свет. Св. Климент го возвишува ликот на саканиот учител како совршенство. Го израмнува со ангелите и пророците, го приближува до светците опишувајќи го како премудар човек допрен од Бога.

Во Словото, св. Климент се навраќа на важните моменти од животот и дејноста на св. Кирил, при што ги издвојува во преден план неговите морални и професионални квалитети употребувајќи сложени епитети и компарации. Истакнува дека св. Кирил бил морално чист како ангел, посветен на учењето и на христијанската религија, живеел како аскет кој се откажал од сите животни радости. Бил мудар, богоразумен, брз, сеопфатен и успешен во мисионерската дејност. Св. Климент го претставува св. Кирил како победник во борбата против тријазичниците и иконоборците¹⁰ и како спасител на словенскиот народ.

Св. Климент Охридски изразува длабока почит и пофалба на учителот кој им помогнал на Словените да излезат од вековниот мрак на неписменоста, создавајќи им азбука. Го споредува со Деница затоа што светнал како звезда во мракот и им го осветлил патот на словенските народи да можат да се развиваат на свој јазик, како и другите културно понапредни народи.

Во останатиот дел од Словото, со лирско повторување на исти воведни

¹⁰ Припадници на движење кои се бореле против почитување на иконите.

зборови („блажени да се“), авторот искажува пофалба и љубов кон учителот, така што ги благословува деловите од неговото тело: устата, очите, зениците, рацете, прстите, утробата, нозете, душата и паралелно ги нагласува неговите благородни особини, важните дела и подвизите.

Извадок од „Пофално слово за св. Кирил Филозоф“

„Таква татковина барајќи, овој преблажен отец и учител наш ја остави сета убавина на овој живот, домот и богатството, татко и мајка, браќа и сестри. Од млади години беше чист како ангел, се отргнуваше и избегнуваше од житејски сладости и секогаш беше со псалми и пеење и со духовни поуки. Врвеше само по еден пат што води кон небото. Затоа низ неговата уста се изли божјата благодат, како што кажал премудриот Соломон: во устата на премудриот влегува вдохновение, тој носи закон и милост на јазикот, со него ги врзува злословните усти на еретиците.

Се појавија ереси за време на Теофил иконоборецот, и се одржаа многу години, прогонувајќи ја светињата на иконите и соборувајќи ја. А при благоверниот цар Михаил направија правоверен собор управен против еретиците и сета нивна злоба ја изгореа со духовна сила.

Каде и да се чуеше некаква хула за божествениот образ, како со крилја тој прелетуваше над сите земји и со јасни приказни ги разрушуваше сите соблазни и упатуваше кон права вера, исполнувајќи го оставениот завет на Павле. Ги прелета како орел сите страни од исток до запад и од север до југ, меѓу Козарите (се мисли на Хазарите, з.н.) и Сарацените и заради светата вера се најде и на соборите. Како сонце грееше со трисветли зраци и секоја нивна заблуда ја отклонуваше. Во фулскиот народ ја победи безбожната измама и светна со триж вечната светлина.

На словенскиот народ, којшто беше во незнаење и греовен мрак, по милоста и човекољубието на Господа нашиот Исус Христос, му стана пастир и учител. И им ги затна устите на волците, на тријазичните еретици, пророчки укажувајќи на тревливиот јазик и упатувајќи ги сите со писмо кон спасение. И Господ Бог благоволи да почине неговото пречесно тело во Рим. (...)

Затоа, да биде блажена твојата уста, о блажен оче Кириле, од неа на мојата уста се источи духовна сладост. Блажен го наречуваме твојот многугласен јазик од

кој му огреа на мојот народ светлина на триж вечниот Бог. Ти го разгони мракот на гревот. Блажено е твоето пресветло лице озарено од Светиот дух, од него на моето лице богоразумен блесок сјае и многубожечката измама се искорени.

Блажени да се твоите златозрачни очи кои го одзедоа неразумното слепило од моите очи и им огреа богоразумна светлина. Блажени да се твоите ангеловидни зеници озарени од божествена слава, тие ми го разгонија слепилото на срцето и го просветлија со боговдахновени зборови.

Блажени да се твоите пречесни раце, од нив му слезе на мојот народ богоразумен облак и ги напои со божествена роса нашите срца изгорени од сушата и гневот. Блажени да се твоите богодвижни прсти, тие му ја напишаа на мојот народ слободата од греовното иго.

Блажена да е твојата златозрачна утроба од која му истече на мојот народ животворна вода озгора дојдена со твоите молитви.

Блажени да се твоите свети нозе со кои го обиколи како сонце сиот свет проповедајќи од Бога вдахновена наука. Блажени да се твоите златозрачни стапки со кои ги упати нашите заблудени нозе на прав пат.

Блажена да е твојата пресвета душа што ја излекува мојата душа од струпјето на гревот и всади разум во нашите срца со духовни зборови.

Блажени да се твоите богодвижни прсти што ја напишаа за многумина сокриената богоразумна тајна.

Блажена да е твојата света утроба, од неа им потече на сите земји животворна вода слезена озгора со твоите молитви.

Блажени да се твоите свети нозе со кои го обиколи сиот свет како сонце, просветувајќи со вдахновеното од Бога учење. Блажена да е твојата пречиста црква во која лежи твојот многуразумен богогласен органон.

Блажен да е градот којшто го прими третиот извршител на божјата промисла.

Извршувајќи го заветот на врховните светила, се јави ти, блажен бидувајќи...“¹¹

¹¹ *Македонска книжевност IX-XVIII век.* Уредник И. Велев. Битола: НИД „Микена“, 2008, 107-111.

Запомни!

Св. Климент Охридски е најистакнатиот ученик на светите Кирил и Методиј. Творец е на Охридската книжевна школа, а со тоа и основоположник на словенската писменост и култура на македонските простори.

Тој е прв оригинален македонски писател и воопшто, првиот оригинален писател за сите Словени од средновековниот период. Напишал голем број дела со коишто ја збогатил словенската и македонската средновековна литература и дал солидна основа за нејзин понатамошен развој.

Најпознати негови дела се „Пофалното слово за свети Кирил“ и „Панонските легенди“ – најпознатото дело за светите Кирил и Методиј.

Слика 21. Охрид



Извор:
https://cdn.pixabay.com/photo/2019/12/29/08/59/boats-4726534_960_720.jpg

Прашања и задачи:

1. Каков бил св. Климент како учител и раководител на Охридската книжевна школа?
2. Зошто св. Климент Охридски се смета за прв оригинален писател во средновековната словенска литература?
3. Со која цел е напишано пофалното слово за св. Кирил? За што му се заблагодарува св. Климент на својот учител?
4. Кои атрибути на ликот на св. Кирил се истакнуваат во словото?
5. Дали е идеализиран ликот на св. Кирил? Зошто?
6. Кој е најголемиот успех на св. Кирил што се истакнува и во извадокот?
7. Пронајдете ги сложените зборови што св. Климент ги употребил при описот на св. Кирил, како на пример: светлозрачен, животворна, многугласен итн. и објаснете го нивното значење и функција.
8. Направете споредба на односот на учениците кон учителите во средновековниот период и денес.

Црноризец Храбар

Црноризец Храбар е анонимен автор кој има значајно место во словенската средновековна литература. Неговиот псевдоним¹² значи храбар калуѓер/монах бидејќи калуѓерите се облечени во црна риза¹³. Има претпоставки дека под овој псевдоним се крие името на св. Наум Охридски, еден од најдобрите ученици на светите Кирил и Методиј.

Црноризец Храбар е автор на делото „О писменех“ („За буквите“). Други податоци за него во науката сè уште не се пронајдени. Според податоците во делото „За буквите“ може да се заклучи дека Црноризец Храбар живеел во 10 век бидејќи вели дека уште се живи оние што ги виделе светите Кирил и Методиј.

Според жанрот, „За буквите“ претставува **трактат**, т.е. **полемика**¹⁴ (**расправа**) во којашто има борба на мислења за словенската азбука.

Тема на делото е словенската писменост. Целта на авторот била да ја одбрани и заштити словенската писменост од нападите на оние кои сметале дека не е достоинствена да се употребува.

Во првиот дел од текстот се даваат историски податоци за појавата на првата азбука за Словените. На почетокот Словените немале писмо, па пишувале со некакви црти. Кога се доселиле на Балканот и ја прифатиле христијанската религија, почнале да пишуваат со грчки и римски букви, но имале проблеми бидејќи во грчкото и римското писмо немало букви за сите словенски гласови. По многу години, св. Кирил ја создал првата азбука за Словените. Авторот веднаш се обидува да ја истакне вредноста на словенската азбука и да докаже дека таа, иако се појавила подоцна, по ништо не заостанува од другите азбуки, така што го опишува нејзиното создавање како божја работа бидејќи посочува дека св. Кирил бил испратен од Бог да им создаде азбука на Словените. И веќе во следната реченица употребува и научни аргументи кога објаснува дека св. Кирил ја создал

¹² Псевдоним е измислено, лажно име какво обично од скромност користеле уметниците во средновековниот период.

¹³ Црна риза е мантија, свештеничка облека со црна боја.

¹⁴ Полемика е расправа во којашто има судир на мислења за некое прашање од општ интерес.

азбуката по моделот на грчкото писмо, исто како што грчкото писмо е направено според еврејското писмо коешто е постаро.

Во втората половина од текстот „За буквите“, следува полемика со тезите на напаѓачите на словенската азбука во вид на тези и антитези, односно прашање и одговор.

Првата теза на непријателите била против бројот на буквите во словенската азбука, кој бил 38, а во грчката 24. Црноризец Храбар со противаргументи докажува дека и грчкото писмо има 38 букви. Тој образложува дека покрај 24 букви во грчкото писмо, Грците имале уште три букви за означување на броевите 6, 90 и 900 и уште 11 букви за двогласките, што значи имало вкупно 38 букви, исто како и во словенската азбука.

Втората теза доаѓала од таканаречените тријазичници. Тие биле црковни лица кои ја застапувале тезата дека христијанската религија треба да се проповеда само на трите свети јазичици: грчки, латински и еврејски и не признавале ниту еден друг јазик. Црноризец Храбар потпирајќи се на Библијата, објаснува дека сè што постои на небото и на земјата, е создадено од Бога, па така и јазичите, и обичаите, и науките. Потоа со научни факти од историјата на старите народи докажува дека и пред Грците многу други народи имале своја писменост и култура.

Понатаму во текстот Црноризец Храбар ги истакнува способноста и популарноста на св. Кирил. Според Црноризец, кај словенскиот свет било општопознато дека првата словенска азбука е создадена од св. Кирил во 863 година и дека заедно со својот брат св. Методиј ги превеле потребните книги, за разлика од грчкото писмо, кое било создавано во еден подолг временски период од различни лингвисти, а Библијата ја преведувале дури седумдесет грчки јазичари.

Третата и последна теза од страна на противниците била дека словенските букви не се добри затоа што се „доправаат“, на која Црноризец одговара со аргументи дека тоа се случувало и со грчките букви во текот на историскиот развој.

Полемиката „За буквите“ има историско и културно-политичко значење бидејќи е **прва полемика во средновековната литература**, во која се расправа за прашање од општ интерес за Словените.

Изавадок од „За буквите“ од Црноризец Храбар

„Порано, пак, Словените немаа книги, туку се служеа со рески и цртички, читаа и гатаа исто како и многубошците. А кога се покрстија, беа принудени словенските зборови да ги пишуваат со римски и грчки букви, без некое особено правило. Но, како може да се пишува со грчки букви: бгъ (бог), или жизънь (живот), или ѕъло (многу), или цркѡвъ (црква), или члкъ (човек), или широта (широчина), или шедрѡты (дарежливост), или юность (младост), или жзыкъ (јазик), или іады (отров) и слични на тие? И така се продолжуваше многу години.

Потоа човекољубецот Бог, којшто го створи и не го остави човечкиот род без разум, туку сите луѓе ги доведува до разум и спасение, се смили на човечкиот род, па им го испрати Константина Филозоф, наречен Кирил, праведен и вистинољубив маж, кој им приготви 38 букви, едни по образец на грчката азбука, а други според словенскиот јазик. Таа (грчката) започнува со алфа, а оваа (словенската) со аз. И така обете започнуваа со а. И како што Грците ги направија своите букви подражавајќи ги еврејските, така и тој по образец на грчките. Како што Евреите кога воведуваат дете во училиште му велат: „Учи се!“ – како она што значи алеф, така и Грците го примија алфа. По тој начин правилото во еврејската реченица стана заповед во грчкиот јазик, којшто се дава на детето! „Во училиштето барај алфа, бој се, вели, од грчкиот јазик!“ Слично на тоа и св. Кирил ја направи првата буква аз. И како прва буква аз, дадена од Бога на словенското племе за да се отворат устите на децата при учењето на разумот преку буквите, тоа се произнесува со широко отворање на устата, а другите букви се произнесуваат со подлабоко отворање на устата.

(...) Некои велат: „Зошто сторил 38 букви? Може да се пишува и со помалку како што прават Грците кога пишуваат со дваесет и четири. Но тие не знаат точно со колку букви пишуваат Грците. Има, навистина, 24 букви, но не ги исполнуваат со нив книгите ами додале уште 11 двогласки и 3 знака за броевите 6, 90 и 900, та се збираат 38 букви.

Има пак некои што зборуваат: „Зошто е словенската азбука? Ниту Бог ја

створил, ниту ангелите, ниту се отпрвин створени (буквите) и примени од Бога како што се тоа еврејските, римските и грчките?“ А трети мислат дека сам Бог ги создал буквите. А не знаат, кутрите, што зборуваат дека на три јазика Бог наредил да се пишуваат книги, како што пишува во евангелието: „И имаше штица напишана на еврејски, римски и грчки“. А словенски таму немаше, та заради тоа словенските букви, не се букви од Бога. На тоа што да кажеме и што да им речеме на такви безумни? Да им кажеме како што сме научиле од Светото писмо, и дека сè по ред и си иде од Бога, а не од друг некој. Не го создал Бог прво еврејскиот јазик, ниту римскиот, ниту грчкиот, туку сирискиот, на којшто зборувал Адам, и од Адама до потопот кога Бог ги разделил јазиците при Вавилонската кула (столпотворение): „Размешани беа јазиците“. И како што се размешаа јазиците и наравите и обичаите, наредбите и законите и искуствата (науките): на Египќаните – геометријата, на Персијанците, Халдеите и Асирците – астрономијата, гатањето, врачањето, маѓепсувањето и секаква човечка вештина; на Евреите пак, светите книги, а во нив е пишано дека Бог го создаде небото и земјата и сè на неа и сè по ред како што пишува; а на Грците – граматиката, реториката и филозофијата.

Но пред тоа Грците немаа букви на свој јазик, а ги пишуваа своите зборови со феничански букви. Така беше многу години. После се јави Паламид, што почна од алфавита и им изнајде на Грците само 16 букви. Кон нив Кадам Милетски додаде уште три букви. Со овие 19 букви пишуваа многу години. А после Симонид изнајде и додаде уште две букви; писателот Епихариј изнајде три букви и се собраа 24. По многу години Дионисиј Граматик изнајде шест двогласки, после друг пет, и друг три за броевите. И така мнозина за многу години, се најдоа по божја повела 70 мажи што го преведоа од еврејски на грчки јазик (Светото писмо). Свети Константин наречен Кирил, сам и словенските книги и букви ги преведе за малку години, а оние мнозина и за многу години: седум души ги создадоа нивните букви, а седумдесет души преводот. Затоа словенските букви се посвети и подостојни за почит, зашто свет маж ги створи, а грчките, пак, букви многубошци.

Ако, пак, некој рече дека не ги донаправил добро, бидејќи и сега се доправаат, и на тоа ќе одговориме: „Исто така и грчките многупати се поправани од Ахила и Симаха, а потоа и од мнозина други. Оти позгодно е да се поправаат отколку првпат да се создаваат.“

Ако ги запрашаш, пак, грчките книжевници: „Кој ви ги создал буквите и превел книгите?“ – Тоа малцина од нив и ретко знаат за тие работи. Ако, пак, ги запрашаш словенските книжевници: „Кој ви ги создал буквите и кој ви ги превел книгите?“ – сите знаат и одговарајќи ќе кажат: свети Константин Филозоф, наречен Кирил, тој нам ни ги создаде буквите и книгите ги преведе, заедно со брата си Методија. Уште се живи оние што ги виделе нив.“ И ако прашаш во кое време, знаат и во одговор ќе речат дека тоа станало во времето на грчкиот цар Михаил, бугарскиот кнез Борис, моравскиот кнез Ростислав – во годината од создавањето на светот 6363 (=863) година.

Има и други одговори и на друго место ќе ги кажеме зашто сега нема време.¹⁵

Запомни!

Црноризец Храбар е автор на делото „За буквите“ коешто претставува прв трактат, прва полемика во словенската средновековна литература.

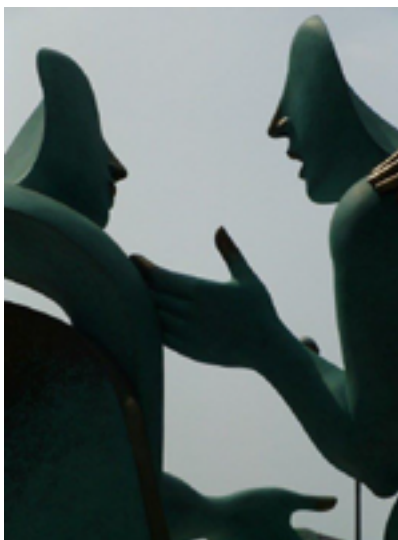
Во трактатот „За буквите“ се брани словенската азбука од нејзините напаѓачи и се брани правото на секој народ да го употребува својот јазик.

¹⁵ Примери од литературата. Уредник М. Николова. Скопје: Просветно дело, 1989, 53-55.

Прашања и задачи:

1. Што е полемика? Наведете примери за усни полемики кои се најактуелни денес.
2. Објаснете со свои зборови што значи псевдоним и наведете примери за псевдоними на познати личности од секојдневниот живот.
3. Околу кое прашање се води полемика во текстот „За буквите“?
4. Со кого полемизира Црноризец Храбар?
5. Со кои аргументи и факти Црноризец Храбар ја брани својата азбука?
6. Која општочовечка порака се испраќа со текстот „За буквите“?
7. Обидете се да составите кратка азбучна полемика за вашиот мајчин јазик по примерот на Црноризец Храбар.
8. Поделете се во две групи и организирајте полемика за некое прашање од општ интерес.

Слика 22. Статуа Дискусија



Извор:
https://cdn.pixabay.com/photo/2016/02/28/16/52/singapore-1227245_960_720.jpg

II. МАКЕДОНСКО ПРОСВЕТИТЕЛСТВО

Појава и особености на македонското просветителство

Македонското просветителство се појавува во првата половина на 19 век.

Тоа е период кога македонскиот народ е под турска власт и се наоѓа во исклучително тешка социјална и национална состојба. Македонците живееле оптоварени со даноци од централната турска власт, изложени на грабежи и насилства од одметничките банди, со негиран јазик и национален идентитет од грчката и бугарската пропаганда. Македонските селани, за да се заштитат, мигрирале во градовите каде што животот бил посигурен. Со доаѓањето во градовите, тие почнале да се занимаваат со занаетчиство и трговија и така полека се формирала **македонската граѓанска класа** којашто, како и во Европа, станала **носител на просветителските идеи**. Тоа е една од основните одлики на просветителството.

Општествено-политичките и економските услови во 19 век во Македонија не дозволувале слободен развој на просветителството. Македонската граѓанска класа морала да води борба за културен, социјален и национален развој на македонскиот народ. Таа најпрво се залагала за организација на **просвета на македонски јазик** и на **самостојна македонска црква**, независна од Цариградската патријаршија или Бугарската егзархија. Затоа, македонските занаетчии и трговци помагале отворање граѓански училишта на македонски јазик, им биле поддршка на учителите и на писателите, така што финансирале печатење на учебници и други книги на македонски јазик и учествувале во отворањето на првите македонски печатници.

Употребата на македонскиот јазик во 19 век во црквата и во училиштата била спречувана од соседните пропаганди. Тие вршеле асимилација на македонскиот народ преку наложување на својот јазик. Во такви услови, македонскиот јазик се доживувал како основен белег на македонскиот национален и културен идентитет. Борбата за македонскиот јазик значела борба за ослободување од туѓите пропаганди и зачувување на националниот идентитет. Напорите на македонската граѓанска класа не биле залудни. Во 19 в. се појавиле првите самостојни граѓански основни училишта во кои наставата се изведувала на македонски јазик со македонски учебници.

Бидејќи македонскиот јазик во 19 век не бил формиран и стандардизиран, приоритетно прашање на македонската граѓанска класа станало создавањето на македонскиот **литературен јазик**. Тоа е уште една од основните одлики на македонското просветителство. Се појавиле различни гледишта за видот на литературниот јазик, но преовладувало мислењето на т.н. македонисти, предводени од познатиот македонски културен деец, автор на првата македонска граматика, историчар и публицист - **Ѓорѓи Пулевски**. Македонистите се залагале за формирање на македонски литературен јазик во чијашто основа ќе бидат македонските народни говори. И првите македонски писатели од периодот на просветителството ја следеле оваа идеја во своето творештвото.

Најпознати претставници на првата генерација писатели на новата македонска книжевност се: Јоаким Крчовски, Кирил Пејчиновиќ и Теодосиј Синаитски. Тие свесно го отфрлиле црковнословенскиот јазик и ги пишувале книгите на македонски **народен јазик**. На тој начин успеале да ја доближат книгата до обичниот човек кој во тоа време бил неук. Нивните книги се со религиозна содржина, но во насока на воспитание и поука на луѓето како правилно да се однесуваат.

До појавата на првите писатели на народен јазик, литературата била создавана на црковнословенски јазик што не бил разбирлив за обичниот човек. Мисијата на Крчовски, Пејчиновиќ и Синаитски е важна затоа што со нивните дела на народен јазик започнала општа просвета на народот.

Запомни!

Македонското просветителство се појавува во првата половина на 19 век. Тоа има културно-јазично и историско значење.

Македонската граѓанска класа била носител на просветителските идеи. Основни одлики на македонското просветителство се: борба за самостојна црква и просвета на македонски јазик, борба за македонски литературен јазик и употреба на народниот јазик во литературата.

Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ се автори на првите книги на народен јазик. Со своите дела го воведуваат народниот јазик во литературата и ја зацврстуваат функцијата на народниот јазик како книжевен (литературен) јазик кој ќе го замени црковнословенскиот.

Прашања и задачи:

1. Кога и во какви услови се појавило македонското просветителство?
2. Каква била улогата на македонската граѓанска класа во ширењето на просветителството?
3. Кои се основните карактеристики на првите уметничколитературни текстови од периодот на македонското просветителство?
4. Зошто е значајна појавата на писателите кои започнале да го употребуваат народниот јазик во литературата?
5. Истражувајте и направете Венов дијаграм за споредба на европското со македонското просветителство. Објаснете ги сличностите и разликите.

Јоаким Крчовски

Јоаким Крчовски е **првиот македонски писател, просветител** од 19 век. Се смета за **основоположник на новата македонска литература**.

Се претпоставува дека е роден околу 1750 година во селото Осломеј, Кичево чијшто турски назив е Крчово, или во Кратово, односно во некое кратовско село. Има податоци дека завршил манастирско училиште, а потоа работел како црковен проповедник, свештеник и учител во североисточните македонски села и градови.

Како учител пропагирал воведување на македонскиот народен јазик во училиштата со цел народот полесно да се описмени.

Се претпоставува дека умрел околу 1820 г.

Во периодот од 1814 до 1819 година Јоаким Крчовски отпечатил пет книги: „Слово исказаное заради умирање“, „Повест ради страшнаго и втораго пришествија Христова“, „Сија книга глаголемаја Митарства“, „Чудеса пресвјатија Богородици“ и „Различна поучителна наставленија“. Печатени се во универзитетската печатница во Будим¹⁶ бидејќи во Македонија тогаш не постоеле печатници. Сите негови дела се напишани на народен јазик.

Јоаким Крчовски е првиот писател кој **го воведува народниот јазик во литературата**, а неговите книги се **првите печатени книги на македонски народен јазик**.

Крчовски бил монах, па оттука логично е да пишува текстови со религиозна содржина. Но, како просветител, секогаш инсистирал на поучноста во неговите дела. Во духот на просветителството, преку неговите дела сакал да му помогне на непросветениот народ во тоа време да го живее животот правилно, чесно, хумано и праведно. Од неговите дела

¹⁶ Денешна Будимпешта, Унгарија.

се шират морални поуки против пијанството, развратот, незнаењето, суеверието и други негативни особини и навики. Крчовски рационалистички и отворено критикува сè што е неплезно и штетно кај луѓето или во општеството.

Во неговите книги постојано ги повикува луѓето да се свртат кон науката, кон учењето и љубовта кон книгата, верувајќи како вистински просветител дека само преку вложување во просвета на разумот може да се постигне прогрес и благосостојба на човекот и на општеството.

Јазикот на кој биле напишани делата на Крчовски бил жив, народен говор - **кратовско-кривопаланечки говор со елементи од западномакедонските говори во основата**. Тоа бил говор што лесно допирал до обичниот човек. Всушност, јазикот на којшто се напишани е најголемата вредност на неговите дела. Тоа се текстови што не се оригинални според содржината бидејќи се преводи или преработки на познати христијански текстови, но имаат историско значење затоа што се напишани на македонски народен говор.

Во делата на Јоаким Крчовски се забележува употреба на многу турцизми кои биле дел од народниот речник и употреба на црковнословенскиот јазик. Црковнословенскиот јазик го употребувал при претставување содржини од христијанското учење. При нивното објаснување, го користел народниот јазик. Во јазикот на Крчовски се забележува и употреба на србизми, бугаризми и русизми.

„Слово заради завист“

Текстот „Слово заради завист“ е дел од последната и најголема книга на Крчовски „Различна поучителна наставленија“.

Тема во „Слово заради завист“ е зависта како негативна човечка особина. Авторот одлучил да пишува за еден од најголемите гревови според христијанските верувања, за она силно чувство на незадоволство предизвикано од нечиј успех и среќа. Идејата на словото е да се поучи читателот дека треба да се ослободи од завидливоста затоа што таа може

да го одведе во погрешен правец во животот.

Во текстот, зависта е опишана со негативни атрибути: проклета („прокљатија“), омразена („мерскаја“), нечиста („всепогана“) и погубна/смртна („убиствена“) и др.

Авторот одговара на прашањето каде, кога и како се родила зависта, така што се потпира на приказната за паднатиот ангел од Библијата.

Првин, зависта се појавила на небото во срцето на ангелот кој му позавидел на Бог. Бидејќи ангелот не можел да стане како Бог, од завист поцрнел и станал ѓавол, сатана. Потоа Бог го протерал од рајот и го казнил фрлајќи го во пеколот.

И вториот пример за зависта во словото е од Библијата. Се раскажува за првиот грев кога ѓаволот им завидува на првосоздадените луѓе, Адам и Ева бидејќи уживале во рајот, па ја наговорил Ева да не го слуша Бога и да касне од плодот на сознанието. Потоа Адам и Ева за својата непослушност биле казнети од Бога, така што станале смртни и биле протерани од рајот.

Третиот пример за зависта се поврзува со библиската приказна за првото братоубиство, според којашто Каин поради завист го убил својот брат Авел.

На самиот крај, зависта е наречена „корен на секое зло“ што му носи само страдање и несреќа на човекот.

Јазикот во словото е македонски народен, односно **кратовско-кривопаланечки со елементи од западномакедонските говори**, но и со зборови од **црковнословенскиот** (*смртију, вечнија, неизреченија, сја, сиреч*), **бугарскиот** (*слнце, дјавол, сички, најхубава*), **рускиот** (*семја, кров, перви*), **српскиот** (*земља*) и **турскиот јазик** (*фодуллук*), со што се отежнува разбирливоста на текстот за еден современ читател. Но, за обичниот читател од 19 век, книгите на Јоаким Крчовски биле сосема јасни и тие со задоволство ги читале.

Како и во другите дела, Крчовски го употребува црковнословенскиот јазик во библиските цитати, а народниот при објаснувањето на религиозните содржини. Присуството на бугаризми и србизми според Блаже Конески, се должи на влијанието од текстовите напишани на бугарски или српски јазик кои Крчовски ги користел при составувањето на своите текстови. Веројатно,

преку лектирата на руски јазик со која имал контакти Крчовски, активирал и многу русизми во неговиот речник.

Од аспект на синтаксата, во Словото се забележува употреба на кратките заменски форми пред глаголските форми како што е во западните говори (*ги видел, му вооружил*), но паралелно и нивна употреба по глаголските форми како во североисточните говори (*прелагал ги, склонил ги*).

Во Словото Крчовски го употребува предлогот *со* во две варијанти: како *со*, но и како *сос* (*со завист, сос опаш*).

Можеби Крчовски сакал да му даде поширока народна основа на јазикот во неговите дела, па затоа употребувал јазик во чија основа се североисточните македонски говори со елементи од западномакедонските говори.

Овој текст, како и останатите од зборникот „Различна поучителна наставленија“ на Јоаким Крчовски, имаат историско значење како први текстови напишани на македонски народен јазик во коишто се препознава и универзалната просветителска идеја за поука и воспитание на човекот во позитивна насока.

Извадок: „Слово заради завист“

„О прокљатија и на Бога мерскаја и всепогана и што губи души – завист! Она е семја на секо зло и грех, таја скверна завист, јадовита и гнусна. Она испоганила небо и земља и запалила пламен вечнија муки.

Первиј согрешил на небеси денница сос завист и фодуллук (гордост). Така и Адам урај што му заповедал Бог не послушал и отпаднал од Бога. А по Адама и Каина испаднал сос завист. Ама тија први грехове излегли от дјавола што бил денница. Адама и Каина тој ги научил на зло. Од завист помрачил се и потемнел, што бил глава на ангелите, првиј над серафимите, најубава денница у утро што изгрева и сијае. Прво видел неизреченнаја хубавина што е колку три слнца, светлост Божества. Паднал у завист, пак си подигнал срцето на гордост, на фодуллук, па сакал да биде Бог. Рекл на срцето си и на умо си: „Да се искачим на небото, како Бога да

бидем!“ Завист денница ангела помрачи, потемни, падна у фодуллук. Не салт што мислил да биде равен токму с Бога, но сакал да разбере Божество. Денница сакал да излезе на високо место на небеси, и станал дјавол и паднал најдоле под земи, длабоко в бездну. Великиј, голем и светлиј ангел учинил се и станал страшниј дјавол темниј. Пременил си онаја голема чест на вечна мука и изгубил божественних дарованиј светлоистканниј украсенија, што го Бог бил украсил, а он останал гол.

И како бил јак и тврдо на секое зло, и от това се распалил повеќе у ненавист и душманл’к на Бога. Сопира се Богу како богоборец и отступник. Кога познал, зашто не може да учини ништо спротивно на Бога, тогај обрнал оружје да чини војска сос човеци. Има једен свер свиреп и љут, имено му бабр, та многу ненавиди човеци. И ако види човека, трчи на него и сичка своја љутина излива докад да се насити. Така и дјавол, што ненавиди добро, не могл да учини некоја пакост на Бога. Како видел човека одушевлен, сос душа, потрчал право на него и напнал змиј јадовитиј, како видел он Адама со слава и у почест увенчана у рај сладости, и цар на сичко што е на земљата. Затова дјавол од завист се разранил и од ненавист, зашто е многу завистлив, подговори и прелагал ги, склонил ги да не послушат Бога предеди наши. И тогава се зарадувал, зашто ги видел испадени од рај. И кога чул зашто ги предал да умрат, како рекл им Бог „смртију ќе да умрете“, богоборец посрами сја што досади Богу. На човека отврнал, на Бога не могл да отврне. Каже светиј Васил. Ами како невидел он зашто скоро не умираат Адам и Ева, како што ги гледал смертни, не хтел да почека ни минута, учинил та скоро влезнал у свето смрт, напоил јадом зависти Каиново срце и рацете му вооружил и научил го да убие брата своего Авеља. И фанала земљата да се оскверњава сос кров човечка.

Видиш ли колку зла од едно зло? Видиш ли што работи завист? Видиш ли како дјавол се наситил на сичко големо зло, ненаситное свое намерение? Видиш ли додека дошла завист?¹⁷

¹⁷ *Просветителството во Македонија*. Уредник: Георги Сталев. Битола: НИД „Микена“, 2008, 84, 85.

Запомни!

Јоаким Крчовски е прв македонски писател, просветител кој ги објавил своите книги на народен јазик.

Неговите дела се важни поради просветителските идеи и поради јазикот на којшто се напишани – македонски народен јазик.

Прашања и задачи:

1. Кои се поважните податоци од биографијата на Јоаким Крчовски?
2. Зошто Крчовски се залагал книгите да се пишуваат на народен јазик?
3. Прочитајте го извадокот од „Слово заради завист“ со помош на речникот од учебников и определете ја темата на текстот.
За која негативна особина се зборува?
4. Коментирајте го јазикот на Крчовски.
5. Со какви зборови Крчовски ја нарекува зависта во воведниот дел?
6. Кои примери ги посочува Крчовски за појавата на зависта?
7. Каква порака испраќа авторот изнесувајќи ги штетите од зависта?
8. Кој турцизам го употребува Крчовски за да го означи поимот гордост?
10. Препишете го првиот и последниот параграф од извадокот од „Слово заради завист“ на современ македонски јазик.
11. Напишете краток текст во кој ќе критикувате некој човечки недостаток: омразата, озборувањето, нетрпеливоста и сл.

Кирил Пејчиновиќ

Слика 23. Кирил Пејчиновиќ



<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/61/Kirilpeichinovich.jpg>

Кирил Пејчиновиќ е еден од првите македонски просветители и учители. Исто како и Јоаким Крчовски, бил свештеник и учител во исклучително тешки општествени услови во 19 век, но успеал зад себе да остави неколку книги на македонски народен јазик и со тоа да стане еден од основоположниците на новата македонска книжевност.

Роден е во селото Теарце, Тетовско, 1771 г. Се школувал во црковно училиште во манастирот „Света Пречиста Кичевска“.

Заедно со татко му и чичко му ја посетиле Света Гора каде во манастирот „Хиландар“ се замонашиле. По враќањето од Света Гора, станал игумен (старешина) во Марковиот манастир, во близина на Скопје, каде што живеел речиси две децении.

Познато е дека таму започнал и развил богата просветителска дејност со којашто помогнал во културното издигнување на македонскиот народ.

Собирал стари ракописи и книги, го обновил Марковиот манастир и неговата библиотека, отворил манастирско училиште и станал познат свештеник и учител кој ширел просвета на народен јазик. Во Марковиот манастир кај него се јавила желба да напише свое дело за да остави трага во времето. Таму ја напишал неговата прва книга „Огледало“, печатена во Будим во 1816 година. „Огледало“ е прирачна книга за свештеници. И самиот свештеник Кирил знаел дека недостигаат практични книги за потребите на свештениците и црквата, но исто така бил свесен и за потребите на македонскиот човек да добие книги напишани на јазикот на народот. Книгата „Огледало“ станала многу популарна токму поради нејзината практична примена и поради народниот јазик на којшто е напишана.

Во 1818 г. Кирил се вратил во родниот крај, во тетовското село Лешок, каде што исто така го обновил манастирот „Св. Атанасиј“ и неговата библиотека и отворил манастирско училиште.

Паралелно со просветителската дејност, се одвивала и неговата книжевна дејност. Таа не е богата, но има големо значење бидејќи се појавува во време кога печатените книги на народен јазик биле вистинска реткост.

Покрај „Огледало“, Кирил Пејчиновиќ напишал уште неколку дела: „Утешение грешним“, „Житие кнеза Лазара“ (во ракопис) и „Епитаф“, којшто е напишан на неговата надгробна плоча што самиот ја припремил во 1835 г.

Умрел во 1845 година во Лешок и бил погребан во дворот на манастирот „Св. Атанасиј“.

Неговите дела се религиозно-поучни книги напишани на **тетовски говор**. Покрај тоа, во јазикот на Пејчиновиќ се присутни зборови од црковнословенскиот јазик, како и голем број турцизми.

Кирил Пејчиновиќ е значаен и како **автор на првите стихови на народен јазик** во македонската литература. Неговиот епитаф¹⁸ е првата песна во македонската литература. Тие стихови немаат уметничка вредност, но имаат историско значење како прв македонски поетски обид. Од „Епитафот“ може да се дознае каде бил роден, каде учел, каде работел и каде сакал да биде погребан откако ќе умре. Во песната е изразена и желбата на Кирил да биде запаметен по добрите дела.

Важноста на Кирил Пејчиновиќ како просветител се гледа и во неговиот гест да ја помогне обновата на изгорената македонска печатница на Теодосиј Синаитски во Солун. Свесен дека печатницата е важно средство за ширење на книгата напишана на народен јазик, успеал да собере парични средства со коишто била возобновена и потоа таму во 1840 г. ја објавил својата втора книга: „Утеха на грешните“.

Покрај религиозно-поучните содржини, од делата на Кирил Пејчиновиќ може да се добие слика за животот на македонскиот народ во 19 век, меѓутоа и да се прочитаат многу просветителски идеи во коишто се нагласува важноста и моќта на книгата.

¹⁸ Епитаф е песна напишана на надгробна плоча.

„Слово за празниците“

„Огледало“ е првата отпечатена книга на Пејчиновиќ. Речиси секој свештеник го имал ова дело кога извршувал религиозни обреди. Но, во „Огледало“ има и содржини што излегуваат од религиозната рамка и се однесуваат на условите во коишто живее македонскиот човек во тоа време. Пејчиновиќ ги опишува и ги критикува негативните појави кај луѓето во општеството и дава рационални совети како да се променат на подобро.

Во делото „Огледало“ посебно се издвојува беседата „Слово за празниците“, којашто се смета за оригинален текст затоа што примерите во неа авторот ги зема од секојдневниот живот на македонскиот народ во 19 век. Значи, за разлика од Јоаким Крчовски, кај Кирил Пејчиновиќ се забележува оригиналност и автентичност во литературното творештво.

Јазикот во ова слово е **народен (тетовски говор)** со употреба на црковнословенизми (*сиреч, јест, јего* и др.) и турцизми (*еким, аманет, сајбија, хамајлија* и др.)

Тема на „Слово за празниците“ е критика на суеверието¹⁹ како одлика на човекот со примитивна свест, а идејата е во духот на просветителството - да се поучи човекот кој живеел во една културно заостаната средина во тоа време, како да се ослободи од примитивните сфаќања, како да ги прославува правилно празниците, како да се потпира на разумот за да живее подобро и сл.

Со многу иронија, авторот го критикува суеверието на луѓето. На пример, раскажува како луѓето верувале во амајлии²⁰, па носеле лук или заб, односно срце од волк со себе верувајќи дека ќе ги заштити од некоја несреќа. Потоа ги прекорува луѓето кои не ги празнувале правилно празниците, односно поради суеверие не работеле за време на празниците верувајќи дека ќе им се случи нешто лошо. Авторот ги исмева ваквите постапки, ги нарекува безумни, безбожни и ги упатува

¹⁹ Верување во натприродни сили.

²⁰ Мали предмети за кои некои луѓе верувале дека имаат моќ да заштитат од секаков вид несреќа, па ги купувале и ги носеле секогаш со себе.

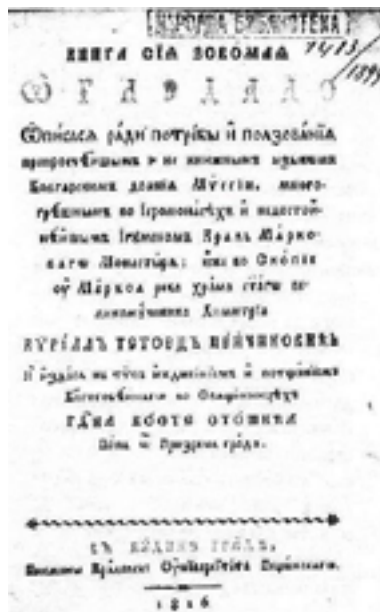
на разумност со рационални аргументи. Со реторски прашања изразува подбивен прекор до луѓето што веруваат во амајлии како на пример во моќта на волците заби и потоа рационално резонира дека ако волкот може да го чува човекот, секој човек би чувал по еден волк дома.

Но, во оваа проповед, Пејчиновиќ исто како и Крчовски ги осудува и свештениците (поповите) и оците кои го лажеле народот за пари и самите правеле и продавале амајлии.

Пејчиновиќ бил верски просветител. Тој го поучувал народот во духот на христијанската етика да се воздржува, да не пие вино без мерка, да не врши блуд, да биде умен, да не остане слеп (неук), да чита книги, да се просветува и да покажува повеќе толерантност и љубов кон ближниот.

Тоа се всушност морални начела и просветителски идеи што имаат универзална вредност и затоа се бесценети, а Пејчиновиќ се покажува како прогресивен човек во своето време затоа што свесно ги употребува во желбата да му помогне на својот народ културно да се издигне.

Слика 24. Првата страница од „Огледало“



Извор: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/21/Pejchinovich-ogledalo.jpg/373px-Pejchinovich-ogledalo.jpg>

Извадок од „Огледало“ („Слово за празниците“)

„Чоек кога да има споминја Бога и молит му се често, тој имат оружје на диавола. А ја гледам у једни луди људи – не земаат таквоа оружје, токо некаква ствар или хамаилије на капа, на гуша – или за от уроци, или за от надвор се надеа, на ништо, што ги лаже еќим за паре. Или ако ќе бист и Поп ако ти речет да ти запишем хамајлија, да не го веруаш. Тој те лажет за пари. Једни гледам и од хоџи писмо узеле, окајание! Тој ли ќе те чува? Тој не можеше ни својата челад да дочува, токо кога им дојде смртта, изумре. Једни гледам ставиле на глава, на иманје лук, једни зеле од волка зуб, други и срдцето, па го носат како свјатинја. И, сиромаше! Што тоа неверствие во тебе? Што тоа многубожие во тебе? Што тоа безумие на старост? Вук да можел да чува чоeka, свакиј во куќата по еден жив ќе ранеше да го чуват. Други гледам праат покуши гаолски на сами празници, на бадник, на летник, на Ѓурѓов ден, други веруат во среќа, кои ќе го сретет, други и во ден хаирлиа или лош, једни жени држат петок, не предат и спроти среда, да не им изгори некое дете, а не го остават аманет на сајбиата што го создал да го чуат, токо сама сакат со непредење да го дочуват. Туа види безбожие во христијани! Ја ти ли ќе се чуваш од тога што не виѓаш, со неработанје, со зачинуанје? Може ли слепец да се чува сам, дур не се молит на водјакот да го чуват от дрво, от камен, от сид, от праг, от дупка, од све што год водјак го чуват! И мије требет да се фрлимо на баш ни е јем создател, јем воѓак, јем наставник? Туа види како не смо божи, а причесна сакамо!“²¹

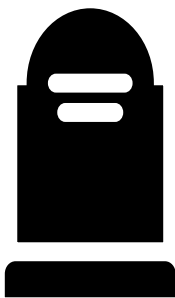
²¹ *Просветителството во Македонија*. Уредник: Георги Сталев. Битола: НИД „Микена“, 2008, 131, 132.

Епитаф

- стихови на глас трпезечки –

Теарце му негоо рождение,
Пречиста и Хиландар пострижение,
Лешок му е негоо воспитание,
Под плочава негоо почивание
От негоо свое отшествие
До Христово второ пришествие,
Молит вас, браќа негои љубимија,
Хотјаштија прочитати сија,
Да речет: Бог да би го простил,
Зере у гроб црвите ги гостил.

Овде лежи Кирилово тело
У манастир и у Лешок село
Да бог да за Добро дело.



Запомни!

Кирил Пејчиновиќ е еден од првите македонски просветители.

Неговата литературна дејност е мала по обем, но со големо културно-историско значење бидејќи е напишана на народен јазик.

Кирил Пејчиновиќ напишал свој епитаф и станал прв автор на стихови во македонската литература.

Прашања и задачи:

1. Посочете ги најважните податоци за Кирил Пејчиновиќ.
2. Објаснете го културно-историското значење на Кирил Пејчиновиќ.
3. Што е епитаф?
4. Прочитајте го извадокот од „Слово за празниците“ со помош на речникот од учебников и определете која негативна особина е тема на извадокот?
5. Какви примери за суеверието се дадени во овој извадок?
6. Која е пораката/поуката на „Слово за празниците“?
7. Коментирајте го јазикот на „Епитафот“ и на „Слово за празниците“?
8. Споредете ги следниве зборовни форми од западните македонски говори што ги употребува Пејчиновиќ со соодветните зборови од македонскиот литературен јазик. Препознајте ја разликата меѓу нив: чоек – човек; се надеа – се надева; веруаш – веруваш; праат – прават.
9. Каде ги гледате просветителските идеи кај Крчовски и Пејчиновиќ?
10. Истражувајте и пронајдете епитафи од современи поети.
11. Препишете ги првите четири реченици од извадокот од „Слово за празниците“ на современ македонски јазик.

Теодосиј Синаитски

Теодосиј Синаитски ја отворил **првата македонска печатница**. Тоа е историски настан за македонскиот народ бидејќи дотогаш во Македонија немало печатници и книгите многу тешко се издавале во Србија, Русија, Австрија или Унгарија. Луѓето биле неуки, непросветени бидејќи немале можност да читаат книги напишани на разбирлив јазик за нив. Печатените книги донесени од странство имале висока цена и ретко кој можел да си ги дозволи. Во училиштата се употребувале учебници на јазиците на туѓите образовни пропаганди. Во услови кога недостасувале учебници и други книги на македонски јазик, Синаитски учествува во спречување на асимилацијата на македонскиот народ и наложувањето на туѓи јазици во Македонија.

Теодосиј Синаитски се смета за еден од претставниците на македонското просветителство затоа што преку печатење книги на македонски народен јазик, учествувал во ширењето на просветата и културното издигнување на народот. Со печатарската дејност и со напредните идеи што ги имал за важноста на народниот јазик во литературата, Теодосиј стои рамо до рамо со првите македонски просветители, Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ.

Според народните преданија, тој е роден како Теохар околу 1790 година, во Дојран. Се школувал во грчки училишта во Цариград. Во родниот Дојран станал свештеник. Околу 1827/28 година заминал на Синајскиот полуостров, во манастирот „Св. Катерина“. Теохар таму станал монах и го добил името Теодосиј, а презимето Синаитски го додал и го носел понатаму во спомен на престојот на Синајскиот Полуостров. Познато е дека во манастирот „Света Катерина“ на Синај Теодосиј бил назначен за архимандрит.²²

²² Највисок чин во монашката хиерархија; старешина на монасите во манастирите.

Теодосиј ја започнал својата просветителска дејност на Синај каде што имало повеќе словенски манастири во коишто се одвивала препишувачка и преведувачка дејност. Таму Теодосиј преведувал црковни книги од грчки на словенски јазик и им ги испраќал на македонските свештеници. Синаитски често се враќал во родната земја каде што собирал средства за манастирот „Св. Катерина“ на Синај. Со свои очи ја видел исклучително неповолната состојба на македонските цркви и манастири и потребата од книги на народен јазик. Тоа го поттикнало да отвори печатница во Солун, најверојатно 1837/38 г. и да се зафати со печатење книги на македонски народен јазик. По само две-три години од отворањето, печатницата изгорела. Со помош на Кирил Пејчиновиќ, тој успеал да ја обнови печатницата. Тогаш била отпечатена Кириловата книга „Утеха на грешните“. Во знак на почит и благодарност за помошта од Кирил Пејчиновиќ, Теодосиј напишал **предговор за „Утеха на грешните“** и тоа е единствениот негов зачуван текст. Во него Синаитски пишува за значењето на просветата, на училиштето и учителите и за вредноста на народниот јазик.

Во предговорот на оригинален начин тој сликовито го споредува народниот јазик со клуч направен од железо и челик, кој единствено може да го отвори срцето на обичниот човек:

„ (...) еве клуч што отворует срдцето ваше: не клуч от злато или от сребро, но клуч от железо и чилик, што да не се ви, оти среброт и златото ест меко и се вие скоро, но железото со чилик не се вие, кога да ест отворот сиреч откључот от злато, или от сребро, та да не може ковчегот сиреч срдцето мое да отвори, што ми ест таков отвор (кључ), нека ест од чилик и железо, та да отвори ковчегот, та да не ест от сребро и злато и да не може да отвори срдцето на простиот человек (...)“²³

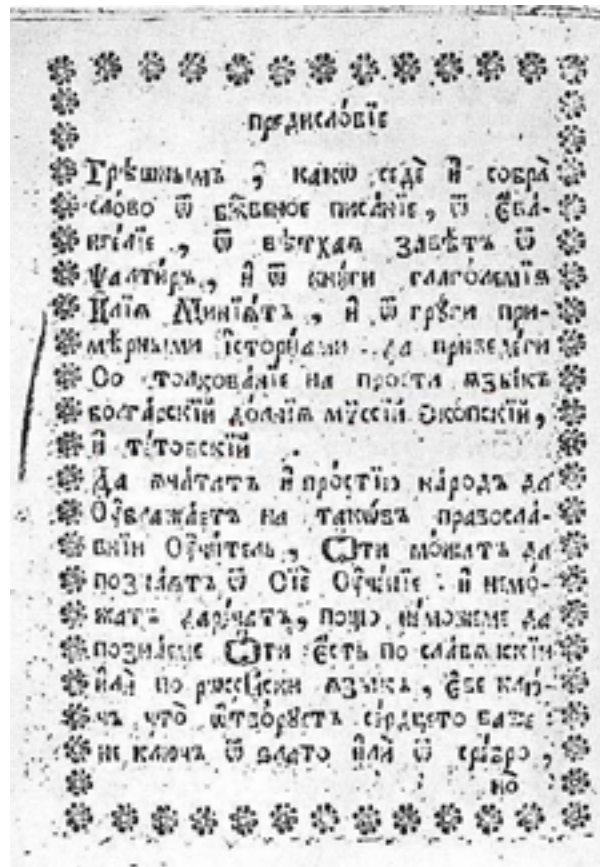
Авторот ги споредува црковнословенскиот и рускиот јазик со златен и сребрен клуч, не сакајќи да ја потцени нивната благородна вредност, туку да укаже дека колку и да се тие совршени и убави, сепак се бесполезни за

²³ *Просветителството во Македонија*. Уредник: Георги Сталев. Битола: НИД „Микена“, 2008, 170.

обичниот народ бидејќи за него се неразбирливи.

Предговорот кон книгата „Утеха на грешните“ од Теодосиј Синаитски е **првиот предговор во македонската литература**. Со предговорот и со книгите испечатени на народен јазик во неговата печатница, Синаитски придонесува за воведување на македонскиот народен јазик во училиштата, во црквите и во книжевноста.

Слика 25. првата страница од Предговорот кон „Утеха на грешните“



Извор: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/ca/Pejchinovich3.jpg>

Запомни!

Теодосиј Синаитски ја отворил првата македонска печатница. Нејзиното отворање е културно-историски настан со големо значење за националната и културната просвета на Македонците.

Теодосиј Синаитски го напишал првиот предговор во македонската литература – предговорот кон книгата „Утеха на грешните од Кирил Пејчиновиќ.

Прашања и задачи:

1. Наведете ги најважните биографски податоци за Теодосиј Синаитски.
2. На кој начин Теодосиј Синаитски помогнал да се шири просветата на македонскиот народ?
3. Какви биле ставовите на Синаитски околу јазикот?
4. Зошто Синаитски во предговорот кон книгата „Утеха на грешните“ го споредува народниот јазик со клуч направен од железо или челик?
5. Коментирајте го јазикот на Синаитски во извадоците од „Утеха на грешните“.
6. Споредете ги македонските просветители со просветителите од вашата национална литература. Кои се сличностите во нивната дејност?
7. Напишете есеј на тема: „Развојот на македонскиот јазик во првата половина на 19 век“.

III. МОДУЛАРНА ЕДИНИЦА: КОМУНИКАЦИЈА

Слушање

- Правоговор

Разговор

- Монолог
- Дијалог

Читање

- Читање со разбирање

Пишување

- Есеј
- Честитка
- Покана
- Лично писмо

Правоговор

Правоговор значи правилен изговор на стандардниот јазик, односно збир од јазични правила за изговор на гласовите и за акцентирање на зборовите. Во секој јазик постојат пропишани правоговорни правила што треба да се почитуваат од страна на говорителите, со цел да има полесна и попрецизна комуникација. Комуникацијата се остварува со помош на јазикот. Затоа е многу важно јазикот да се познава што е можно подобро. Секој може да научи да говори правилно со вежбање и најмногу со **слушање** правилен говор. Класичните театарски претстави во коишто се употребува стандарден јазик, аудиокнигите и сите други форми каде што може да се слушне правилен изговор според стандардите на македонскиот јазик, можат многу да помогнат за тоа.

Активното слушање е важна комуникациска вештина во животот на современиот човек. Од активното слушање зависи успешноста на една комуникација.

Активно слушање значи слушање на соговорникот со внимание, разбирање, почит и одговорност додека тој изразува свои мисли и чувства. За тоа е потребен голем напор и труд. Но, тоа е неопходно ако сакаме да воспоставиме добри односи со луѓето од нашето секојдневије, да изградиме однос на доверба и да надминеме конфликти и недоразбирања. Активното слушање бара соговорникот да се гледа во очи, да не се прекинува, да не се осудува, да се размислува за тоа што го зборува, а по завршувањето на исказот на соговорникот, да се постават вистински прашања со кои ќе се разјаснат сите нејасни нешта. Ако сме слушале добро, тоа нема да биде тешко. Така ќе потврдиме дека следиме внимателно и дека нè интересира тоа за што се зборува. Ако не слушаме никого, многу често ќе грешиме во животот. Ако слушаме внимателно, ретко кога ќе погрешиме.

Активното слушање е вештина која се учи. Секој може да ја развие оваа комуникациска способност ако ги практикува принципите на активно слушање во секојдневната комуникација со другите. За да бидеме добри слушатели, кога ќе се најдеме во конкретна говорна ситуација, прво треба да го охрабриме соговорникот да зборува покажувајќи му дека имаме време и желба да го сослушаме. Во разговорот треба целосно да се фокусираме на соговорникот и да ги регистрираме и невербалните знаци (говорот на телото). На тој начин ќе покажеме почит кон соговорникот и ќе ја стекнеме неговата доверба. Во текот на разговорот, кога ќе има простор, потребно е да му поставуваме отворени прашања за да го мотивираме дополнително. Како слушатели, не треба многу да зборуваме, но треба да се вклучиме во разговорот, така што со свои зборови ќе ги прераскажуваме содржините што ни ги соопштува соговорникот. Тоа е неопходно за да се разјасни дека правилно сме го сфатиле, да покажеме дека навистина го слушаме и да му дадеме поддршка да продолжи да зборува. На тој начин ќе му помогнеме на соговорникот појасно да го согледа проблемот за кој зборува. Исто така многу е важно да избегнуваме критизирање и наметнување на својата гледна точка. Наместо тоа, треба да покажеме дека сочувствуваме со соговорникот и дека претпоставуваме како се чувствува. Активното слушање значи разбирање и на емоциите на нашиот соговорник.

Пример за дијалог со активно слушање

Марина: Се извинувам што те оптоварувам со моите проблеми, но многу сум вознемирена и не знам со кого да разговарам. Се скарав со брат ми пред една недела и оттогаш не зборуваме.

Линда: Не ме заморуваш воопшто. Кажи ми што се случило, можеби можам да помогнам?

Марина: Се скаравме бидејќи не можевме да се договориме да одиме заедно на одмор со нашите родители. Многу сум лута.

Линда: О, баш ми е жал. Изгледаш многу загрижено затоа што не зборуваш

со брат ти поради тоа што не сте можеле да се усогласите сите заедно да одите на летување.

Марина: Да, многу ме изнервира. Тој резервирал без да ме праша дали можам тогаш да патувам, а јас имам испити и немам време дотогаш да ги спремам. Не знам зошто е толку тешко тоа да се сфати.

Линда: Ох, тој имал добра намера, но тебе сигурно ти е многу тешко. Како се чувствувааш?

Марина: Исфрустрирано и луто. Можеби и малку виновно зашто тој испланирал сè и сакал да ги изненади тато и мама, но поради мене сите планови пропаднаа. На крај, во лутина му кажав дека е себичен, непромислен и да заминат на одмор без мене иако знам дека тоа не беше во ред.

Линда: Изгледа комплицирано, но можам да те сфатам бидејќи и јас сум била во слични ситуации. Лута си што брат ти не се договорил со тебе пред да направи резервација за патувањето. Сепак, мислам дека само треба да помине малку време за да ги смириште страстите и двајцата, и потоа сигурно ќе најдете некое заедничко решение.

Марина: Да, претпоставувам. Ти благодарам што ме сослуша. Имав потреба да споделем со некого и сега веќе ми е полесно.

Прашања и задачи:

1. **Вежбајте препознавање на активно слушање и учете од грешките на другите:** заеднички гледајте интервју на телевизија и потоа коментирајте го говорот на водителот и на гостите. Што може да заклучите, дали практикуваат активно слушање? Образложете.
2. **Вежбајте активно слушање преку игра „Расипан телефон“.** Наставникот на еден ученик ќе му покаже кратко видео и потоа ученикот без да го покажува видеото и без да слушнат другите, ќе му каже на друг ученик што видел. Потоа тој ќе ја пренесе информацијата на следниот ученик итн. На крајот, последниот ученик треба пред целиот клас гласно да каже каква порака слушнал, а наставникот за споредба да го презентира видеото пред целиот клас и да ги коментира промените предизвикани од пренесување на информацијата и различните способности за слушање и разбирање на информациите од соговорникот.

II. РАЗГОВОР

Разговор

Разговорот е начин на изразување на мислите со помош на јазикот. Разговорот служи за комуникација и за размена на информации во секојдневниот живот. Почесто се пројавува во **говорна форма**, како на пример, при комуникацијата дома, на улица или во продавница, но може да се пројави и во **пишувана форма**, како на пример, кога се допишуваме со помошна некоја апликација на интернет, преку телефон или компјутер. Разговорот се употребува во **неофицијалната комуникација** со блиски, познати и роднини, но и во **официјалната комуникација** меѓу лица кои се во службен однос.

Неофицијалниот разговор е спонтан, за него не се подготвуваме претходно, се одликува со слобода на изразување, хумор, субјективност и емоционалност.

На пример:

А: Здраво, па кај си ти, што правиш?

Б: Еј, сто години не сум те видел! Добра си?

А: Да, еве. Ти?

Б: Добро. Дали сакаш да излеземе вечер?

А: Извини, вечерва не сум слободна. Може утре?

Б: Добро, тогаш ќе ти се јавам утре!

А: Важи, чао!

Б: Чао!

Официјалниот разговор се одвива меѓу лица кои се во службен однос, како на пример ученик - наставник, наставник - директор, пациент - доктор, клиент - банкарски службеник, купувач - продавач итн. Во официјалните разговори треба да се употребува стандарден јазик, да се биде објективен, прецизен, да се биде учтив и да се покаже почит кон

соговорникот. Почитта кон соговорникот се изразува со зборовите: **извинете, благодарам, молам, повелете, со употреба на Вие, Ве, Вас** при обраќањето до соговорникот и сл. Тоа се правила за добра комуникација или таканаречен комуникациски бонтон, коишто гарантираат успешна комуникација и остварување на целите поради коишто се води еден службен разговор.

Пример:

Купувач: Добар ден!

Продавач: Добар ден! Повелете, може ли да Ви помогнам?

Купувач: Ќе може ли да го пробам палтото од излогот?

Продавач: Да, секако. Кој број сакате?

Купувач: Број 38, Ве молам.

Продавач: Повелете, можете да го пробате таму.

Купувач: Палтото е убаво, но мало ми е. Извинете, има ли број 40?

Продавач: Да, секако. Еве број 40.

Купувач: Благодарам, сега е подобро.

Продавач: Многу убаво Ви стои.

Купувач: Благодарам! А колку чини палтото?

Продавач: Илјада и двесте денари.

Купувач: Во ред, ќе го купам.

Продавач: Со здравје да го носите!





Купувач: Благодарам! Пријатно!

И во неформалниот разговор, говорителот треба да употребува „позитивен речник“, односно да избегнува агресија во јазикот. Наместо да се каже: „Ракописот ти е катастрофа!“, може да се употреби: „Потруди се да пишуваш читливо!“.

Разговорот е многу важен фактор во секојдневниот живот. Разговорот не е само животна вештина, туку и професионална вештина. Секогаш во друштвото или во јавноста има луѓе кои се омилени и нив со задоволство секој сака да ги слуша бидејќи се издвојуваат со начинот на

разговарање, наспроти оние кои тешко ги изразуваат своите мисли. Во училиште, разликата меѓу четворка и петка не е секогаш во знаењето, туку во начинот на презентација на знаењата од страна на учениците. Според една анкета²⁴ спроведена во САД, во 480 компании и јавни организации, во фирмите најмногу се ценат луѓето со комуникациски вештини, така што излегува дека, доколку на интервју за работа се јават двајца кандидати со исто образование, работата ќе ја добие оној кој знае да зборува подобро.

Во **практично-професионалната комуникација** разговорот се јавува во различни **родови**:

-  **МОНОЛОГ** (раскажување и опишување непосредно доживевани настани)
-  **ДИЈАЛОГ** (разговор меѓу двајца) и
-  **ПОЛИЛОГ** (разговор меѓу повеќе лица).
-  **СТЕРЕОТИПИ** (кратки, утврдени форми за започнување или завршување разговор)

Монолог

Монологот е еден вид разговор со себеси упатен на други лица. Монологот е раскажувачка форма и има раскажувачка структура (почеток, средина и крај). Монологот во практично-професионалната комуникација се употребува во ситуации кога некој треба да земе **воведен збор** за да отвори некој состанок или собир, кога некој треба да даде **изјава** за некоја случка или кога има **дискусија** бидејќи во неа говорителите се ограничени временски да дадат свој став за еден аспект на темата и тоа се всушност, **кратки монолози**. Монологот се употребува и при **претставувањето**.

²⁴ Блажевска Даниела. *Јавно говорење*. Скопје: УСАИД, 2006, 5.

На пример:

Јас сум Марко. Живеам во Битола. Женет сум и имам две деца. Работам како професор на факултет веќе дваесет години. Многу ја сакам мојата работа затоа што секогаш сум во друштво со млади луѓе кои ја сакаат науката. Како работник сум професионален, исполнителен и принципиелен. Кога не сум на работа, сакам да одам на пливање. Тоа е моето хоби. Сепак, најмногу сум среќен кога сум со семејството и затоа, најчесто слободното време го поминувам со сопругата и децата.

При монолог, односно при **раскажување** и **опишување** треба да се внимава на изборот на зборовите и на синтаксата на речениците, бидејќи, ако се употребуваат премногу детали и многу долги или неправилно формулирани реченици, изложувањето ќе биде нејасно и непривлечно за слушање. Говорителот треба да се стреми да опишува и да раскажува хронолошки, јасно, едноставно, прецизно и интересно. Ако сакаме да го свртиме вниманието и да оставиме добар впечаток, мора да внимаваме како се изразуваме.

Дијалог

Дијалогот е разговор меѓу две лица кои ги менуваат улогите на зборувач и слушач во комуникацијата. Полилогот е разговор меѓу повеќе од две лица. **Дијалозите** и **полилозите** во практично-професионалната комуникација се пројавуваат во форма на:



службен разговор (разговор меѓу лица кои се во деловен однос)



интервју (разговор меѓу лица во којшто еден прашува, а другиот одговара. Може да биде: интервју за јавноста, работно интервју, сведочење во суд, полагање испит...)



анкета (разговор меѓу анкетар кој поставува прашања и анкетирани кои одговараат на прашањата)



тркалезна маса (разговор на дадена тема со многу учесници).

Стереотипите се постојани дијалогски форми што се употребуваат за започнување или за прекин на комуникацијата. Тие се значенски празни дијалози.

На пример:

А: Здраво, што правиш?

Б: Еве, ништо, а ти?

А: Еве, и јас.

Она што е важно и за формалните и за неформалните **дијалози** е тоа дека секогаш треба да се покаже култура на говор, почит кон соговорникот и кога некој не се согласува со нечији ставови, треба да се бори со аргументи против неговите ставови, а не со навреди против неговата личност. Секаде во светот се цени убавото однесување, а изразувањето е дел од однесувањето.

Слика 26. Разговор



Извор: https://cdn.pixabay.com/photo/2017/12/01/08/52/feedback-2990424_960_720.jpg

Прашања и задачи:

1. Кој вид разговор е посложен, формалниот или неформалниот? Образложи зошто.
2. Претстави се себеси и твоето семејство во прво лице еднина сегашно време.
3. Направете симулација на разговор во банка на релација службеник – клиент кој сака да подигне пари користејќи го дијалогов како модел:
А: Добар ден! Повелете!
Б: Добар ден! Колку е курсот на доларот денес?
А: Еден долар е 60 денари.
Б: Сакам да сменам десет долари.
А: Потпишете се тука! Повелете, 600 денари.
Б: Ви благодарам! Пријатно!
А: Пријатно!
4. Направете симулација на разговор во болница на релација лекар - пациент употребувајќи го дијалогов како модел:
А: Добар ден! Како сте?
Б: Добар ден! Не ми е добро, ме боли главата и многу сум уморна.
А: Многу сте бледа. Можеби треба да проверите каква Ви е крвта. Што работите?
Б: Работам во банка. Цел ден седам, пишувам и пијам многу кафе.
А: Мислам дека не треба да пиете многу кафе и да пушите. Треба да консумирате многу вода и да се одморате.
Б: Ви благодарам.
А. Се надевам дека ќе бидете подобро. Пријатно!
Б: И јас. Пријатно!
5. Обиди се да ја **опишеш** твојата идна професија. (Опиши ги работните задачи, спецификите, предностите, недостатоците итн. на посакуваната професија.)

Читање со разбирање

Читање со разбирање е способност/вештина што се развива и таа е многу важна во процесот на учење. Кога читаме некој текст, не треба да бидеме пасивни читатели. За да ја разбереме содржината на тоа што го читаме, во самиот процес на читање мора да си поставуваме прашања. Треба да се прашуваме што читаме, односно да се обидеме да ја определиме темата на текстот со една реченица, да ги извлечеме клучните зборови во текстот, да размислуваме која е пораката на текстот, какви се ставовите, тврдењата, аргументите и фактите на авторот, каква е структурата на текстот, на каков јазик, во каков стил е напишан текстот (дали е новинарски, административен, уметнички, литературен итн.).

Ако можеме да одговориме на овие прашања и да ја раскажеме, односно да ја прераскажеме прочитаната содржина самостојно, тогаш ние сме го сфатиле и сме го научиле тоа што сме го прочитале. Кога читаме со разбирање, ние всушност, учиме и стануваме критички мислителите кои размислуваат со своја глава и имаат свој став.

При раскажувањето настани во коишто сме учествувале и при прераскажувањето на прочитаната содржина, важно е да внимаваме правилно да ги акцентираме зборовите, правилно да ги формулираме речениците, а настаните да ги изложуваме по логичен редослед.

Многу е важно како ќе се презентираат стекнатите знаења бидејќи вербалниот израз го одразува степенот на културниот развој на еден човек. Читањето со разбирање, раскажувањето и прераскажувањето се вештини, способности што секој треба да се стреми да ги усовршува бидејќи од нив зависи процесот на учење и на презентирање на стекнатите знаења, а без овие вештини, опстанокот на човекот во современиот свет е тежок.

Прочитај ги извадоците од текстовите и обиди се да одговориш на прашањата и задачите:

A. Извадок од текстот *Јутјуберите - идоли во дигиталната доба*

Во оваа ера на Интернет, младите минуваат сè повеќе време на разни онлајн социјални платформи. Најпопуларните социјални платформи за нив секако се Фејсбук (Facebook), Инстаграм (Instagram), и се разбира Јутјуб (YouTube). Во своите почетоци, Јутјуб бил замислен како платформа која на сите треба да им овозможи бесплатно поставување и споделување разни видеосодржини. Всушност, појавата на Јутјуб најави епоха во која корисниците се во центарот на вниманието и не само што можат да конзумираат содржини, туку и самите да ги создаваат и објавуваат. По 15 години постоење на Јутјуб, нештата драматично се изменија. Јутјуб веќе не е простор кој служи за корисниците да се изразат креативно, туку стана комерцијална платформа за правење пари што ја користат не само поединци, туку и корпорации. (...) Новата дигитална средина во која доминираат Гугл (во чија сопственост е Јутјуб) и други дигитални гиганти Епл, Амазон, Мајкрософт и Фејсбук произведе нови идоли за младите кои се родени во дигиталната доба (дигитални домородци). Секако, зборуваме за јутјуберите. Тие се претежно миленијалци кои секој ден снимаат и објавуваат (интересни) видеоклипови на Јутјуб и се навистина многу популарни кај помладата популација.

Една од причините за популарноста на денешните јутјубери е што, за разлика од другите мега популарни (филмски, музички, спортски) ѕвезди, тие се многу подостапни за своите обожаватели. Покрај тоа, јутјуберите го зборуваат јазикот на младите, ги разбираат нивните навики и потреби и генерално се однесуваат согласно со вредностите и начинот на живот на младите. Со други зборови, јутјуберите се како нив, деца од соседството. Тие ги користат сите предности на платформата, пред сè за да заработат пари и да станат популарни и препознатливи, што всушност е нивната главна цел. Во овој поглед, сите „професионални“ јутјубери имаат многу скапа продукциска опрема. Водат сметка нивните видеа да бидат

атрактивни, збогатени со различни визуелни ефекти, детали и специфична музичка позадина која дава одредена динамика и смисла.²⁵

Б. Извадок од текстот *Потребно е ограничување на употребата на дигиталните уреди*

„Околу 40% од населението поминува секојдневно помеѓу еден до три часа онлајн на социјалните мрежи покажа истражувањето на навиките на корисниците на социјалните мрежи на Институтот за комуникациски студии. На дебатата „Дали ни е потребна медиумска диета?“ се утврди дека младите поминуваат премногу време на социјалните мрежи, но и дека е потребно навреме да реагираме кога ќе забележиме намалени социјални вештини, чувство на комфорна зона во онлајн светот и хиперконектираност.

„Младите се групираат што е типично за возраста, меѓутоа секој си го држи телефонот во рака, а многу малку има гледање во очи и многу малку има директна комуникација“, вели училишниот педагог Ана Попризова. Рамизе Рамадани, ученичка од средното медицинско училиште „Гостивар“ вели дека младите свесно или несвесно го поминуваат целиот ден на телефон или пред компјутер и дека забораваат на реалниот живот и она што се случува околу нив. Д-р Васка Митова, психијатар на Клиниката за психијатрија советува да се постигне договор дома и на училиште за ограничување на употребата на телефоните.

За бенефициите од дигиталната детоксификација говореше Стефан Митиќ, кој учествуваше на социјалниот експеримент кој го спроведе Институтот за комуникациски студии и помина еден ден без социјални мрежи, телефон, компјутер, телевизија и радио. Тој вели дека овој ден му помогнал повеќе да се поврзе со семејството, но и веднаш да реагира на она што се случува околу него наместо да има одложена реакција како преку онлајн

²⁵ „Јутјуберите – идоли во дигиталната доба“. <https://respublica.edu.mk/mk/blog/2020-01-31-09-34-08/> пристапено на: 27.7.2021.

комуницирањето.“²⁶

Прашања и задачи:

1. За што се зборува во текстот Јутјуберите – идоли на дигиталната доба?
2. Кои личности се најчесто идоли на младите според извадокот А.?
3. Зошто токму тие личности ги воодушевуваат младите, со што се занимаваат?
4. Која е всушност, главната цел на денешните јутјубери според извадокот А.?
5. Кои социјални платформи се најпопуларни и која е нивната функција според извадокот А.?
6. Размисли и посочи некои современи идоли на младите од твојата генерација.
7. Какво влијание имаат врз младите, што прифаќаат од нив (позитивни, негативни работи)?
8. Која е главната цел на текстот „Потребно е ограничување на употребата на дигиталните уреди“?
9. Според извадокот, дали младите се свесни за последиците од прекумерната употреба на дигиталните уреди? Како го заклучи тоа?
10. Кои се придобивките од еднодневната медиумска диета во која учествувал Стефан Митиќ?
11. Кои се последиците од прекумерната употреба на дигиталните уреди, според исказот на училишниот педагог во извадокот Б.?
12. Според извадокот Б., пресметај колку часа неделно околу 40% од населението поминува онлајн на социјалните мрежи.
13. Кој е твојот став, дали е неопходно да се намали употребата на дигиталните уреди? Образложи со аргументи.
14. Кои секојдневни активности можеш да ги извршуваш без употреба на дигиталните уреди?

²⁶ „Потребно е ограничување на употребата на дигиталните уреди“.

<https://medium.edu.mk/vesti/potrebno-e-ogranicuvanje-na-upotrebata-na-digitalnite-uredi/> пристапено на: 24.5.2022.

IV. ПИШУВАЊЕ

Есеј

Есејот претставува **литературно-научен вид** во кој авторот изразува личен став кон одредена тема. Во есејот има научен пристап и литературна разработка на темата. Авторот изразува емоции, лични ставови и уверувања, употребува стилски изразни средства, но исто така се повикува и на научни аргументи, докази, факти и заклучоци.

За да се напише добар есеј, потребна е добра подготовка. Првин треба да се определи темата, потоа да се истражува, да се собираат материјали, па да се селектираат содржини од собраните материјали и истите да се распоредат во различните делови од структурата на есејот. Есејот има триделна структура: вовед, главен дел и заклучок, коишто треба да бидат изделени визуелно и содржински. Визуелно се изделуваат со оставање празно место пред секој од деловите, т.е. со вовлекување на параграфите. При пишувањето на есејот мора да се внимава на должината на есејот, т.е. на бројот на зборовите што најчесто е однапред определен, односно ограничен.

Во воведот се објаснуваат клучните зборови од насловот. Тука, исто така може да се употребат цитати, убави мисли за темата и поетски стил на изразување. Кога се наведуваат цитати, мора да се посочи изворот/авторот бидејќи во спротивно ќе стане збор за плагијат²⁷. **Главниот дел** на есејот треба да биде најголем затоа што во него треба се развие темата со наведување ставови, мислења и идеи што ќе бидат поткрепени со аргументи, факти и докази. Авторот треба да покаже како ја разбира темата и да употреби критички, јасно искажани и меѓусебно поврзани мисли.

²⁷ Плагијат е литературна кражба.

Заклучокот на есејот е најкраток. Во заклучокот се пишуваат две-три завршни мисли за искажаниот став со јасни и едноставни реченици. Треба да се избегнуваат општи фрази бидејќи тие звучат банално и безначајно.

Деловите на композицијата треба да бидат поврзани со преодни реченици. Есејот треба да биде напишан на стандарден јазик.

Пример за ученички есеј:

Заштити ја природата!

„Природата не простува“ – мудра поговорка што заслужува почит. Природата е извор на животот. Живата природа – тоа сме сите ние. Ете затоа бара да биде почитувана, хранета, згрижена.

Денес сме сведоци на состојбата во која се наоѓа животната средина. Терминот екологија станува сè поексплоатиран. Зошто? Затоа што екологијата како наука и како конкретна активност, се појавува спонтано и е условена од влошувањето на изгледот на просторот во којшто живееме.

Нашата околина, којашто е дел од нас и место во коешто треба да се чувствуваме прекрасно, сè повеќе наликува на театарска сцена аранжирана без вкус, на којашто во моментот се одвива некоја „еколошка драма“ со добри предиспозиции да се претвори во трагедија. Истовремено, „публиката“ може на самото место да се увери, колку може да биде груба природата, кога ги спроведува своите правила и колку може да биде строга, кога го проценува нејзиното долгогодишно уништување.

Ние, жителите на планетата Земја, сме учесници во лошо режираната драма, без да сакаме да учествуваме во неа. Истовремено, ние сме и набљудувачи. За жал, мора да признаеме дека сме и индиректни и директни актери, со тоа што некои од нас имаат поголема улога, а некои помала, а некои пак, се во улога на загадувачи на нашата драга биосфера. Во таквата поделба на улоги, речиси и да не постојат позитивни улоги. Од друга страна, местата на коишто се одвиваат „сцените“ се безбројни. Нападот на она што во минатото се нарекуваше животна средина е

очигледен во полињата, на планините, во градовите и во селата. А и воздухот и водите не се исклучени. Во воздухот околу нас летаат честички „зачинети“ со токсини. Уништената озонска обвивка од фреонот, кој испушта хлорини во контакт со ултравиолетовите зраци и ја разорува озонската обвивка, забранети депонии насекаде околу нас, загрозени животински и растителни видови, некавалитетна вода, незгрижени зелени површини, храна со сомнителни состојки, полна со пестициди, адитиви, конзерванси и концентрати, опасни по нашето здравје.

И, додека чекаме да се спушти „завесата“, грдите сцени испреплетени меѓу себе без конкретен ред, продолжуваат во бесконечност. Можно ли е да сме толку сурови кон самите себе, со нашата природа? Нашата земја, со векови уништувана од странски и денес од нејзиниот сопствен окупатор.

Природо! Ќе ни простиш ли?²⁸

Прашања и задачи:

1. Зошто есејот се нарекува литературно-научен вид?
2. Каква структура има есејот?
3. Напиши есеј од двесте зборови со примена на структурата на есејот на тема: „Толеранцијата е највисок степен на хуманост, а насилството прв знак на слабост“

²⁸ Модул 1, Учење во училишта (прирачник). Уредник А. Леополд. Скопје: УСАИД, 2005, 95,96.

Честитка

Честитката е форма на комуникација со којашто се изразуваат позитивни чувства и желби за најразлични поводи: празник, роденден, освоена награда, постигнат успех и сл. Може да биде во усна или во пишувана форма. Во пишувана форма денес најчесто се испраќа преку телефон или компјутер. Може да биде упатена и до блиски лица, и до лица со кои сме во службен однос.

Честитката има триделна структура:

1. обраќање до лицето кому му е наменета честитката;
2. содржина, односно изразување радосни чувства и желби;
3. податоци за лицето кое ја испраќа честитката.

Посебно треба да се внимава на јазичниот израз доколку честитката е упатена до лице со кое сме во професионален однос. Тогаш се употребуваат учтиви форми на обраќање: **Почитуван/а/и** и формите: **Ве, Ви, Вас, Вам** итн. Ако се знае кому точно му е упатена честитката, се почнува со **Почитуван господин/почитувана госпоѓо/госпоѓице**, но доколку не го познаваме примачот, треба да започнеме само со **Почитувани**, при што се пишува или запирка или извичник и следниот ред задолжително се почнува со голема буква. Честитката треба да биде кратка и јасна, без непотребни детали и развлекувања.

Пример бр. 1

Драга Марија,

Среќна Нова година! Ти посакувам добро здравје, многу љубов, неизмерна среќа и големи успеси на секое поле.

Александар.

Пример бр. 2

Почитувани,

Ви ги честитам новогодишните празници со желба годинава да биде година на поголеми наши и Ваши успеси.

Срдечен поздрав,
Јана Андоновска,
Сектор за локален економски развој.

Прашања и задачи:

1. Кога се пишува честитка?
2. Напиши роденденска честитка за твојот другар/другарка.
3. Напиши честитка за победата на училишниот ракометен тим.



Покана

Поканата е најчесто вид деловно писмо што служи за официјална комуникација меѓу лица кои се дел од организации, здруженија, претпријатија, установи, фирми и сл. и кои се во професионален однос.

Поканите може да се употребуваат и во неофицијалната комуникација меѓу блиски луѓе, но тие се одликуваат со личен, интимен стил, со креативност, оригиналност и слободана изразување.

Официјалната покана мора да почитува строго определени правила. Како прво, треба да содржи една кратка информација, односно порака. Задолжително е да се наведат податоци за испраќачот (назив на институцијата, адреса, телефон), коишто се пишуваат во горниот десен агол и податоци за примачот (назив на институцијата, адреса, телефон и имеи презиме на службеното лице), коишто се пишуваат од левата страна на листот.

Поканата има триделна структура:

1. обраќање до лицето кому му се упатува поканата;
2. информации за настанот;
3. податоци за испраќачот на поканата.

Обраќањето треба да биде со почитување на професионалниот комуникациски бонтон (**Почитувани, Ви, Вам и сл.**). Потоа, информациите за настанот (кога, каде, зошто ќе се одржи настанот) треба да се изделат во посебен параграф и прецизно да се наведат.

На крајот, писмото обично се завршува со формите: **Срдечен поздрав/Со почит** и потпис на службеното лице кое е испраќач на поканата.

Пример за покана:

Од
г. Никола Стојановски
менаџер за продажба
Здрава храна – АД Скопје
ул. „Моша Пијаде“ бр. 12
тел. +389 2 3111 222

До
г-ѓа Линда Реџеџи,
директорка
Еуроспорт– ДООЕЛ Куманово
ул. „Ѓорче Петров“ бр. 2
тел. +389 2 222 333

Почитувана госпоѓо Реџеџи,

Чест ни е да Ве поканиме на нашата прослава по повод дваесет години од
постоењето на нашата фирма.

Прославата на јубилејот ќе се одржи на 19.5.2020 г. во хотелот „Игнација“ во Скопје,
со почеток од 19:00 часот.

Надевајќи се дека со Вашето присуство ќе го збогатите овој, за нас, многу важен настан,
срдечно Ве поздравуваме.

15.4.2020 г.,
Скопје

Со почит,
Никола Стојановски

Прашања и задачи:

1. Кои правила мора да ги почитува една официјална покана?
2. Напиши покана за промоција на училиштен весник од младинската организација во училиштето до градоначалникот. Во содржината да бидат застапени: насловот на весникот, името на промоторите и времето и местото на одржување на настанот.

Лично писмо

Личното писмо се одликува со личен стил на изразување, а се употребува при приватна, неформална комуникација со блиски луѓе. Во овој вид комуникација нема строги правила како кај деловните писма, но сепак постојат некои општи места, како на пример, наведување на датумот којшто може да се напише во горниот десен агол или на крајот во левиот агол. Исто така и личното писмо, како и деловното, има триделна структура. Започнува со обраќање, само што тоа не е официјално. Најчесто се користат зборовите: **Драг/драга, Здраво** и личното име како форми за обраќање. Потоа се пишува запирка или извичник и содржината на писмото обично се почнува во друг ред и тогаш треба да се употреби голема буква. Доколку се продолжи во истиот ред, по обраќањето со запирка, се пишува мала буква.

Содржината на приватното писмо е многу подолга од деловните писма. Самата форма дава можност за подолго писмено изразување во форма на раскажување и опишување емоции, настани и случки. Но, и во приватните писма треба да се внимава на јазикот затоа што целта на секоја комуникација е да се испратат јасни, недвосмислени, логични и интересни содржини и информации.

На крајот десно се пишува од кого е писмото и тука како клише најчесто се завршува со **Твој/твоја** и личното име.

Многу писатели во историјата на литературата се допишувале со своите сакани и блиски и нивните писма денес поради стилот на којшто се напишани, се сметаат за литературни творби со уметничка вредност.

Пример за лично писмо:

Скопје, 10.11.2018

Драга Тамара,

Денот го поминав мислејќи на тебе. Денес, гледајќи ги нашите заеднички фотографии, сфатив колку многу сакам да те видам. Доаѓаат новогодишните празници и јас навистина се радувам. Тогаш ќе имаме многу време за дружење. Ќе си дојде брат ми од Германија пред Нова година. Заедно ќе ги прославиме празниците, а потоа планираме со нашите заеднички другари и другарки да одиме на зимување во Маврово. Таму ќе останеме една недела. Би бил најсреќен кога би дошла со нас во Маврово доколку немаш други планови.

Очекувам твој одговор.

Твој Филип

Прашања и задачи:

1. По што се разликува личното од деловното писмо?
2. Напиши лично писмо до пријател/пријателка од странство во коешто ќе го известиш за твојот престој во неговиот град. Во содржината внеси податоци за целта на посетата, времето на пристигнување и должината на престојот.



РЕЧНИК

А

Автор - творец, создавач на некое дело.

Азбука - буквите со коишто се означуваат гласовите во еден јазик.

Аманет - завет, ветување.

Апостол - ученик на Христос.

Архимандрит - висок чин во црковната хиерархија; поглавар на црковна област од неколку епископии.

Асимилација - претопување на народот при што се губат неговите основни обележја и карактеристики.

Б

Библија - света книга на христијанската религија.

Биљбиљ - мала преселна птица што убаво пее.

Благодат - благослов, милост од Бог; општо добро за човекот.

Богослужба - литургија, служба во црква.

Блажен - исполнет со чувство на голема среќа, задоволство и радост.

В

Возненавиди - намрази.

Велаќим - но, туку.

Водјак, воѓак - водач.

Всепогана - зловна, пакосна, одвратна.

Г

Гараз - омраза, непријателство.

Глаголја - зборувајќи.

Германизација - претопување на словенскиот народ во германскиот.

Глаголица - првата словенска азбука создадена од Кирил.

Грцизација – погрчување.

Д

Дијалог - разговор меѓу двајца

Душман - непријател.

Е

Егзархија – самостојна православна христијанска црква на чело со егзарх.

Елоквентен - што умее убаво да зборува, да се изразува.

Епитаф - песна напишана на надгробна плоча.

Есеј - литературно-научен вид, текст во којшто се разработува некое прашање за уметноста, животот, етиката итн. од аспект на авторот.

Ж

Житие - биографија на христијански светец; се нарекува и хагиографија.

З

Захмет - грижа, труд.

Зере - зашто.

Зефк - задоволство.

И

Игумен - старешина на манастир.

Идеја - основната замисла/порака на авторот на едно дело.

Измеќар - слуга.

Иконоборци - приврзаници на иконоборството, движење од 8 и 9 век во Византија, кои биле против почитување на иконите.

Иктиза - потреба, нужда.

Иљач - лек.

Иронија - стилска фигура со којашто се кажува едно, а се мисли на сосема спротивно. Подразбира потсмев и подбив.

Ј

Јабанџија – туѓинец, странец, непознат.

Јелбете - се разбира, така е.

К

Компарација - стилска фигура со којашто се прави споредба. Може да се препознае по присуството на збороформите „како“ или „ко“. На пример: бел како снег.

Корв - крв.

Л

Лик - јунак во уметничко дело со креиран карактер.

Лиџба - изглед, личотија.

М

Мерскаја - омразена.

Метафора - стилска фигура со којашто се врши замена на еден збор со друг поради сличност.

Монах - лице што се посветило на религиозна служба.

Монолог - разговор на едно лице со себеси упатен на други лица.

Н

Наратор - раскажувач во едно литературно дело.

Ненавист - омраза.

О

Образец – пример, модел.

Окајанниј - проклет, неразбран.

Осквернави - извалка нешто.

П

Папа - врховниот поглавар на католичката црква.

Патријаршија - се мисли на Цариградската патријаршија, односно на црквата со којашто управувал вселенски патријарх кој бил главен духовен водач на сите словенски христијани во рамките на Турската Империја. Во 18 век, патријаршијата почнала да се претставува како грчка и да се стреми кон асимилација на словенското население.

Первиј, перв - прв.

Поијепири се - се повампери, стане вампир кој според народното верување е мртовец кој навечер го напушта гробот, ги напаѓа луѓето и им ја пие крвта.

Покуша - вид баење. Баење е кажување зборови со шепот со коишто се верува дека може да се излекуваат болни.

Полемика - расправа, борба на мислења за прашање од општ интерес.

Полилог - разговор меѓу повеќе лица.

Понеже - бидејќи.

Преподобен - додавка кон името на свештеници, монаси.

Прераскажување - репродукција на прочитана содржина; раскажување со свои зборови на нешто веќе слушнато од друг.

Пришествие - доаѓање.

Пророк - човек што ја претскажува иднината; толкувач на божјата волја.

Псалм - религиска песна што претставува обраќање до Бог.

Р

Раскажување - изложување на непосредно доживевани настани.

Рахат - спокојство, мир.

Реторско прашање - стилска фигура со којашто мислите и чувствата се изразуваат во форма на прашање на коешто нема одговор.

Рождение - раѓање.

С

Сајбија - господар, стопан.

Салт, салде - само.

Свети - во христијанската религија додавка кон името на личност која го поминала животот во служба на Бог и која по смртта е прогласена за светец заштитник на оние што веруваат.

Семја - семе.

Сердце - срце.

Сефа - задоволство, весело расположение.

Сиреч - то ест.

Сичко - сè.

Скверна - нечиста.

Скрипториуми - простории во средновековни манастири каде што се препишувале црковни книги.

Слово - средновековен литературен жанр во којшто се изразува пофалба или поука.

Сос - со.

Стереотипи - кратки, утврдени форми за започнување или завршување разговор.

Стих - ред во песната.

Строфа - дел од песна, целина од еден или повеќе стихови.

Струпје - засушена кора на рана.

Т

Тељ - тенка метална жица.

Тема - основниот предмет на литературната творба.

Трактат – расправа, полемика.

Тријазичници - напаѓачи на старословенскиот јазик и писмо кои тврделе дека латинскиот, грчкиот и еврејскиот јазик се трите свети јазици со коишто може да се врши богослужба во црквите бидејќи тие јазици биле напишани на крстот на Исус.

Тркалезна маса - разговор на дадена тема во кој има повеќе учесници.

У

Украшенија - украси.

Уроци - суеверие според коешто со поглед може некому да му се предизвика нешто лошо.

Ф

Фодуллук - гордост, надменост.

Х

Хадет - обичај.

Хаирлија - среќен.

Халосан - измачен, повреден.

Хамајлија – амајлии, предмети што се носат за среќа.

Херувим - ангел, замислено крилато суштество од повисок ред во христијанската митологија.

Херувимски - ангелски.

Хипербола - стилска фигура со којашто се врши преувеличување.

Хотја - сака.

Џ

Џехнем - пекол.

Ш

Штеш - сакаш.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Блаже Конески. *Граматика на македонскиот литертаурен јазик*. Скопје: Детска радост, 1996.
2. Блаже Конески. *Македонскиот јазик во развојот на словенските литературни јазици*. Скопје:Култура, 1968.
3. Блаже Конески. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура, 1986.
4. Венко Андоновски. *Абдукција на теоријата, том 1: Жива семиотика (Лингвистика, семиотика, семантика, стилистика)*. Скопје: Галикул, 2011.
5. Вера Стојчевска – Антиќ. *Историја на македонската книжевност. Средновековна книжевност*. Скопје: Институт за македонска литература при Филолошкиот факултет и Детска радост, 1997.
6. Вера Стојчевска – Антиќ. *Климент Охридски*. Скопје: Македонска книга, 1986.
7. Виолета Николовска. *Македонски јазик со култура на изразувањето*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, Факултет за образовни науки, 2012.
8. Виолета Николовска: *Македонски јазик – фонологија, морфологија, морфосинтакса*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, Факултет за образовни науки, 2015.
9. Даниела Блажевска. *Јавно говорење*. Скопје: УСАИД, 2006.
10. Добрила Миловска. *Стари книжевни текстови: од Кирил Филозоф до Дамаскините*. Скопје:Менора, 2004.
11. Доситеј Обрадовиќ. *Одбрани страници*. Скопје: Кочо Рацин, 1955.
12. Емилија Црвенковска. *Старословенска читанка*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2015.
13. Исмаил Кадаре. *Генералот на мртвата војска*. Скопје: Нова наша книга, 2004.
14. *Историја на македонскиот народ (книга прва)*. Редактор А. Стојановски. Скопје: НИП „Нова Македонија“, 1969.

15. *Јоаким Крчовски. Избор.* Скопје: Фондација Македоника.
16. <<http://www.makedonika.mk/viewer.html?book=b441ea27-2903-4c85-8e3c-5c00b269f87b>> пристапено на: 5.2.2020.
17. *Јоаким Крчовски: ИЗБРАНИ ТЕКСТОВИ.* Приредил Б. Конески. Скопје: „Македонска книга“, 1970.
18. Катица Ќулавкова. *Поимник на книжевната теорија.* Скопје: МАНУ, 2007.
19. *Кирил Пејчиновиќ: ИЗБРАНИ ТЕКСТОВИ.* Приредил Б. Конески. Скопје: „Македонска книга“, 1970.
20. *Кирил Пејчиновиќ: Огледало.* Скопје: Фондација Македоника. <<http://www.makedonika.mk/viewer.html?book=8bf376a4-9c18-4756-9c82-f77259d2ecbe#>> пристапено на: 5.2.2020.
21. *Кирил Пејчиновиќ: Утешение грешним.* Скопје: Фондација Македоника. <<http://www.makedonika.mk/viewer.html?book=18df63f8-61a7-4fb7-96c5-c15db231c23c>> пристапено на: 5.2.2020.
22. *Климент Охридски. Пофалба на нашиот блажен татко и учител словенски Кирил Филозоф.* Скопје: Фондација Македоника. <<http://www.makedonika.mk/viewer.html?book=0330a0c4-2019-4736-9f07-3660e92d4250>> пристапено на: 5.2.2020.
23. Круме Кепески. *Граматика на македонскиот литературен јазик за училиштата од среднообразование.* Скопје: Просветно дело, 1980.
24. *Крчовски – Пејчиновиќ: ИЗБРАНИ ТЕКСТОВИ.* Приредил Б. Конески. Скопје: „Кочо Рацин“, 1963.
25. Лилјана Минова – Ѓуркова. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик.* Скопје: Магор, 2000.
26. Људмил Спасов, Ирена Савицка. *Фонологија на современиот македонски јазик.* Скопје: Детска радост, 1997.
27. *Македонска книжевност IX-XVIII век.* Уредник И. Велев. Битола: НИД „Микена“, 2008. *Модул 1, Учење во училница (прирачник).* Уредник А. Леополд. Скопје: УСАИД, 2005.
28. *Најубавите Езопови басни, Волшебни приказни.* Уредник: Весна Дуковска, Скопје: Просветно дело, 2017.

29. Освалд Дикро, Цветан Тодоров. *Енциклопедиски речник на науките за јазикот*. Скопје: Детска радост, 1994.
30. *Официјален дигитален речник на македонскиот јазик*. <<https://makedonski.gov.mk/>> пристапено на: 10.10.2021.
31. *Панонски легенди*. Скопје: Каприкорнус, 2001.
32. *Правопис на македонскиот јазик*. Уредници: Е. Јованова – Грујовска, Гордана Војнеска. Скопје: Култура, 2017. <<https://pravopis.mk/>> пристапено на: 10.10.2021.
33. *Примери од литературата*. Уредник М. Николова. Скопје: Просветно дело, 1989. *Просветителството во Македонија*. Уредник: Георги Сталев. Битола: НИД „Микена“, 2008. Радмила Угриновска-Скаловска. *Старословенски јазик*. Скопје: Универзитет „Свети Кирил и методиј“, 1997.
34. Раско Лозаноски, Зорица Русевска, Жаклина Ристовска. *Македонски водопади од гласови, зборови и реченици*. Скопје: Тримакс, 2018.
35. Ружа Паноска. *Современ македонски јазик*. Скопје: Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, 1994.
36. Симон Саздов. *Современ македонски јазик 1*. Скопје: Табернакул, 2012.
37. Симон Саздов. *Современ македонски јазик 2*. Скопје: Табернакул, 2007.
38. Симон Саздов. *Современ македонски јазик 3*. Скопје: Табернакул, 2008.
39. Симон Саздов. *Современ македонски јазик 4*. Скопје: Табернакул, 2009.
40. Стојка Бојковска, Лилјана Минова -Ѓуркова, Димитар Пандев, Живко Цветковски. *Општа граматика на македонскиот јазик*. Скопје: Просветно дело, 2008.
41. Харалампие Поленаковиќ. *Страници од македонската книжевност*. Скопје: „Кочо Рацин“, 1952.
42. *Црноризец Храбар: За буквите*. Скопје: Фондација Македоника. <

<http://www.makedonika.mk/viewer.html?book=fafd8513-8fa0-4f16-9b05-1c367fe4f332>> пристапено на: 5.2.2020.

43. Џералд Принс. *Речник на наратологија*. Скопје: Сигмапрес, 2001.
44. Victor Friedman. Macedonian, во Garry, Jane; Rubino, Carl. *Facts about the World's Languages: An Encyclopedia of the Worlds Major Languages, Past and Present*. New York: Holt, 2001.
45. Emil Benvenist. *Problemi opšte lingvistike*. Beograd: Nolit, 1975.
46. Ferdinand de Sosir. *Opšta lingvistika*. Beograd: Nolit, 1989.
47. Nikola Rot. *Znakovi i značenja. Verbalna i neverbalna komunikacija*. Beograd: Plato, 2004.
48. Rikard Simeon. *Enciklopedijski rjecnik lingvistickih naziva*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1969.
49. Seymour Chatman. *Story and Discourse*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1978.
50. Džon Serl: *Govorni činovi*. Beograd: Nolit, 1991.

